

İçindekiler Tablosu

<u>Şiir</u>	2
<u>1923-1940 Dönemi</u>	3
<u>1940-1960 Dönemi</u>	9
<u>1960 Sonrası Dönemi</u>	13
<u>Tiyatro</u>	16
<u>Hikâye ve Roman</u>	31
<u>Köy Edebiyatı</u>	39
<u>Kadın Yazarlar</u>	40
<u>Hikâyeciler</u>	41
<u>Deneme</u>	51
<u>Dipnotlar</u>	54
<u>Kaynaklar</u>	60

Prof. Dr. İnci ENGİNÜN

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı terimi Türk edebiyatının 1923 yılından sonrasını ifade eder. Bu dönem edebiyatının önde gelen kalemlerinin çoğu şöhretlerini II. Meşrutiyet'te yapmış, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, yeni devletin kuruluşunun şahidi olan şahsiyetlerdir. Onlar, Millî Mücadele'de Ankara'yı desteklemiş, bir kısmı bizzat savaşın içinde bulunmuş, dönemin çetin şartlarını yaşamış, aydın-halk birleşmesini sağlamışlardır.

Cumhuriyeti gerçekleştiren Atatürk, Türk aydınlarının nice zamandır bekledikleri güçlü önderdir, halk ve edebiyatçılar, onu aynı zamanda bir destan kahramanı olarak görürler. Bunun sebebi Türkçülük akımını keşfedip yeniden işlediği ve Millî Mücadele ile birleştirdiği destanlardır. O, yaptığına inanan ve tuttuğu yolda yılmayacak azimli insan özleminin bir örneği olarak Namık Kemal'den beri özlenen insandır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk için, Cumhuriyet döneminde bir kısmı edebî, bir kısmı sosyolojik ve psikolojik bakımdan çok önemli nice eser yazılmıştır.

Cumhuriyet döneminin önde gelen hassasiyeti millî heyecandır. Bu heyecan hayatın her alanını ve kurumunu etkiler. Edebiyatta da yazarların şahsî özelliklerine göre çok değişik tezahürler gösterir.

Edebiyatta kalıcılık sanat eserlerini belirleyen en önemli ölçüttür. Bu açıdan bakıldığı zaman 1960'lara kadar az çok kesinleşmiş gözüyle bakılabilecek olan kalıcı eserlere karşılık 1960 sonrasının yeni adları için aynı şey söylenemez. Türk edebiyatında özellikle Tanzimat döneminde artan ve günümüze kadar ulaşan edebiyat-politika ilişkisi, eserlerin değerlendirilmesinde de, edebiyat (sanat, güzellik) dışında ölçütler kullanılmasına yol açmıştır. Bu durum özellikle 1960 sonrası çok yaygınlaşmıştır.

Edebiyatın gelişmesinde yayıncılığın, eleştirinin ve çocuk edebiyatının da önemi vardır.

Şiir

Edebiyatımızda en çok sevilen yaygın türdür. Asrın başında Mehmet Emin Yurdakul "Biz Nasıl Şiir İsteriz" başlıklı şiiriyle, şiire sosyal işlev yüklerken Yahya Kemal Beyatlı "bizim bir şiirimiz varken böyle sorular sorulmazdı" der.¹ Bu iki zıt anlayış günümüze kadar etkisini sürdürmüştür.

Cumhuriyet dönemi Türk şiiri, Tanzimat sonrası yenileşme hareketlerinden itibaren üç gelenekle beslenmiş ve gelişmiştir: Batı şiiri, Divan şiiri, Halk şiiri.

Batı şiiri dediğimiz en güçlü tesir, aslında başlangıçtan beri Fransız şiiridir. Ancak özellikle son yıllarda Fransız etkisine İngiliz, Amerikan ve diğer ülke edebiyatlarının etkileri de katılmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından başlayarak şairlerimiz, Fransız şiirini aslından okumuşlar ve onlardan yararlanmışlardır. Yahya Kemal'in parnaslardan hareketle kendi, şahsî şiir anlayışını geliştirmesi, Ahmet Haşim'in simbolistleri tanıtması, şiirimizde kuvvetli bir Valéry etkisine yol açmıştır. Başarılı sanatçılar Batı şiirini bizzat okumuş, onlardan çeviriler de yapmışlardır.

Batı'ya hakim olan Dada akımının bu yıllarda bize gelmemesi, bazı yazılarda ileri sürüldüğü gibi Batı'yı çok geç takip etmemizden değil, yeni bir var olma mücadelesini yaşamamızdan kaynaklanmaktadır ve 1918 sonrası Batılı sanatçıların aksine, yazarlarımız hayata, geleceğe güvenmekte, değerlere inanmaktaydılar.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Divan şiiri (Klasik Türk Şiiri), Tanzimat'tan itibaren bütünüyle reddedilmesine rağmen, güçlü bir gelenektir. Divan şiirinin itibar kazanmasında Yahya Kemal Beyatlı'nın rolü önemlidir. Divan edebiyatının itibarî dünyası, güç anlaşılan dili, bu geleneğe karşı olanlarca daima ileri sürülmüşse de kültürlü şairler Divan şiirini tanıdıkça, ondan yararlanmışlardır. Bazı yazarlar sadece şekil ve vezin olarak onu devam ettirmeye çalışmışlar, bir kısmı ise onu -imaj dünyasını, yapısını yorumlayarak- şiirlerine katmışlardır. Yahya Kemal, Mehmet Çınarlı, Attilâ İlhan, Behçet Necatigil, Turgut Uyar, Edip Cansever, Cemal Süreya, Turan Oflazoğlu, Hilmi Yavuz'a kadar ulaşan bu şairlerde şiirimizin üç geleneği de vardır.

Halk şiiri geleneği, hem şekil özellikleri ve hece vezni hem de dünya görüşü ile Cumhuriyet devrinin en besleyici kaynağıdır. Divan şiiri gibi, kendisini yaşatan şartlar ortadan kalktığı için halk şiiri geleneği de artık yaşamamaktadır.² Bu geleneğin son temsilcisi Âşık Veysel'dir.

Çağdaş Türk şiirinde bütün yazarlar kendi kültür ve yeteneklerine, tercihlerine göre bu zengin kaynaklardan yararlanmaktadırlar. Onları aynen kopya etmeye kalkışanlar, bütün taklitçilerin ortak akıbetine, unutulmaya mahkûmdurlar.

1923'ten sonra kronolojik olarak 1923-1940, 1940-1960, 1960 ve sonrası olarak kendi içinde kümelendirilirse de kesin ayrılıklar yoktur. Zira bütün bu tarihî dönemleri idrak eden şairler kendi şiir serüvenlerinde de zamanla değişmeler gösterirler.

1923-1940 Dönemi

1. Eskiler: Cumhuriyet'in ilk yıllarında Abdülhak Hâmit Tarhan (1852-1937) başta olmak üzere Servet-i Fünun'dan Cenap Şahabettin (1870-1934), Ali Ekrem Bolayır (1867-1937), Sâmih Rifat (1874-1932), Faik Âli Ozansoy (1875-1950), Hüseyin Siret Özsever (1872-1959), II. Meşrutiyet sonrasında Celâl Sahir Erozan (1863-1935), Süleyman Nazif (1869-1927) Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944), Ziya Gökalp (1876-1924), Mehmet Akif Ersoy (1873-1936), Ahmet Haşim (1887-1933), Yahya Kemal Beyatlı (1884-1957) hayattaydılar. Zevkleri ve şiir anlayışları eski dönemlerde oluşanlar da Cumhuriyet ile birlikte bir uyanış içine girerler. Günün olayları yaygın temler olarak şiirlerinde yer alır. Dillerinde genellikle, inanılmaz bir sadelik başlar. Mehmet Akif "İstiklâl Marşı"nın şairidir. Bunlardan modern Türk şiirinin gelişmesinde büyük payı olan Ahmet Haşim ve Yahya Kemal Beyatlı, en güzel şiirlerini Cumhuriyet döneminde yazdılar.

Abdülhak Hâmit Tarhan, Tanzimat'tan beri Türk aydınlarının hayal ettikleri günleri gören bir gözlemci gibidir. Yeni denemelere devam etse de artık o devrini doldurmuş bir yazardır.

Dilde sadeleşmeyi başlangıçtan beri reddedenler, artık sade yazmaya başlarlar. Cenap Şahabettin ve Ahmet Haşim'in şiirlerinde bu değişme çok açık şekilde görülür. Her ikisi de en güzel şiirlerini Cumhuriyet'ten sonra yazmışlardır.

Hece vezniyle güzel şiirler yazılabileceğini ispatlamış olan Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949) Millî Mücadele günlerinin sevilen şiirlerinden birini söylemiş olan Samih Rifat (1874-1932), hicivleriyle Neyzen Tevfik (1879-1953) ve Halil Nihat Boztepe (1882-1949) dönemin öteki şairleridir.

Şöhretlerini II. Meşrutiyet sonrasında kazanan Ahmet Haşim (1887-1933) ve Yahya Kemal

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Beyatlı (1884-1958) şiiirleri ile bir ölçüt oluşturmuş şairlerdir. Etkileri günümüze kadar ulaşan bu şairlerden Yahya Kemal Üsküp'te, Ahmet Haşim Bağdat'ta doğmuştur.

Kendi klasiğimizi Divan şiiirimizde bulan Yahya Kemal, onun "rüzgârıyla" yazdığı şiiirleriyle şiiirde güzelliğın kaynaklarını ve onlardan nasıl yararlanılacağını göstermiştir. Yahya Kemal, İstanbul'u Osmanlı medeniyetinin sembolü olarak değerlendirir ve eserlerinde vatan ve tabiat sevgisini İstanbul ile birleştirir. Dergâh dergisi, milliyetçi havasıyla hem iyi yazarları hem de öğrencileri çevresine toplamıştır. Ömer Seyfettin'in Genç Kalemler'de başlattığı konuşma dilini yazı dili hâline getirme tezi, Yahya Kemal'de şiiirini bulmuştur. Yahya Kemal şiiirde "ses"i her şeyden üstün tutar. II. Meşrutiyet'in tarihte örnekler arama eğilimi Yahya Kemal'de de vardır. Yahya Kemal'in şiiirlerinin çoğu 1923'ten sonra yayımlanmıştır. Şiiirine günlük olayları asla sokmayan Yahya Kemal, nesrinde Millî Mücadele'yi destekleyenlerin başındadır ve bu yazıları Eğil Dağlar'da kitaplaşmıştır. "Üç Tepe" gibi yazılarıyla edebiyatımızın yeni hedeflerini göstermiştir.³

Cumhuriyet dönemi şiiirleri üzerinde Yahya Kemal kadar tesirli bir diğer şahsiyet de Ahmet Haşim'dir (1887-1933). Nesri de şiiiri kadar etkili olan Haşim denemelerini Akşam, İkdâm, Milliyet gibi çeşitli yerlerde yayımlar. Bir kısmını da Gurabahâne-i Laklakan, Bize Göre ve Frankfurt Seyahatnamesi'nde toplar.⁴

Haşim simbolist akımı benimsemiş ve şiiirde açık seçik bir anlam aramamıştır. Yayınlandığı zaman mizah dergilerinin alaylarına hedef olan "Bir Günün Sonunda Arzu"nun yol açtığı tartışmalardan sonra Haşim şiiir anlayışını ortaya koyan "Şiiirde Manâ ve Vuzuh" adlı yazısını yazar ve Göl Saatleri (1921)'ne tenkitlerini cevaplandırır. Haşim bu yazısında kendisini etkileyen "hâlis şiiir"le ilgili görüşlerini belirtirken Rahip Bremond'un görüşlerinden de yararlanmıştıır: "Şiiir bir hikâye değil, sessiz bir şarkıdır." Şiiirde kelimelerin anlamları değil, cümledeki sesleri önemlidir. Şiiir kelimeler arasındaki dalgalanma ve birleşmelerden doğan seslerin uyandırdığı duygudur. Bu şiiir anlayışı, şiiirin tadılması için okuyucusunun katkısını gerektirir. Şiiir anlamını okuyucusunun ruhundan, yorumundan alır. Bu yazıyı Piyale (1926)'ye alır. Nurullah Ataç, Ahmet Haşim'in şiiirimizde bir merhale olduğunu ve Haşim'den önce, Haşim'den sonra diye şiiirimizin ayrılabilceğini yazar.⁵

2. Memleket Edebiyatı: Cumhuriyet devri şiiirinin bu önemli akımı ilk örneklerini II. Meşrutiyetten sonra vermeye başlamıştır ve günümüzde de, kendisini yenileyemeden, Yahya Kemal'in bir devamı vehmiyle devam etmektedir.

Memleket kurtarılmıştır. Artık Anadolu coğrafyası ve ülkenin kalkınması ön plandadır. Bunu da yapacak olan ülkenin kurtarıcılarıdır. Şiiirlerin çoğu Anadolu halk şiiirlerinin yolundan giderek yeni bir şiiir yaratmaya çalışırlar. Yıllardır devam eden aruz-hece tartışmaları da Yahya Kemal'in etkisine rağmen hecenin mutlak hakimiyetiyle sonuçlanmıştır. Bu kümeye giren şiiirlerde;

- Konu memlekettir.
- Şekil, halk şiiiri şekilleridir, vezin hecedir.
- Dil sadedir, halk dili, mahallî söyleyişler, hattâ argo şiiire girer.
- Ton, hitabete kaçar.
- İşlenen konulara uygun olarak gurur, iyimserlik ve irade ön plandadır.
- Lirikten çok didaktiktir.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Mehmet Emin Yurdakul'un 20. yüzyılın başında söylediği "Ben bir Türküm dinim cinsim uludur" mısrasında dile gelen gurur, artık bütün şairler tarafından paylaşılmaktadır.

Temel kaynak halk edebiyatı ise de kendi içinde bu akım mensupları çeşitlilik gösterirler: İlk defa karşılaşılan veya anlatılmaya değer bulunan memleket manzaraları, insanları tasvir ve hikâye edilir. İnsanların kahramanlıkları övülür ve tarihî mirasla birleştirilir, folklor orijinal bir kaynak olarak keşfedilir. İnsanların duygu ve iç dünyaları araştırılır. Fakirlik, kötü şartlar bir an önce tedbirler alınmayı gerektirir. İdealizm/milliyetçilikte veya kuzey komşumuzdaki komünizmde aranır. Başlangıçtan itibaren de kutuplar oluşur.

A. Tasvirde Kalanlar: (Gözlemci Gerçekçiler): Örnekleri halk edebiyatı olmakla birlikte Yahya Kemal'den çok şey öğrenmişlerdir. İlk şöhretlerini Mütareke döneminde yapan ve doğru bir tabir olmasa da "Hecenin Beş Şairi" diye bir kısım edebiyat tarihlerinde yer alanlardan en önemlisi Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973)'dir. Önceleri aruz, sonra hece ile yazdığı şiirlerle kendisini kabul ettirmiştir. Faruk Nafiz'in olgunluk devri, 1924-1938 arasındadır. "Han Duvarları" ile kazandığı şöhret ona yıllar boyu işleyeceği konuyu da buldurmuştur. Memleket coğrafyası, bu coğrafyada yaşayan insanlar ve onların estetiği eserine hakimdir. "Sanat" şiiri ile benimsediği estetiği açıklar. Bu anlayışta diğer milletlerin sanatlarıyla, Türk sanatı arasında alışveriş söz konusu edilmez. Şairin gözü sadece keşfedilmemiş, gizli hazinesinde bütün sanatları besleyecek Anadolu'dadır. Faruk Nafiz bu inancında yalnız değildir. Devir, Millî Mücadele'yi zaferle sonuçlandıran Türkün derinliklerinde sakladığı gücün anlaşılması ve anlatılmasını şart koşar. Bu şiirde yer alan görüşler pek çok şair tarafından devam ettirilmiştir. Günümüzde bile buna bağlı kalanlar görülmektedir. O yılların heyecanı içinde, başka kültürleri taklitle yetinmeyi reddeden bu tavır anlaşılabilir. Ancak kültür ufkunu daraltarak büyük sanat eserlerine ulaşılmayacağı da bir gerçektir.

1960-1972 yıllarında, şair geçirdiği hazin tecrübeleri Zindan Duvarları'nda dile getirir. Yıllar boyu milletvekili seçilmek isteğini mizahî şiirlerinde duyuran şairin bu arzusu hazin bir sonuca ulaşmıştır. Milletvekili seçildikten sonra 27 Mayıs darbesiyle Yassıada'ya gönderilen Faruk Nafiz yaşantılarına zindanı da sokmuştur. Orada yazdığı şiirlerin arasında güzel rubailer yer almaktadır

Yahya Kemal'in tesirinde kalan, fakat günün heyecanını, şiirleriyle ifadeden çekinmeyen Faruk Nazif'de Yahya Kemal'deki mükemmellik endişesi yoktur. O, şiirlerini, üstadı gibi yıllarca olgunlaşsın diye bekletmemiş, sıcağı sıcağına yayımlamış ve devrin heyecanını beslemiştir.

Mehmetçik'in savaş sonrası yaşayışı ve milletini zafere ulaştıran Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Faruk Nafiz'in şiirlerinde dile gelir. Faruk Nafiz, sadece şiirleriyle değil, manzum tiyatrolarıyla da bu devrin en önemli temsilcisidir.

Faruk Nafiz Çamlıbel ile birlikte adları anılan diğer şairler, Halit Fahri Ozansoy (1895-1971) - tiyatro oyunları da vardır-, Orhan Seyfi Orhon (1890-1972), Yusuf Ziya Ortaç (1895-1967) ve gür sesli şiirleriyle Enis Behiç Koryürek (1891- 1949)'tir. Bu şairler çok yazmış olmakla birlikte, kendilerinden sonraya fazla bir şey bırakmamışlardır. Yusuf Ziya Akbaba adlı mizah dergisiyle tanınmıştır.

"Bir Yolcuya" adlı şiiriyle meşhur Necmettin Halil Onan (1902-1968), Şükûfe Nihal Başar (1892-1973), Halide Nusret Zorlutuna (1901-1983) ve Haluk Nihat Pepeyi (1901-1972),

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Zeki Ömer Defne (1903-1992), Sabahattin Ali (1907-1948) de bu kümede yer alırlar.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in önemli iki takipçisi Kemalettin Kamu ile Ömer Bedrettin Uşaklı'dır. Millî Mücadele'ye bizzat katılan "Ben gurbette değilim/Gurbet benim içimde" mısralarıyla ölümsüzleşen Kemalettin Kamu (1901-1948) ve Ömer Bedrettin Uşaklı (1904-1946) memleket edebiyatının lirik şairlerindedirler.

B. Folklor Unsurlarına Ağırlık Verenler: Halkevleri vasıtasıyla gücünü ve sayısını arttıran bu tarz şiirler, çoğunlukla öğretmen yazarlara aittir. Ahmet Kutsi Tecer'in Ülkü dergisinin idaresini üstlenmesinden sonra folklorla ağırlık verilir. Ahmet Kutsi Tecer (1901-1967) bilinçli olarak "Orda Bir Köy Var Uzakta" ile memleketin her meselesini ve folkloru şiirine sokmakla birlikte şiirimizin nadir güzellikteki örneklerinden, "Nerdesin"i söylemiştir. Ahmet Kutsi Tecer "Orda Bir Köy Var" şiirinde, "Nerdesin"deki sesin yerine yine çok uzaklardaki bir hayali, hedef olarak, özlem olarak kor. Ondaki "ben"in yerini "biz" zamiri almıştır.

Ahmet Kutsi Tecer, köye, folklorla ait değerleri ortaya çıkarırken, Halk şiir geleneğinin son büyük temsilcisini, Âşık Veysel Şatıroğlu (1894-1973)'nu keşfeder.

Şair-ressam Bedri Rahmi Eyuboğlu (1913-1975) folklor ile modern sanatı, coşkunun bir heyecan ile hem resminde hem de şiirinde birleştirerek, orijinal ve başarılı örnekler vermiştir. Bu şiirde büyük bir yaşama sevinci ve coşkunluk vardır. Tanpınar gibi İkinci Yeni yazarları da edebiyatta folklorun kullanılmasına tepki gösterirler

C. Hamasî Şiirlerle Yiğitlikleri Gür Sesle Anlatanlar: Behçet Kemal Çağlar (1908-1969) çok kısıtlı şiir kabiliyetiyle Cumhuriyet'in dayandığı temelleri, Önder'i, tarihî bakış tarzını ihmal etmeksizin işler. Behçet Kemal "Onuncu Yıl Marşı"nı Faruk Nafiz Çamlıbel ile beraber yazmıştır. İbrahim Alâettin Gövsa (1889-1949), "Bu Vatan Kimin"le Orhan Şaik Gökyay (1902-1994); "Bayrak" şiiriyle ünlü Arif Nihat Asya (1904-1975) ve Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975) bu türün önde gelen adlarıdır. Bu türü Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu (1929-1992) devam ettirmiştir.⁶

D. Ülke Dertlerinin Halli İçin Marksizmi Teklif Edenler: Memleket edebiyatının bütün mensupları ülke dertleri ile dertlenirler, fakirlik, cehalet, yokluğun bir kader olmaktan çıkarılmasını savunurlar. Eğitimi Rusya'da yapan Nazım Hikmet Ran (1902-1963), dertleri ortadan kaldıracak sihirli reçete olarak komünizmi sunar ve bu ideolojinin güçlü bir propagandacı olur. Dil ve üslûbuyla da dikkati çeken Nazım Hikmet lirik şiirlerine rağmen, asıl tesiri ve şöhretini propaganda mahiyetindeki şiirlerinden kazanır. Nazım Hikmet'in şiirlerinde kitlelerin hareketini hatırlatan kuvvetli ahenk, kelime öbeklerinin başarıyla düzenlenmesinden kaynaklanır. Mayakovski'den aldığı şiir şemasıyla, klasik halk şiiri şeklini kırması, gür sesi, serbest nazmın yaygınlaşmasına yol açmıştır.

"Asaletin kelimelerde bile düşmanı" olan şairin Türkiye'den kaçması, adını değiştirmesi, bir yabancı ülkenin ve ideolojinin hizmetine girmesi yüzünden şiirlerinin yeni baskılarının yasaklanması, Nazım Hikmet'in şiir tarihimizdeki yerini bir süre âdeta unutturmuştur. Eserleri ölümünden sonra yeni baştan basılmaya başlandığında yeni bir keşif olmuş, onun şiirlerini eskiden okumayanlar, bunları taze ve yeni bulmuşlardır. Bu bakımdan Nazım Hikmet'in tesiri hem 1930'larda hem 1960'lardan sonraki şiirimizde iki defa görülür.

Ercüment Behzat Lav (1903-1984), Nail V., İlhami Bekir Tez (1906-1984), Hasan İzzettin

Dinamo (1890-1989) Nazım Hikmet'in takipçileridir.

E. Mistik Bakışla İç Dünyayı Araştıranlar: Nazım Hikmet'in ihmal ettiği, insanın bir de manevî tarafı olduğudur. İnsanların bir de görünmeyen iç âlemlerini, ferdî duyuş tarzlarını da anlatmak isteyenlerden Necip Fazıl Kısakürek (1905-1983), 1930'ların sonunda Nazım Hikmet'in tam karşısında görülmüştür. O da halk şiiri geleneğinden hareket etmiş, heceyi kullanmış, Batı şiiriyle kendi geleneğimizi birleştirmeye çalışmıştır. Felsefeye duyduğu merak bir çeşit mistik anlayış ve duyuşa yönelmiştir. Şiirlerinden bir kısmını, son yıllarda kendisini bir şair değil de bir dinî mürşit olarak gösterme uğruna reddetmiştir.

Yararlandığı mistik şiir geleneği, Ataç'ın "Baudelairein" bir şair saydığı Necip Fazıl'ın ruhunu sakinleştirmekten uzaktır. Ancak bu özelliği, Necip Fazıl'ın şiirinin asıl cazibesini yapar. Mustarip, arayan, bekleyen ve hiç tatmin olmayan modern insanın huzursuzluğu onda görülür.

Cumhuriyet döneminin kültürlü, pervasız ve şiir duygusu kuvvetli denemeci tenkitçisi Nurullah Ataç, 1930 sonlarındaki değerlendirmelerinde şiirimizde iki isimden söz eder: Necip Fazıl ve Nazım Hikmet. 1960 sonrasında Nazım Hikmet gibi onun da ikinci defa tesiri üzerinde ayrıca durulmalıdır.

Mistik akım, en orijinal örneklerinden birini Asaf Halet Çelebi (1907-1958)'nin şiirlerinde gösterir. Daha sonraları da Sezai Karakoç gibi şairler İkinci Yeni akımı içinde, insanı iç dünyasının karmaşıklığından kurtaracak esrarlı gücü sezdirmeye çalışırlar.

F. Memleket Şiirleri İle Başlayıp, Yunan Mitolojisini Bir Anlatma Vasıtası Olarak Kullanan İlk Örnek Yazar: Yazarlardan biri Salih Zeki Aktay (1896-1970)'dir. Yunan mitolojisinden yararlanılarak yazılan en güzel şiir, Mustafa Seyit Sutüven (1908-1969)'indir. Grek ve Latin mitolojisi 1940 sonrası yazarlarında, tabii bir beslenmenin sonucu olarak öğrenilir ve kullanılır. Mitik yorumlarıyla Ahmet Haşim'in "Batan Ayın Kenarına Satırlar" şiiri veya Yahya Kemal'in şiirlerindeki telmihler, yararlanmanın bir kültür ve yorum meselesi olduğunu göstermektedir. Salih Zeki Aktay'ın sadece mitolojik adlar sıralamaktan öte gitmeyen çabası Melih Cevdet Anday'ın Kolları Bağlı Odeseus'unda, Oktay Rifat "Agamemnon"u, Edip Cansever'in "Nerde Antigone"u, Behçet Necatigil'in "Pan"ı, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Tanrılar Arasında-Prolog" ve diğer şairlerde yabancılığını kaybeder. Bu kaynağı günümüz şairleri, kültür ve zevklerine göre başarıyla kullanmaktadırlar.

3. Öz Şiir (Sanat sanat içindir): Bu görüşü savunanlarda estetik tavır ön planda gelir. Öğretici manzumenin şiirle bir ilgisi yoktur. Bundan dolayıdır ki, ilk yılların heyecanı tavsayınca, şairler de haklı olarak "beylik edebiyat" diye nitelendirdikleri ve birçok kötü şairin elinde basmakalıp tekerlemeler hâlini alan memleket edebiyatından ayrılmışlardır. Batıda savaş sonrası ortaya çıkan akımları şairlerimiz, İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde keşfettiler.

A. Yedi Meşaleciler: Beylik edebiyat hâline dönüşen memleket edebiyatına, Garip'ten önceki karşı çıkıştır.

Sanat sanat içindir anlayışıyla yazdıklarını Yedi Meşale (1928) adlı bir kitapta toplayan Muammer Lütfi (Bahşi) (1907-1961), Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968), Yaşar Nabi Nayır (1908-1981), Vasfi Mahir Kocatürk (1907-1961), Cevdet Kudret Solok (1907-1991) ve Ziya Osman Saba (1910-1957) ve Kenan Hulusi Koray -nasirdir- (1906-1943). Servet-i Fünun

ve Fecr-i Âti anlayışını devam ettirmektedirler. Yedi Meşale'nin önsözü bir tatminsizlik ve bir tepkiden ibarettir. Bu ifadelerin çoğu "Makber Mukaddimesi" başta olmak üzere Abdülhak Hâmid'in, Recâizâde Ekrem'in şiirin hiçbir şekilde sınırlandırılmayacağını anlatan yazı ve şiirlerini andırır. Yedi Meşalecilerin şiirlerinden, onların batıdaki Parnas akımından etkilendikleri anlaşılmaktadır. Bu hareket uzun sürmez. Yedi Meşaleyi çıkaran gençlerden Ziya Osman Saba dışındakiler şiiri bırakır. Yakınlarından başlayarak bütün insanların mutluluk içinde yaşamalarını dileyen Ziya Osman, kendisinden bahsedenlerin belirttikleri gibi, geleneğimizin bu cephesini Yunus Emre ve Mevlânâ'dan alarak modern çağa taşır.

B. Öz Şiiri Savunan Şahsiyetler: Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) kendi şiirine karşı çok insafsız bir tenkit ölçütü kullanmıştır. Zamanı, geçmiş, yaşanan an ve geleceğin birlikte idrak edildiği yekpare bir bütün olarak gören ve anlatan Tanpınar, okudukça etkisini arttıran, unutulmaz şiirler yazmıştır. Tanpınar yaşanmış anları, ancak sanat eserlerinin geleceğe aktardığını "Bursa'da Zaman"da ortaya koymuştur.

Tanpınar başlangıçta heceyi kullanmasına rağmen, sonraları serbest şiire geçmiştir. Folklordan daima uzak kalmıştır. Hayat karşısındaki pasif tutumu, sevdiği kelime ile "eşik"te oluşu, Tanpınar'da rüya ve hayal ile gerçeğin karışmasına yol açar. Estetiğini bütünüyle rüya ve masala dayayan Tanpınar'ın insanı pasiftir. Olaylar, sosyal sarsıntılar şiirinde yer almaz. İnsanı kader ve olaylar karşısında mahkûm gören Tanpınar, tek kaçış yolunu sanata sığınmakta bulur. Eşikteki bu insan, hatıralarındaki bir açıklamaya göre, şiirinde erotizmi aramıştır. Kendisini en çok ilgilendiren kadın vücudu ve bununla ilgili imajlardır.

Ahmet Muhip Dıranas (1901-1980) şiirlerinde kuvvetli bir tabiat sevgisi ve aşk duygusunu işler, halk şiiri geleneğiyle Fransız şiiri, özellikle Baudelaire'den gelen zevki, güzelliklere trajik bir duygu ile yaklaşmasını sağlar. Gençleri etkileyen şairlerdendir.

Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956) kendinden önceki bütün tesirlere açık, Fransız şiirini iyi tanıyan ve Türkçenin en güzel şiirlerini yazarak, geleceğin şiir okuyucusunu memnun etmekle kendisini görevli sayan bir şairdir.

Tanpınar'ın romanlarında büyük bir titizlikle kurduğu zaman/hatıranın donduğu eşya ile insan arasındaki ilişkiyi Cahit Sıtkı da şiirinde kurmuştur. Az kelimeyle çok şey söylemekten yana olan, söylediklerinin ses ve çağrışım bakımından zenginliğine önem veren Cahit Sıtkı'nın şiirlerinde ölüm tehdidinin altında tadılan bir yaşama sevgisi hissedilir. Onun şiirlerinden, okuyucu, yaşama zevkini, saadetini tadar.

Şekil ve vezin üzerinde de sürekli denemeler yapmış olan Cahit Sıtkı, şiir görüşlerini, arkadaşı Ziya Osman Saba'ya yazdığı mektuplarda dile getirmiştir: Ziya'ya Mektuplar (1957).

Fazıl Hüsnü Dağlarca (d. 1914) gerçek bir şair muhayyilesiyle doğmuş, şiirin kaynağı mitlere ulaşmıştır. 1935 yılından beri, büyük bir bereketle fıskıran şiir kaynağını olduğu gibi okuyucusuna sunması, onu bir bakıma gerçeküstücülere yaklaştırır.

Hayat ile ölüm arasındaki trajik durumun fertlerin davranışlarına yansımaları çok iyi yakalayan Dağlarca, vatan sevgisi ve savunmasını da ölümsüz masallar hâline getirir. 1960'lı yıllardan itibaren şiirlerinin dili çok çetrefilleşen Dağlarca, konularını da yaymış,

kendi estetiğinin dışındaki günlük politik konuları da işlemiştir.

1940-1960 Dönemi

1940'tan sonra şiirimizde önceki eğilimler devam etmektedir, adlarını andığımız şairler parlak dönemlerine ulaşmışlardır.

1940 yılından itibaren yazdıkları ile ilgi çeken ve hattâ alaylara hedef olan Asaf Halet Çelebi (1907-1958), bazı araştırmacılar tarafından Celâl Sılay (1914-1974) ile birlikte "garip şiirin" öncüsü sayılmıştır.

Asaf Halet Çelebi çok kültürlü bir şahsiyettir; şairi bir "veli" saymıştır. Dış manzara tasvirleri, tanıdıkların adlarını zikrederek günlük şiir yazma modasının yanında, Asaf Halet, şiirin esrarlı iç âlemlerden çıkarılacağına inanmıştır. Şiirlerinde semboller ve anlamı bilinmeyen kelimeler kullanması, âdeta zaman ve mekândan soyutlanan "insan"ın müphem dualarını andırır. Bu esrarlı, meçhul âlemden bahsederken Asaf Halet Çelebi, masalın sırlı kapısını aralayan söz kalıplarından da yararlanır.

Garip Hareketi

"Yeni Şiir, Birinci Yeni Şiir" diye de adlandırılan hareket, Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat Horozcu ve Melih Cevdet Anday'ın, o yıllarda savundukları şiir görüşünü açıklayan şiirlerinden bir kısmını Garip (1941) adıyla yayımlamalarıyla başlar. Kitaplarına seçtikleri ad ve kitaptaki "Bu kitap, sizi alışılmış şeylerden şüpheye davet edecektir" cümlesi, geleneklerin dışında, yepyeni bir tutum takındıklarını, yerleşik bütün şiir anlayışlarına meydan okuduklarını duyurmaktadır

Orhan Veli'nin yazdığı Garip'in önsözü, ortak görüş olduğundan imzasız yayımlanmıştı. Bu kitap aslında kendilerinin şiirde "garip" sayıldıklarını, fakat alışılmış her şeyden uzaklaşacaklarını haber veriyordu. "Mısracı zihniyete" karşı oldukları için vezin ve kafiye reddediyor, ahengi, vezin ve kafiye dışında arıyorlardı.

Bütün söz oyunlarının karşısındaydılar. Teşbih ve istiareden, tabiatı zekâ ile değiştirdiği ve bozduğu için uzak kalıyorlardı. "Gibi" kelimesini hiç kullanmıyorlardı.

Garip'in önsözü "Şiir yani söz söyleme sanatı" diye başlıyordu. Şiir, günlük konuşma dilinin alelâde kelimeleriyle yazılabilirdi ve özel bir şiir dili lüzumsuzdu.

Şiir bütün geleneklerden uzaklaşmalıydı ve Orhan Veli "sanatlarda tedahüle taraftar" değildi, bundan doğan ses ve şekil oyunlarını da reddediyordu. "Şiiri şiir yapan, sadece edasındaki hususiyettir, o da mânâya aittir" diyen Orhan Veli "Paul Eluard'ın dediği gibi, bir gün gelecek, o; sadece kafa ile okunacak, edebiyat da böylece yeni bir hayata kavuşacak" der.

Araştırmacıların belirttikleri gibi bu anlayış daha önce de dile getirilmiştir. Çok kolay yazılır görünen şiir, pek çok kimseyi şiir yazmaya sevketmiş ve yeni bir basmakalıp ortaya çıkmıştır.

Garip hareketinin en önemli yanı, şiiri günlük tartışmalar arasına sokmasıdır. Bir süre toplumda, şiir herkesin konuştuğu ortak bir konu olur. Ancak böylesine "sığ" bir şiir

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

anlayışının sürekli olması ve birkaç istisna ile ölümsüz eserler vermesi mümkün değildi.

1950 yılında Orhan Veli'nin ölümünden sonra, Oktay Rifat ve Melih Cevdet'te önceden başlayan Garip'ten uzaklaşma eğilimi artar. Bundan sonra Garip akımı, yaratıcılarının değil, taklitçilerinin elinde kalır ve yozlaşır.

Garip'in ikinci baskısında sadece Orhan Veli Kanık'ın şiirleri vardır. O da daha sonraki eserlerinde (Destan Gibi, 1946) kendisini halk şiiri geleneğine kaptırır. "Yol Türküleri"nde Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları"ndaki gibi yol izlenimleri yer alır.

Bundan dolayı Garip'i bir akımdan çok, darbe saymak yerinde olur. Şiiri günlük hayatın gündemine getirmiş, her yerde geniş olarak tartışılmasını sağlamış ve görevini yaparak dağılmıştır. Akım hâlinde kalışı, Orhan Veli Kanık'ın taklitleriyle sınırlıdır.

Garip akımını Nurullah Ataç, Sabahattin Eyuboğlu'nun desteklemesine karşı Ahmet Hamdi Tanpınar, bu hareketi şiirden uzaklaşmak sayar. Bu görüşe daha sonra Behçet Necatigil'in de katıldığı görülmektedir. Attilâ İlhan baştan itibaren bu akıma karşı çıkmıştır.

Oktay Rifat Horozcu (1914-1989), İkinci Yeni hareketinde yer alır. Garip hareketinden sonra yeniden halk edebiyatı kaynaklarına döner, sosyalizme kayar. Garip'le ilgili olarak "Biraz Garip, Biraz Orhan Veli" adlı yazısında "Garip hareketi her şeyden önce bir havalandırma hareketidir" der. O günlerde yazdığı şiirlerde gerçekten böyle bir "havalandırma" bir uçma isteği bulunur. Oktay Rifat gerçeküstücülerin tekniğini de halk edebiyatının, folklorun malzemesini de benimser. Oktay Rifat'ın folklorla ilgilenmesini Cemal Süreya, onun şiiri açısından zararlı bulmuştur. Romanları, oyunları dahil Oktay Rifat'ın bütün eserlerindeki temel duygu "yalnızlık"tır.

Melih Cevdet Anday'a (d. 1915), Garip hareketinden sonra zihnî bir şiir geliştirmiştir. Yunan mitolojisinden geniş alıntılarla, çağdaş ilimlerin formülleriyle şiirini duygudan alabildiğince uzaklaştırmıştır. Destan ve tarih kişilerinden hareket ettiği şiirlerinde onun insan gerçeğini, fert ve toplum boyutunda ele aldığı görülür. Onlarda bugünü de içine alan insanlık macerasını sezdirir okuyucusuna. Düşünce şiirinin beraberinde hem kuruluşu hem de alayı getirmesi kaçınılmazdır. Anday'da ikisi de bulunur. Ele aldığı temaların acılığı ironiyi zaman zaman kara mizaha döndürür.

Cahit Külebi (1917-1997) kuvvetli çocukluk izlenimleri ve hatıralarını şiirlerine taşımıştır ve halk edebiyatı geleneğine bağlıdır. Hatıra ve meslek izlenimleri Ceyhun Atuf Kansu (1919-1978), İbrahim Zeki Burdurlu (1922-1984)'da da bulunur.

Bu dönemin en ilgi çekici şairlerinden biri de, ilk şiirlerini 1940 öncesi vermiş olmakla birlikte asıl şahsiyetini 1940 sonrası bulan Behçet Necatigil (1916-1979) dir. Şiirlerinde çevresini anlatan şair, çekingen mizacından da kaynaklanan bir tavır ile ev içi/dış dünya; insanın açıklanmayan iç dünyası ile/herkese görünen çehresini dile getirir.

Halk kültüründen gelen unsurları, Batı şiiri ile birleştirmiş olan Necatigil, sonraları Divan şiirinin özelliklerinden de yararlanarak çok kapalı bir şiire ulaşmıştır. Divan şiirinin cinaslı, tevriyeli anlatımı, Türkçenin yapı ve ses özelliklerinden kaynaklandığı için, şair bu özellikleri konuştuğumuz dil malzemesinde de arar. Necatigil Türkçenin ifade imkânlarının çok bol olduğuna inanır ve bunları gösterir. Kültürsüzlük yüzünden sadece taklitte kalanlara Türk şiir geleneklerini işaret etmesi yararlı olmuştur. Şiirlerinin bir çeşit

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

“agrandismanı” olarak gördüğü radyo oyunları ile şiirleri arasında paralellik vardır. Mitolojik unsurları (Yunan, Asur; İslâmlaşmış Doğu mitolojisi) bir arada kullanışı, şiirine esrarlı bir hava kattığı gibi, bu mitleri günümüz hayatında araması da şiirin orijinalliğidir.

Salâh Birsal (1919-1999) kendine has ironik ifadesiyle alelâde insanların günlük yaşayışlarından kesitler verir.

Sabahattin Kudret Aksal'ın (1920-1993) İlk şiirlerini günlük hayatın kesitleri teşkil ederken, insanın kâinattaki yerini arayan düşünce şiirine kaymış, Baudelaire ve Eluard'dan çeviriler yapmıştır. Şair şiir, hikâye, tiyatro gibi gevezeliği kaldırmayan, yoğunluk isteyen türlerde çok başarılıdır.

Necati Cumalı (1921-2001) yaşama sevincini anlatan yaşantı şiirleriyle dikkati çeker. Ege bölgesindeki hayatı, mesleğinden gelen dava konuları ve bunların insan ruhundaki akisleri, hikâyelerinde olduğu gibi şiirlerinde de geçer. İyi bir hikâyeci olan Necati Cumalı yakından tanıdığı köylü ve çiftçileri, hem hikâyelerinde hem de şiirlerinde anlatmıştır.

Özdemir Asaf (1923-1990) özellikle kısa şiirleriyle, halk edebiyatı söyleyişiyle nüktelere sığınmıştır. Bu yöntem Özdemir Asaf'ın şiirine mekanik, tekdüze bir hava verir ve ilk tadından uzaklaştırır.

Hisar Grubu 1950'den itibaren Hisar dergisi fasıllarla 1950-1957 ve 1964-1980 arasında çıkmıştır. Derginin kurucuları ve idarecileri arasında bulunan Mehmet Çınarlı (1925-1999), Gültekin Samanoğlu (d. 1917), İlhan Geçer (d. 1917) ve Nevzat Yalçın (d. 1916) dergide memleket edebiyatının bir devamı olarak belirli kavramları savunan; yozlaşmaya karşı mücadeleci tavırlarıyla dikkati çekmektedirler. Dergi pek çok yazarı etrafında toplamıştır. Bu yazar ve şairlerin çoğu ortak görüşlere sahip olmakla birlikte bir kısmı onlardan ayrılır.

Batı'nın taklidiyle yetinilmesine karşı çıkan; sanatın zarurî şartı olan değişmeyi reddetmemekle birlikte, bu değişimin geleneklerin reddi anlamında olmasını istemeyen, belirli bir siyasî görüş veya ideolojinin aracı, propagandası olan sanatı reddeden, dil konusundaki aşırılıklara karşı, günlük dilin kullanılmasını savunan bu yazarlar, ortak bir görüş etrafında birleşmişler ve “öztürkçe” akımına karşı çıkmışlardır.

Onlar "öztürkçe" akımının, dilde ifade gücünü azalttığını savunmuşlardı. Bu dergide yazan şairlerin hepsi gelenekle bağlarını sürdürmekten yanadırlar. Vezin ve şekil konularında da gelenekten yararlanırlar. Dergi eski şairlere de yenilerle birlikte sayfalarını açmıştır.

Hisar şairlerinden özellikle Munis Faik Ozansoy, Salâhattin Batu, Mehmet Çınarlı, Mustafa Necati Karaer, İlhan Geçer, Gültekin Samanoğlu, Nevzat Yalçın, Bekir Sıtkı Erdoğan, Feyzi Halıcı, Yavuz Bülent Bakiler isim yapmıştır. Mustafa Necati Karaer'in halk edebiyatı kaynaklarını başarı ile kullanışı ve yeni arayışları dikkati çeker. Millî konulardaki tavizsiz tutumu ve gür sesiyle hamasî havayı devam ettiren Yavuz Bülent Bakiler (d. 1936) Türkiye dışındaki Türkleri de içine alan geniş bir dünyayı kucaklamak ister.

Hisar şairlerinden Nüzhet Erman (1926-1996) konularını Anadolu'dan alan, sert ifadeli şiirleriyle dikkati çeker. İdareci olarak Anadolu'da görev yapan Nüzhet Erman, işlenmeyi, hizmet götürülmeyi bekleyen yurt topraklarına sevgi ile yaklaşır ama gördükleri karşısında duyduğu şiddetli isyan da, bu şiirlerde hissedilir. Anadolu'nun acı ve ıstıraplarını açık seçik anlatmıştır.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Talât Halman Amerika'da İngilizce yazdığı şiirlerle Türkiye'yi dışarda tanıttığı gibi Kıbrıslı Nevzat Yalçın (d. 1926) da Almanya'da yaşamaktadır. Nevzat Yalçın şekilde kendisini serbest hisseden şairlerdendir. Doğduğu adada yaşayan soydaşlarının ıstıraplarını etkili bir şekilde dile getirmiştir.

Diğer şairler genellikle yaşantıya ağırlık vermekte, hatıralarını dile getirmektedirler, geleneklere bağlılıkları, hayli kötümser tavırları -yaşları ilerledikçe bu kötümserlik artmaktadır- millî değerlere bağlı oluşları diğer özellikleridir.

Nazım Hikmet'i Devam Ettirenler

Garip hareketine ilk karşı çıkanlardan biri de Attilâ İlhan'dır (d. 1925). Mavi dergisinde "Sosyal Realizmin Münasebetleri yahut Başlangıç" adlı yazısında (sayı 21, 1 Temmuz 1954) Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet'i "bobstiller" diye nitelemiştir. Aynı derginin yazarlarından Ahmet Oktay (d. 1933) "Orhan Veli'nin Yeri" (sayı 26, Ocak 1955) adlı yazısında "Orhan Veli eksik bir öncü ve eksik bir şairdi" hükmüyle, Garip akımının sığığını anlatmıştı. Daha sonraları Mavi dergisindeki bu yazılardan hareketle bir "Mavi Akımı" oluşturulmak istenmiş; Birinci Yeni hareketine karşı çıktıkları için İkinci Yeni'nin öncüleri olarak değerlendirilmişlerse de Attilâ İlhan, İkinci Yeni'yi "yozlukla" itham ederek karşı çıkmıştır.

Attilâ İlhan, Türk şiirinin "Batılı ve Türk olabilen esthétique bir bileşime varabilme sorunu" içinde olduğunu, ancak önce Garip sonra İkinci Yeni hareketinin şiirimizi "yozlaşmaya" götürdüğüne inanır.

İmlâ kurallarını bütünüyle reddetmiş veya kendisine has bir imlâ tarzı geliştirmiş olan Attilâ İlhan (Büyük harf kullanmaz ama özel isimleri ek almaları hâlinde (') ile ayırır.) dil konusunda çok keyfidir.

Günlük dilden kaybolan çok eski kelimeleri, Fransızca veya Almanca kelimelerle beraber kullanır. Bunlar, hem yazarın dikkati çekme çabasını, orijinal olma merakını yansıtır, hem de karmakarışık bir dünyada yaşadığımızı okuyucuya hissettirme amacına bağlıdır. Sinema tekniğini kullanan Attilâ İlhan âdeta kamerasını kalabalıklar üzerinde gezdirir, zaman zaman belirli noktalarda uzunca durur. Renkli, ıslak, ürperiş ve korku dolu bu şiirlerde bazen büyük bir ferahlık bazen de melankoli gizlidir.

Nazım Hikmet'i ve Marksist öğretiyi devam ettirenler arasında birçok şair sloganlara sığınmış ve toplumsal şiiri bir çeşit ihtilâl şiiri saymışlardır. 1960'tan sonra hızlanan bu akımda Arif Damar (d. 1925), Hasan Hüseyin Korkmazgil (1927-1984) ve çok baskı yapan şiir kitaplarından Hasretinden Prangalar Eskittim'in (1968, 38. b. 1997) yazarı Ahmet Arif (1927-1991) başta gelir. Ahmet Arif'in kitabının baskı sayısı da 1968 sonrası siyasî ortamın edebiyat ile ilişkisini gösteren en anlamlı göstergelerdendir. Ahmet Oktay'ın bu şairle ilgili incelemesindeki görüşleri, şairin benzerlerini de açıklayacak niteliktedir.⁷

1940'lara kadar milliyetçilik her şeye rağmen ön plandadır. 1960'lardan sonra başka milletler, milletlerarası dertler şairlerimizi daha çok ilgilendirmeye başlar. 1964'ten sonra Vietnam, Küba, Şili, Afrika âdeta Nazım Hikmet'in bir devamı gibi şairlerimiz tarafından işlenir. Bu vasıta ile Türkiye'de de ihtilâl ortamının hazır olduğu telkin edilmek istenir. Bir tarafta bu fikirler, ideoloji savaşları, iç göç, şehirleşme olgusu, bir yanda Garip sonrasının sıradan şiirlerine duyulan tepki, yazarları yeni ifadeler aramaya götürür.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Bu fikirleri dolaşık bir ifade ve sembollerle gizleyerek anlatanlara İkinci Yeni⁸ adı verilir. Gerçekten değerli sanatçıların yanında, 1960-1980 arasında yoğun bir propaganda şiiri yer alır.

1960 Sonrası Dönemi

İkinci Yeni: 1955-1965 yılları arası kendisini gösteren İkinci Yeni Şiir, ortak nitelikleriyle beliren bir akım değildir. Yeniye deneyen, dünya görüşü, yetiştirme şekilleri ve beslenme kaynakları bakımından birbirinden çok farklı olan şairlerin eserlerindeki benzerliklere dayanılarak ona bu ad verilmiştir. 1955-1965 yılında Yeditepe dergisinde, bir önceki hareketten farklılığını hissettiren bu şiir anlayışında İlhan Berk (d. 1916), Turgut Uyar (1927-1985), Cemal Süreya (1931-1989) öncüler olarak görülür.

Papirüs dergisinde yayımlanan antolojide⁹ Mehmet H. Doğan bu akımın çıkışıyla ilgili bilgi verir. Garip hareketinin yozlaşmasına tepkiden doğan bu harekette, semboller ön plana çıkar. Basitlik, alelâdelik şairlere yetmemektedir. Günlük konuşma dilinden uzaklaşarak, anlaşılması güç bir dile dönmek, bu şiirin okunmasını da, anlaşılmasını da zorlaştırmıştır. Halk kültürüne genelde karşıdılar, dikkatleri büyük şehrin kalabalıklığında kaybolmuş olan, yalnız insana çevirmiştir. Yeni bir duygu dalgası ve yoğun bir çağrışımlar ağı ören bu şairler, vezin ve kafiyeyi bütünüyle reddetmemekle birlikte, zaman zaman yeniden mensur şiir denilebilecek tarzı denerler. Bütün edebî sanatlar, bol semboller, çok karışık cümle yapısı, Öz Türkçeden, çeşitli yabancı dillerden alıntılara kadar zengin, fakat belirli bir çağrışım uyandırmaktan uzak kelime kadrosu kullanmak bu akımın belli başlı özellikleriydi. Şiirler çok uzundu. Bazıları Divan şekillerinin sadece adlarını taşıyorsa da, o şekillerin kurallarından uzaktı. Bu şiirin "yeni gerçekçilik" olduğunu ileri sürenler oldu. Sezai Karakoç (d. 1933) "Dişimizin Zarı" adlı yazısında bunu açıklamıştır: "Ben'in en küçük davranışı bile büyük bir haber gibidir. Yaşama vardır ve önemlidir. Ama bir haber olarak. Neyin haberi? Bunu şair de bilmez. Orhan Veli akımı günlük çırpınışların şiiriydi, bu şiir ise yaşamayı, gerçek yaşamayı cevheriyle görmeye, yakalamaya çalışıyor."¹⁰

Şiirlerinde gelenekten orijinal şekilde yararlanmış olan şairler -özellikle "Folklor şiire düşman" diyen Cemal Süreya ve Turgut Uyar-, genel olarak folklorla karşıdılar.

İkinci Yeni şairleri şiir görüşlerini de açıklamışlardır. Bu onların şiirin kuramı üzerinde de durduklarını gösterir.

Faydacı şiirden yana olanlar, İkinci Yeni'nin toplumsal yarar açısından değerlendirilmesini istiyorlardı.

Ahmet Oktay "Bir sanat yapısının ana özelliği insanlar arasında bir anlaşma aracı olmasıdır. Seslendiği insanlar arasında bir ortak dil kurmasıdır" demektedir.¹¹ Benzer bir karşı çıkış Asım Bezirci'nin bir makalesinde de yer alır.¹² İkinci Yeni ortak bir hareket olmamakla birlikte, anlamsızlığı savunması, kelimeciliği, orijinal hayalleriyle 1957-1961 arası kendisini kuvvetle hissettirdi ve anlamsızlığı çözmeye uğraşmaktansa ne dediği açıkça anlaşılan ama şiir duygusunu kaybettiiren, kalabalıkları kışkırtıcı bir şiir ihtiyacını ortaya çıkarmaya vasıta oldu.

Oktay Rifat (Perçemli Sokak, 1956), Edip Cansever (1928-1986) (Yerçekimli Karanfil, 1957), Cemal Süreya (Üvercinka, 1958), İlhan Berk (Galile Denizi, 1958), Turgut Uyar (Dünyanın En Güzel Arabistanı, 1959), Sezai Karakoç (Körfez, 1959), Kemal Özer (d.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

1935) (Gül Yordamı, 1959), Ülkü Tamer (Soğuk Otların Altında, 1959), Ece Ayhan (Kınar Hanımın Denizleri, 1959), Ercüment Uçarı (1028-1996) (Et, 1960) bu hareket içinde yer alan şairlerdi.

Bu şairlerden bir kısmı ömür boyu kendi çizgilerini aradılar, kendilerini geliştirdiler. Bu akımdan da yine kendi kendisi olmayı bilen şahsiyetler ortada kaldı. Şiiri hayatının tek gayesi olarak alanlar önceki nesillere mensup şairlerle birlikte, şiirimize katkıda bulundular. Bir kısım şairler ise, sosyalist, komünist propagandasının aleti olarak birçok defa basılan kitaplar yazdılar ve adları şiir sanatının dışında "toplumsal savaşın öncüleri" arasında kaldı.

İkinci Yeni'nin öncülerinden Cemal Süreya Seber (1931-1990) Papirüs dergisiyle İkinci Yeni hareketinin toplayıcısı oldu. Cemal Süreya'nın kendine has bir dil oluşturduğu görülmektedir. Bu dili yaratırken halk deyimlerinden yararlanmıştı. Açık veya kapalı bütün şiirleri anlam yüklüdür. Şiirin belirli kalıplara hapsedilerek yazılamayacağını, geleneğin yeterli olmadığını da çok çarpıcı başlıklar taşıyan ("Şiir Anayasaya Aykırıdır", "Folklor Şiire Düşman") yazılarında ortaya koydu. Cemal Süreya'nın şiir anlayışını gösteren yazılar düşündürücü, dikkat çekici görüşlerin yer aldığı yazılardır. Marksizm ile sürrealizm arasında ilişki kurarak, şahsiyeti ön plana alarak, biçimin önemini belirterek, ilk bakışta birbirine zıt görünen görüşler de ileri sürmüştür. Bu görüşler daha önceleri başka yazarlar tarafından da zaman zaman söylenmiş olmakla birlikte, slogan şiirinden bıkanlara çok taze görünmüştür.

İkinci Yeni'nin orjinal şairlerinden olan İlhan Berk (d. 1916) bu akımın en yaşlı üyesidir. Hece vezniyle olan şiirlerini ilk defa 1935'te kitaplaştıran İlhan Berk, sürekli denemelerle şiirin yapısını da değiştirir. Gündelik yaşayış sahnelerini tasvirten, zamanla nesre yaklaşan bir anlatıma yönelir. Zengin çağrışımlar, anlamsız, yığın tesiri uyandıran ifadeler, İstanbul yorumları, tarihe olumsuz bakış, cinsiyetle ilgili yer yer pornografiye ulaşan yoğun telmihler İlhan Berk'in şiirinden alınan ilk izlenimlerdir.

Sezai Karakoç (d. 1933) İkinci Yeni şairleriyle aynı zamanda eser vermesi ve kapalılığı dolayısıyla bu akım mensupları arasında sayıldı. İslamî düşünüş, önce dağınık hayallerinde, sonra destansı şiir anlayışında görüldü. Sezai Karakoç kutsal kitapların kıssalarını büyük bir başarı ile çağdaş bir anlatım ile dile getirmiştir. Dağınık imajlar ve çeşitli göndermelerle bugünü -teknik medeniyeti de içine alacak şekilde- anlatan Sezai Karakoç hakkında yapılmış olan değerlendirmelerde henüz yeterince aydınlatılmamış olan şairlerdendir.¹³ Bu onun eserlerindeki derin dinî bilgi ve Batı edebiyatı örneklerini tanımasından kaynaklanır. Bu kaynaklara hakim olmadan onu yorumlamak güçtür. Şairin yer yer epik anlatımı büyük bir coşkunlukla devam eder ve göndermeleri farketmeyen okuyucuyu da bir bilinmeze doğru götürür. Sezai Karakoç'u ilk meşhur eden şiiri 1952'de söylediği "Monna Rosa"dır. Bu aşk şiiri uzun zaman dillerde gezmiş ve kendisinden övgüyle söz ettirmiştir. İlk şiirlerinin heceyle olmasına karşılık sonraları serbest şiire döner.

Cahit Zarifoğlu (1940-1987) ve Erdem Bayazıt (d. 1939) da şiirlerinde yer yer hamasî tonda sürekli ölümden söz eden İslâmî şairlerdendir. Ülkü Tamer (d. 1937) ölüm ve yiğitlik temalarını aşk temasının etrafında işler. Ülkü Tamer'in İngilizceden yaptığı başarılı çeviriler yanında Alleben Öyküleri adını taşıyan çok güzel bir hikâye kitabı da bulunmaktadır. Edebiyatımızda şairaneliği yıkan, kara mizaha kadar varan güçlü ironiyi kullanan Süreyya Berfe (d. 1943) bu akım içinde yer alır.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

İkinci Yeni'yi postmodern anlayışın şiirimizdeki erken tezahürü sayabiliriz. Bu zor işi başaramayan unutulur, başaranlar da edebiyat dünyasındaki yerlerini alırlar. İkinci Yeni en azından Garip hareketi kadar şiirimizde etkili olmuş, değişik dünya görüşüne sahip yazarları da sürüklemiştir.

1960'tan sonra İkinci Yeni dışında dikkati çekenler arasında Türkçeye yeni ifade imkânları sağlayanlar bulunmaktadır.

Can Yücel (1926-1999), Kıbrıslı Osman Türkay (1927-2001), Talât Sait Halman (d. 1931) - aruzla rubaî denemeleri vardır-, Turan Oflazoğlu (d. 1932), Ahmet Necdet (Sözer) (d. 1933), Özdemir İnce (d. 1936), Hilmi Yavuz (d. 1936), Hüsrev H. Hatemi (d. 1939), Yüksel Pazarkaya (d. 1940) - Almanya'da bulunan yazar hem Türkçe hem Almanca şiir yazmakta ve çeviriler yapmaktadır-, Ataol Behramoğlu (d. 1942), Refik Durbaş (d. 1944), İsmet Özel (d. 1944) kendi yollarında devam etmekte olan şairlerdir.

Kıbrıs'ın sesini hamasî tonda duyurmuş olan Özker Yaşın'dan (d. 1932) farklı olarak Osman Türkay bütün zamanları ve mekânları uzayın sonsuzluğunda yakalamak ister. Şiirdeki sonsuz dağılıp birleşmeler, bol sıfatlı imajist üslûp, şiirin özelliğindedir. Sonsuzluk içinde çok somut sahneler, okuyucuyu zapteder.

Gülten Akın (d. 1933) Halk edebiyatı geleneğinden başarıyla yararlanmış, eserlerinde kadının savunmasına da ağırlık vermiştir. İlk şiirlerinde kendi duyguları ve duygulanmalarına ağırlık verirken sonraları toplumsal konulara yönelmiştir.

1970'lerden sonra şiirimiz, adlarını daha önce andıklarımıza eklenen çok daha gençlerle (1950 doğumlular) birlikte, bu çizgilerde devam etmektedir Çok açık seçik ifadeden sonra, kapalılık arzusu, hattâ kelimeleri redde kadar giden yeni bir lettrizm, anlaşılması çözmekten usanınca, vuzuh merakı şiirimizde sırasıyla birbirini takip etmektedir. Günümüz şiirinde geniş bir kitlenin, adı etrafında heyecanla birleştiği bir şair adı zikredemeyeceğim. 1920'lerin memleket şiirleri anlayışını günümüzde de devam ettirenlerin yanında, didaktik, ihtilâlcî, dinî, bütünüyle anlamsız veya son derece kaba ve müstehcen yazıları şiir olarak sunanlar bir arada görünmektedir. Bunların dar okuyucu zümreleri vardır. Okuyucuları ne kadar dar olursa olsun son yıllarda sayfalarında şiire yer ayıran dergilerin yanı sıra müstakil şiir dergileri çıkmıştır (Sombahar, Broy). Yayımlanan şiir kitaplarının sayısında azalma olmamıştır, şiir antolojileri belki eskisinden daha zengin basılmaktadır. Dünya şiirini etkileyen şairlerin eserleri dilimize çevrilmekte, eski yazarlarımızın şiir kitapları yeni baskılarını yapmaktadır. Bunlar şiirin hayatımızdaki güçlü devamlılığının ve canlılığın işaretleridir.

1980'den itibaren şiirlerini yayımlayanlar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra toplumsal gerçekçi şairler "açıklık politikası"nın sonucu olarak "Yenibütüncü" adını verdikleri yeni yapılanmaya ve adlandırmaya gitmişlerdir. Seyit Nezir, Veysel Çolak, Hüseyin Haydar, Metin Cengiz, Tuğrul Keskin tarafından imzalanan "Yenibütün: kendini Biriktiren Bireyin Şiiri" adını taşıyan bildirileri Broy dergisinde çıkmıştır. "Yenibütüncü şiir, politikayla barışık olmayan insanî politikleşmedir"¹⁴ diyen Ahmet Oktay, bu hareketin canlı tartışmalara yol açacağını umar.

Son yıllarda kendilerini kabul ettirmiş şairler arasında Ebubekir Eroğlu (d. 1950), Enis Batur (d. , Erol Çankaya (d. 1953), Tuğrul Tanyol (d. 1953), Metin Cengiz'in (d. 1953), Tarık Günersel (d. , Veysel Çolak (d. 1954), Ali Cengizkan (d. 1954), Murathan Mungan (d.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

1955), Haydar Ergülen (d. 1956), Lâle Müldür (d. 1956), Enver Ercan (d. 1958), Ahmet Erhan (d. 1958), Hüseyin Atlansoy (d. 1962)'un adları da yer almaktadır.

Cumhuriyet dönemi şiirinin ilk yıllarından 1960'a kadarki devresi hakkında hükümler kesinleşmiş sayılabilir. Ancak ondan sonraki yıllarda ortaya çıkan şairlerin ve şiirlerinin değerlendirilmeleri, şüphesiz ki tartışmaya açıktır. Burada adını zikrettiğim şairlerin de çok büyük bir kısmını zaman, her halde tasfiye edip götürecektir.

Cumhuriyet dönemi, ihtiyaçlar, arayışlar doğrultusunda şairlerinin teklifleriyle zengindir. Güzel şiirler yazılmıştır, bitmez tükenmez arayışlarla şairler dünyamızı zenginleştirmiştir. Bazen tek bir şiir ebedileşir. Bundan dolayı antolojilerde yer alabilecek nice şiir olduğu halde edebiyat tarihinde o şairlerin adları bulunmayabilir. Şair ölümsüzü içinde taşıyan o, bir mısranın peşindedir. Tıpkı Ragıp Paşa'nın dediği gibi:

"Eğer maksud eserse mısra-ı berceste kâfidir."

Tiyatro

Tiyatro oyunları ülkemizde sevilen bir tür olmakla birlikte edebiyat alanında onlardan hakkı olduğu kadar söz edilmemektedir. Edebî değer de taşıyan birçok tiyatro oyunu vardır. Günümüzde oyuncu ve yönetmenler hatıralarını da yazmaktadırlar.¹⁵

Cumhuriyet dönemi tiyatromuzda Muhsin Ertuğrul'un emeği, yol açıcı ve kurucu olarak çok önemlidir. Pek çok oyun yazarını da ortaya o çıkartmıştır. Sözlü kültür ürünü geleneksel seyirlik oyunlarımız günümüz tiyatrosunda yararlanılabilecek bir kaynaktır.

1. Geleneksel tiyatronun güldürmeye yönelik yer yer kabalaşan, açık saçık ifadeleri ve gevşek dokusu ile yabancılaştırma tekniği özellikle sosyal ve siyasî eleştiri eserlerinde, zaman zaman metin dışına çıkmaya da elverişli olarak kullanılmaktadır. Musahipzade Celâl, Turgut Özakman, Aziz Nesin,¹⁶ Haşmet Zeybek, Ferhan Şensoy.
2. Geleneksel tiyatromuzdan, ele aldıkları konuyu zenginleştirmek ve yerlileştirmek amacıyla yararlananlar: Ahmet Kutsi Tecer, Haldun Taner, Sabahattin Kudret Aksal, Turan Oflazoğlu.

İlk oyun yazarlarımız arasında Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973), Musahipzade Celâl (1870-1959), İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci (1874-1935) ve Reşat Nuri Güntekin (1889-1956) bulunmaktadır. Bu yazarların ortak noktaları seyirciyi eğlendirmek, inkılâpları tanıtmak, Cumhuriyet döneminin getirdikleriyle Osmanlı'nın yozlaşmış yanlarını karşılaştırmak ve Atatürk'ün tarih tezini işlemektir.

1940'tan itibaren Nazım Hikmet (1902-1963) ile Necip Fazıl Kısakürek (1905-1983) şiirde olduğu gibi tiyatrodan da karşı karşıyadırlar. Eserleri aynı tarihlerde oynanır.

1960'lı yıllar tiyatromuzun altın çağıdır. Yeni yazarlar bu alana da el atarlar. Batı tiyatrosunun öncüleriyle seyirci tanışır. Yerini kısa süre sonra propaganda tiyatrosuna bırakacak olan eserler de bu arada yazılır.

1970-80 arası tiyatrodan seyircinin soğuduğu bir dönemdir denilebilir.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Yazarlarımızın bir kısmı bütün türlerde yazdıkları gibi oyun da yazmışlardır. Oyun yazarları arasına gazeteciler, tiyatro oyuncuları hattâ iş adamları katılmaktadır. Bu durum, oyun yazarlığının güncel olayları gündelik dille anlatmanın yeterli olduğunun sanılmasından kaynaklanır.

1923-1995 tarihleri arasında yayınlanmış olan tiyatro metinlerini de şöyle kümelendirebiliriz:

1. Çocuk oyunları. Çoğunlukla öğretmen yazarların, eğitim amaçlı çalışmalarıdır.
2. Eski yazarların eserleri yeniden basılmaktadır:
 - A. Bilim Amaçlı Çalışmalar: Geleneksel seyirlik oyunların (Karagöz, ortaoyunu) metinleri, Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Feraizcizade Mehmet Şakir, Direktör Âli Bey, Namık Kemal, Rezaizade Ekrem, Abdülhak Hâmid, Ahmet Mithat Efendi, Tahsin Nahit.
 - B. Sahnelenme Amacıyla Eskimiş Eserleri Yeniden İşlemek: Finten Ahmet Muhip Dıranas, Çalığışu Necati Cumalı tarafından sahneye uyarlanmıştır. Reşat Nuri Güntekin kendi romanlarını [Yaprak Dökümü, Eski Hastalık (Eski Şarkı adıyla)] Turgut Özakman Değirmen romanını (Sarıpınar 1914.); Kemal Bekir, Nahit Sırrı Örik'in Sultan Hamid Düşerken'ini [Düşüş (1975)], Kemal Tahir'in Esir Şehrin İnsanı ile Esir Şehrin Mahpusu'nu [Kâmil Bey (1991)], Turan Oflazoğlu Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ını [Güzellik ile Aşk (1986)] oyunlaştırmışlardır. Orhan Kemal'den 72. Koğuş, Murtaza, Yaşar Kemal'den Teneke, Nazım Hikmet'ten Kuvayı Milliye... Eserden hareket ederek biyografik oyunlar da düzenlenmiştir. Kendi Gök Kubbe (Yahya Kemal'in hayatı), Bir Garip Orhan Veli (1971), Abdülcanbaz (1972) (Turhan Selçuk'un çizgi romanından), vb.
3. Oyun yazarlarının bütün eserlerinin topluca yayınlanması.

Oyunlar, konularına göre şöyle kümelenebilir:

1. Köy Konulu Oyunlar: Kapalı bir toplum olan köyden konularını alan ve kendi kurallarına göre yaşayan köylünün hayatından kesitler veren eserler. Bu akım Cumhuriyet sonrasında Faruk Nafiz Çamlıbel'in Canavar (1925) piyesinden çıkmıştır denebilir. 1950 sonrası köyden yetişenlerin beslediği köy edebiyatı sahnede de yankısını bulmuş ve 1960-70 arası sahnelerimizde birçok köy oyunu oynanmıştır. Köy konusunu işleyen oyunlarda kadının durumu, aile ilişkileri, köyün öteki meseleleriyle birlikte ele alınır.

Köy hayatını anlatan eserlerde yazarların çoğu mahallî söyleyişe yer vermektedirler. Köylünün büyük şehre göçüyle oluşan gecekondu hayatı ile birleşen eserler köy konulu oyunların bir uzantısı sayılabilir: Orhan Asena'nın 1968'de yazılan Fadik Kız'ıyla açılan yol devam etmektedir. Bu eserlere Teneke de eklenebilir. Köy oyunları içinde şive taklidi gibi kolay bir yolu seçmeden köy hayatında trajediyi bulan en başarılı eserler arasında Kurban (Güngör Dilmen, 1967), Keziban-Allah'ın Dediği Olur (1967) ve Elif Ana (Turan Oflazoğlu, 1979) bulunmaktadır.

Hidayet Sayın Pembe Kadın ile yakaladığı başarıyı devam ettirememiştir.¹⁷ Cahit Atay (d. 1925) Ana Hanım Kız Hanım, köy kadınlarının nesilden nesle geçen ıstıraplarını dile getirir. Mal derdi ve evlât sahibi olamamak, kumayı eliyle kocasına getirmek köylü kadının çilesidir. Kadın öfkerin, erkek cehaletin elinden kurtulamaz. Cahit Atay, kara mizahı

kullanarak köyün, töreleriyle meselelerini çözmelerinin imkânsızlığını işaret eder.¹⁸

Murathan Mungan (d. 1955) Mahmud ile Yazıda (1979), Taziye (1982) oyunları ile başladığı tiyatrodaki sağlam bir yapı kurmuştur. Çok karanlık olan bu oyunlarda yazar, doğduğu bölgenin geleneklerini trajik bir yapıda aktarmasını bilmiştir.

2. Aile Dramları-Kadın: Özellikle dış şartlarla sarsılan aileler, aile fertleri arasındaki çatışmalar ve yaşlanmanın getirdiği psikolojik değişimler bu tür eserlerde ele alınmaktadır. Tiyatromuzda bu konu öteden beri çok yaygındır.

3. Politik Hiciv: Güldürülerle toplumsal taşlama. Bu kümede yer alan eserler kara mizaha kadar ulaşan ve özellikle politik olan hicivlerdir. Siyasî ahlâktaki yozlaşmanın siyaset dışına etkisini işleyen en önemli yazarımız Haldun Taner'dir.

4. Tarihî Oyunlar: Bu eserlerin güncel konularla yakın ilgisi vardı, hattâ bir kısmı siyasî taşlamaların yanında yer alır. Tarihî dönem ve kişiler vasıtasıyla insan ve toplumun değişmez özellikleri belirtilir. Bu amaçla yeni yazılan eserler olduğu gibi daha önceden yazılmış romanlardan da oyunlar çıkarılmıştır. Osmanlı tarihine ilgi gitgide artmaktadır.

A. Destanlar ve Efsanelerin Yorumlanması:

a) Türk Destanları: Gökalp'le başlayan bu hareket Millî Mücadele günlerinden itibaren güçlenmiştir. Atatürk'ün kendi el yazısıyla düzeltmeler yaptığı Münir Hayri Egeli'nin Bay Önder'i (1934) dönemde destanî bir tiyatro özlemini göstermektedir. Bu akım Faruk Nafiz Çamlıbel'in Akın ve Özyurt (1932) oyunlarından sonra moda hâline gelmiş. Cumhuriyetin 10. yılı kutlamalarında konusunu Orta Asya'daki anayurttan alan oyunlar yazılmıştır.

Ayrıca hayatları efsaneleşmiş halk kültürü kahramanlarını ve eserlerini işleyen oyunlar da yazılmaktadır.

b) Mezopotamya: Bazı yazarlarımızı haklı olarak büyüleyen bir destan da Gılgameş destanıdır.¹⁹ Orhan Asena'nın Tanrılar ve İnsanlar-Gılgameş (1959)'i yazarının en önemli eseridir. Güngör Dilmen Akad'ın Yayı (1967)'nda insan-Tanrı/kader, adalet/haksızlık kavramlarını tartışır. Murathan Mungan masallar, kıssa ve hikâyeler gibi değişik kaynaklardan yararlanarak Mezopotamya Üçlemesi adı ile üç oyun yazmıştır: Mahmut ile Yezida (1980), Taziye (1982), Geyikler Lanetler (1992).

c) Mitoloji/Yunan: Konusunu Yunan mitolojisinden alan Selâhattin Batu'nun (1905-1973) Iphigenia Tauris'te (1942), Güzel Helena (1959), Munis Faik Ozansoy'un Medea (1966), Kemal Demirel'in Antigone (1966) adlı oyunlarından sonra klasik kültürü iyi bilen yazarlarımız bu konuları büyük bir başarıyla kullanmışlardır. Güngör Dilmen'in Midas'ın Kulakları (1965) ile başlayan Midas'ın Altınları (1969), Midas'ın Kördüğümü (1975), ve Medea modelini bir Türk köyüne uyguladığı ve Kurban (1967), Turan Oflazoğlu'nun Sokrates Savunuyor'u (1971), Behçet Necatigil'in Doğu mitolojisinden de unsurlar ekleyerek masalımsı bir havayla yazdığı Gece Aşevi (1967), "Temmuz" Türk tiyatrosunun yabancı kaynakları ne kadar başarıyla kendisine malettiğini ve onların evrenselliğini anlattığını gösterir.

B. Osmanlı Tarihi: Başlangıçta Musahipzade'nin yakın dönem Osmanlı hayatından bozulan kurumları göstermek amacıyla yazdığı komediler vardır. Bu komediler sevilerek

oynanmıştır.

Osmanlı tarihinin şanlı sayfaları, müstesna hükümdarları ve sanatçıları da konu olarak yazarlarımız tarafından seçilmiştir. Elbette bu seçimde sadece bu kişilerin sahneye çıkarılmaları amaçlanmaz. Günün olayları da uyandırdıkları çağrışımlarla Osmanlı tarihine bir başka açıdan bakılmayı kaçınılmaz kılar.

C. Millî Mücadele dönemini konu edinen yazarlar ilk dönemlerde belirli bir modelin dışına çıkamamışlardır. Bu bakımdan yazılışlarındaki iyi niyete rağmen bu konuyu ele alan ilk eserlerin kalıcılığından söz etmek mümkün değildir. Bu eserlerin başında Faruk Nafiz Çamlıbel'in Kahraman'ı, Yaşar Nabi Nayır'ın İnkılâp Çocukları (1933) Necip Fazıl Kısakürek, Tohum'u (1935) vardır.

D. Başka Ülkelerin Tarihleri: Ali Mustafa Soylu Napoleon (1934), Aziz Çalışlar, Rasputin (1966), Güngör Dilmen Ak Tanrılar (1983), Hasan Sabbah (1983), Kemal Demirel, Büyük Yargıç (1971)

5. İnsanın Yalnızlığı ve Gücünü sorgulayan Felsefî Oyunlar: İnsanın kendi kendisini sorgulaması ile gelişen bu oyunların psikolojik derinliği bulunmaktadır. Genellikle felsefe eğitimi görmüş olan yazarlarımız -Dranas, Aksal, Güngör Dilmen, Anday, Oflazoğlu- bu türün iyi örneklerini vermişlerdir. Şair yazarların elinde lirik dramının örneklerini oluşturan bu tür eserlerin, yazarlarını bulamadığında gevezeliklere dönmesi de mümkündür.

6. Kasaba ve büyük şehirlerin kenar mahalleleri de toplumsal hesaplaşmaya elverişli ortamlar sağlar. Oktay Rifat Çil Horoz, Adalet Ağaoğlu Çatıdaki Çatlak, Tuncer Cücenoglu Kördögüşü (1972), Erhan Bener Hızır Doktor (1979). Haldun Taner'in Keşanlı Ali Destanı siyasî göndermelerle zengin bir eserdir.

7. Almanya'ya giden işçiler, yabancı, zaman zaman düşman bir ortamda hayatlarını kurmaya çalışmaktadırlar. Onların dertleri ve kültür farklarından doğan meseleler ele alınmaktadır. Uzun yıllardan beri Almanya'da yaşayan ve Türk edebiyatına çevirileriyle de katkıda bulunan Yüksel Pazarkaya'nın Mediha (1992), Ferhat'ın Yeni Acıları (1993) adlı oyunu yerli kaynaktan beslenen ve bir başka ülkede kök salmaya çalışan Türklerin gerilimini verir.

Şahıslar

İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci (1874-1935) Galatasaray mezunudur, bir oyununun adı olan Sekizinci'yi (1923) soyadı olarak almıştır. Tiyatroya erken yaşta başlayan İbnürrefik sahneye de çıkmıştır, 1919-1922 arası büyük bir kısmı uyarılama olan eserleri oynanmıştır. Halkın gülme ihtiyacını karşılamak isteyen İbnürrefik'in bütün oyunları komedi ve vodvildir. Arkadaşları Mahmut Yesari ve Reşat Nuri ile birlikte Kelebek adlı mizah dergisini çıkarmıştır (1923).

İbnürrefik'in daha az tanınan tek perdelik oyunları da vardır. Bunlar diyalog vasıtasıyla dönemin geçim sıkıntısına, değişen aile münasebetleri ve asla değişmeyen kadın erkek münasebetlerine hafif, alaycı bir ton ile temas etmekten ibarettir.

İbnürrefik'in en meşhur eseri Hisse-i Şayia (1920)'dir,²⁰ Cumhuriyet'in ilânından önce yazılmış olmasına rağmen tiyatrolarımızda çok uzun süre oynanmış, yeni harflerle de

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

yayımlanmıştır. "Hisse-i şayia" bir hukuk terimidir, taraflarca paylaşılmayarak üzerinde tarafların hakkı devam eden mal anlamına gelir. Boşanmalarda çocuk hisse-i şayiadır.

Ahmet Nuri'nin pek çok uyarlamasının "tam bir Türk oyunuymuşçasına başarı" gösterdiği genellikle kabul edilir.²¹ Ceza Kanunu (1930), Nakıs (1931), Şeriye Mahkemesinde (1933), Son Altes (1934), Himmet'in Oğlu (1934), Belkis (1934) öteki oyunlarındandır.

Musahipzade Celâl (1870-1959) çocukluğundan itibaren tiyatroyla ilgilenmiş Ortaoyununda "zenne" rolüne çıkmıştır. Musahipzade Celâl'in eserlerinin hepsi oynanmış, bir kısmı filme de alınmıştır. Orhan Hançerlioğlu "Musahiboğlu, tiyatro sanatında ulusallığı, aynı zamanda, geleneksel Türk seyirliğiyle bağlantı kurarak başarmıştır. Bu bakımdan da onun tiyatrodaki yaptığı, Yahya Kemal'in şiirde yaptığıyla karşılaştırılabilir"²² demekseyse de, bu görüşe katılmak mümkün değildir. Musahipzade Celâl gelenekten yararlanmış, fakat büyük bir eser ortaya koyamamıştır. Musahipzade yazdığı eserlerde, konularını Osmanlı'nın son zamanlarından almıştır. Musahipzade için tarihî zamanın seçilmesi, dönemin rengini vermek anlamını taşımaz. Osmanlı toplumundaki çöküş günlerinin bozukluğunu teşhir eden eserleri Cumhuriyet'in ilk döneminde inkılâpların önemini gösterme amacı taşır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sebeplerinden biri idare ve adalet cihazındaki bozukluklardı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Aynaroz Kadısı'nın tutulmasının sebepleri arasında genç Cumhuriyet'in, bozulmuş ve çürümüş bürokrasi ve eski idareye karşı duyduğu nefret ve öfke de gizlidir. Tek taraflı bir bakışla, değerli tek bir şahıs ortaya koymayan Aynaroz Kadısı geleneksel temaşa sanatlarının bir devamı olarak görülebilir.

Aynaroz Kadısı oyununda kendi ifadesiyle "dini, şeriatı hasis emellerine alet edilen yobazlığı, hile-i şer'iyeleri, tezviratı, mürailikleriyle sahnede halka göstermek" istemektedir. İtaat İlâmı (1933)'nda Musahipzâde Celâl yeni kanunların kadına evlilik hayatında sağladığı güveni işler. Fermanlı Deli Hazretleri (1936), Kafes Arkasında (1936), Bir Kavuk Devrildi (1936), İstanbul Efendisi (1936), Lâle Devri (1936), Yedekçi (1936) öteki oyunlarındandır.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in Fransızcadan uyarlamaları ve okul oyunları da vardır; Canavar (1925), Akın (1934), Kahraman (1938) adlı manzum oyunlarının etkisi sürekli olmuştur. Canavar (1925) Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında köylünün nasıl sahipsiz kaldığını ve kanunların uygulanamaz hale gelerek, iyi ve dürüst insanlardan canavarlar türettiğini işler. Bu oyun daha sonra yazılan köy oyunlarının başlangıcıdır.

Yazarın Türklerin Orta Asya'dan göçünü, Atatürk'ün tarih tezini bir destan/oyunla anlattığı Akın (1933) ve Özyurt Cumhuriyet'in 10. yılında yazılmıştır.

Kahraman'da Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'nin başlangıcında bezgin ve ümitsiz köylülere, canlandırıcı yeni bir mücadele ruhu vermesi anlatılır.

Yayla Kartalı (1945) İstanbul'da tiyatrodaki kazandığı şöhretle çiftliği arasında bölünen ve kendisini hiç bir yere ait hissetmeyen bir insanın dramını işler ki, Haldun Taner'in Ve Değirmen Dönerdi'de işleyeceği çevre-insan ilişkileriyle yabancılaşma kavramının başlangıcı sayılabilir.

Reşat Nuri Güntekin, romanlarında olduğu gibi oyunlarında da toplumdaki iki yüzlülüklerin, soyguncuların, çıkarıcıların teşhirini hedefler. Yazar Tanrıdaki Ziyafeti'nde bu davranışları

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

siyasî alanda ele alır. Özellikle Balıkesir Muhasebecisi Ferdin bozulmasındaki toplum ve aile etkisini işleyen yazar, toplumdaki yozlaşmanın yaygınlığını etkili şekilde anlatmıştır.

Nazım Hikmet Ran (1902-1963) ilk tiyatro eseri olarak Kafatası'nı (1932) yazmış ve eserde bir kâşif ilim adamının, çıkarıcılar elinde kalışını anlatarak, toplumun kendisi için çalışan ilim adamlarına kayıtsızlığını işlemiştir. İnsanların sahtelikleri ve çıkar düşkünlükleri bir başka boyutta, aile içinde ölenin bıraktığı paranın peşine nasıl düşüldüğü Bir Ölü Evi yahut Merhumenin Hânesi'nde (1932) komedi olarak işlenmiştir.

Öteki oyunları, Unutulan Adam (1935), Ferhat ile Şirin (1965), İnek (1965), Enayi (1965), Sabahat (1966), Ocak Başında, Yolcu (1966), Yusuf ile Menofis (1967), İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu? (1985). Son yıllarda Nazım Hikmet'in roman ve şiirleri de sahnelenmektedir.

Necip Fazıl Kısakürek (1905-1983) şiirlerinde olduğu gibi oyunlarında da mistik açıdan konulara yaklaşmakta, görünenin ardındaki görünmeyeni araştırmaya ve anlamaya çalışmakta bu çabayla eserlerini büyük ölçüde monologlara döndürmektedir. Fransız himayesindeki yerli Ermeni komitecilerle Maraşlıların mücadelesinin anlatıldığı Tohum (1935) "maddenin emrindeki insanın aczi" ve "ruhun emrindeki maddenin" gücü üzerine kuruludur.

Bir Adam Yaratmak edebiyatımızda ve mistisizmde büyük yer tutan yazar-eser (yaratan-yaratılmış) arasındaki ilişkiyi, insanın çaresizliğini ve toplum düzeninden sorumluların iki yüzlülüklerini teşhir ederek ele alır. Necip Fazıl Kısakürek de Nazım Hikmet gibi gerçek bir tiyatro yazarı değildir.

Ahmet Kutsi Tecer (1901-1967) halk tiyatrosu üzerinde yaptığı incelemelerle de dikkat çeker. Köşebaşı (1948) yazarın en önemli eseridir. Bir mahallenin yirmi dört saatlik hayatında ölüm, doğum, evlenme gibi önemli olaylar ile dostluk, vefa, sadakat gibi duyguları işleyen, geleneksel tiyatromuzdan başarıyla yararlanılmış bir eserdir.

Ortaoyunundaki Pişekâr'ı andıran mahalle bekçisinin başlattığı oyun yine onun sözleriyle biter. Ancak Pişekâr'ın ortaoyununda eseri başlatması kısadır, bu eserde ise uzun bir başlangıç ve sonuç yer alır. Âdeta prolog ile epilog (ön söz, son söz) mahalle bekçisindedir ve himâyesinde olan mahalleyi kuşatır. Gündüz dışardan gelenler gitmiş, gece mahalleli kendi kendisine kalmıştır.

Ahmet Kutsi Tecer'in Köşebaşı oyunu tiyatro edebiyatımızın köşe taşlarından biridir. Yazar Köylü Temsilleri adlı kitabında ham malzeme olarak köylerde bulduklarını yayımlamış ve bu kaynaktan yararlanılabileceğine işaret etmiştir: "Her ne kadar mazide -muhtelif âmillerle-inkişaf etmiş bir köylü sahnemiz, bir tiyatromuz, bir dramımız yoksa da Türk dramının inkışaf etmemiş kaynakları hâlâ gürül gürül çağlamaktadır." Ahmet Kutsi Tecer de bu hedefi işaretle kalmamış, ondan nasıl yararlanılacağını da eserinde göstermiştir.

Koçyiğit Köroğlu (1949)'nun kahramanını da yazar, Oğuz'un içindeki mücadele gücünün timsali olarak yorumlar.

Cevat Fehmi Başkut'un (1905-1971) eserlerinin hepsinde iyi ve kötü arasındaki çatışma tek boyutta verilmiştir. Eserlerinin konuları çoğunlukla günlük hayattan, gazetelere yansıyan haberlerden alınmıştır. Mekânın kişilikler ve davranışlar üzerindeki tesirine işaret

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

etmiştir. Gazeteci-yazar bütün eserlerinde haksız yere ve uygunsuz yollarla para kazanma-karaborsacılık, hırsızlık, hazine arazisinin gaspı, kaçakçılık-taklit ve iki yüzlülük, dolandırıcılık ile ahlâksızlık temalarını işlemiştir. Bunlar aile hayatında, politikada kendisini gösterir. Harput'ta Bir Amerikalı (1955), Amerikan hayranlığının alaya alınmasıdır. Buzlar Çözülmeden'de (1964), devlet idaresindeki bozuklukların ulaştığı boyut teşhir edilir.

Paydos (1948), yazarın sevilen ve çok oynanan bir eseridir. Emekli maaşı ile geçinemeyen öğretmen Murtaza'nın bakkallık yapmaya çalışması, fakat ticaret hayatının dürüst olmayan cephesine ayak uyduramayarak "paydos" demesidir. Dürüst öğretmen ile çıkarıcı, dindar görünen muhtar bir tezat teşkil eder.

Ahmet Muhip Dıranas (1909-1980)'in ilk ve önemli oyunu Gölgeler (1947)'dir. Yaşlı bir adamın Baba'nın kuruntular içinde hayatı çevresindekilere ve kendisine zehrettiği bir yalnızlık dramı olan Gölgeler Maeterlich'in simbolist tiyatrosu ve İbsen'in eserlerini andırır.

İki yalnız kişinin -Emin ile dostu tarafından yaralanmış Hayriye'nin- arasında geçen O Böyle İstemezdi (1948) bir düş sahnesiyle biter. Bu eser Mikado'nun Çöpleri başta olmak üzere kadın-erkek arasındaki konuşmalara dayalı oyunların başlangıcı sayılabilir.

Oktay Rifat (1914-1988)'in ilk oyunu 1948 yılında oynanmış olan Kadınlar Arasında ya da Fettah Paşalar (1966)'dır. Eserde, İstanbul'da bir paşa ailesinden geri kalan üç kadının sıkıntıları, birbirleriyle olan çatışmaları ele alınmıştır.

Birtakım İnsanlar (1961)'da dekor olarak alınan vapur iskelesi ve anlatıcı olan "Yardımcı" çeşitli hayat sahnelerini gösterirken büyük şehrin yalnız insanlarını, umutları, kırılganlıklarıyla, kişilik bölünmüşlüğüne yer yer sosyal ve psikolojik bozukluklara göndermelerle anlatır.

Çil Horoz (1964)'da kadının cinsiyeti yüzünden horlanması, istismarı ve öldürülmesi aynı aile içindeki fertlerle anlatılır. Bahçelerini çiğneyerek mahalleliyi bıktıran komşunun çilli horozuna benzeyen erkekler, kadınların hayatına hakimdir.

Yağmur Sıkıntısı (1969), bir komisyoncunun para uğruna, karısını satmak ve onu intihara sevk etmek dahil her şeyi yapabileceğini gösteren iki kişilik bir oyundur. Yazarın öteki oyunları Zabit Fatma'nın Kuzusu (1965), Oyun İçinde Oyun (1949/50)'dur.

Melih Cevdet Anday (d. 1915)'in bir şair olarak kelimelere ve çağrışımlara verdiği önem onun oyunlarına da yansımıştır. Bu eserlerin hepsinde konuşma ön plandadır. Konuşmalarıyla herkesin av ve avcı, zindancı ve mahkûm olduğu anlaşılır. Sartre'ın "cehennem başkalarıdır" sözü bu oyunların anafikrini özetler niteliktedir.

Melih Cevdet Anday'ın eserleri yorumlanmaya elverişli, çağrışım ağları geniş, modern insanın çıkmazını, sonsuz mahkûmiyetini anlatan oyunlardır. Siyasî polis baskısıyla cinsel baskı arasında kalmış kahramanın yaşadıkları İçerdekiler'i, dramatik gerilim bakımından en sarsıcı oyunlar arasına sokmuştur.

Mikadonun Çöpleri (1967)'nde sokakta rastladığı çocuklu kadını eve getiren erkeğin, onunla konuşması ve çöplerle oynanan, dikkat ve incelik isteyen bir oyun olan mikadonun çöpleri oyununu oynamalarını işler. Tıpkı çöpleri ötekileri sarsmadan almak gibi, sorularıyla da birbirlerinin özelliklerini keşfederken, birbirlerini ürkütmemeye çalışırlar. Kadın-erkek

ilişkileri, toplum kuralları hatırlanır ve hırpalanır.²³

Haldun Taner (1916-1986) 1945 yılından itibaren hikâye, deneme ve tiyatro alanlarında eser vermiştir.

Eserleri Günün Adamı (1949)'ndan Keşanlı Ali Destanı'na kadarki ve Keşanlı Ali Destanı'dan sonrası olmak üzere iki kümede incelenmelidir. Haldun Taner, ilk eseri Günün Adamı'ndan itibaren kuvvetli bir sosyal tenkitçi ve hiciv yazarıdır.

Haldun Taner bu ilk oyununda başladığı oyun içinde oyunu sonrakilerde de (Lütfen Dokunmayın, Sersem Kocanın Kurnaz Karısı) sürdürür.

Ve Değirmen Dönerdi (1958), Fazilet Eczahanesi (1960), Lütfen Dokunmayın (1961), Huzur Çıkmazı (1962) takip eder. Fazilet Eczahanesi'ni de yazar, Oyunu "Eczanenin Akşam Müşterileri" adlı hikâyesinden çıkarmıştır. Bu oyunların hepsi "güleriz ağlanacak hâlimize" sözünü pekiştirir niteliktedir.

Lütfen Dokunmayın'da Prut savaşında Baltacı'nın Katerina ile karşılaşması, günümüzün farklı kişilerince Topkapı Sarayı'nda yorumlanır. Eserde sadece tarihin yorumu yoktur. Yazar bu tartışmaya katılanların temsil ettikleri nesilleri ve meslekleri de eleştirir. Dışardakiler'de -"Sahib-i Seyf ü Kalem" adlı hikâyesinden oyunlaştırılmıştır (1957)- aile içi ilişkileri başarıyla canlandırmış olan yazar, Huzur Çıkmazı'nı bütünüyle aile içi ilişkilere ayırmıştır.

Bu Şehr-i İstanbul ki (1962) adlı ilk kabare tiyatrosu denemesinden sonra Keşanlı Ali Destanı'ndan (1964) itibaren, 1960 sonrası tiyatromuzda moda olan Berthold Brecht'in epik tiyatrosunun tesiriyle Haldun Taner -seyirlik oyunlardan yararlanarak- başarılı epik tiyatro örnekleri yazmış, sonra da, bu tarzı kabare tiyatrosunda devam ettirmiştir.

Keşanlı Ali Destanı da yazarın öteki eserleri gibi sosyal ve siyasî eleştiridir. Gecekondu semtlerinde devlet otoritesinin yerini zorbaların doldurması ciddi bir tehlike olarak işaret edildiği gibi, büyük şehirlerin etrafındaki yeni yerleşim birimlerinin büyük şehre uymak yerine, kendi değerlerini şehre yansıtacakları eserde haber verilir. Haldun Taner mit/efsane oluşturmanın bir örneğini Keşanlı Ali'de gösterir.

Hikâyelerinde ve denemelerindeki ironik anlatım tekniğini oyunlarında da kullanan Haldun Taner geleneksel yerli ile Batı'nın yenilerini birleştirerek yeni bir tiyatro anlayışını ülkemize getirmiş kültürlü bir yazardır. Haldun Taner geleneksel tiyatronun klişe ibarelerini bazen biraz değiştirerek bazen aynen tekrarlanarak kullanır. Taner'in hemen hemen bütün eserlerinde yakın tarihimize göndermeler vardır.

Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım (1968) oyununda da dürüst, kurallara uyan Vicdanî ile her devre uyan, kendi çıkarlarını ön planda tutan Efruz vasıtasıyla, 1909'dan 1960'lara kadar uzanan süre içinde toplumdaki değişimler ve dönemlerin siyasî, sosyal tenkitleri yapılır. Çıkarıcı Efruz'un adı Ömer Seyfettin'in her devre uyan kahramanının adıdır. Oyunun adı ise Ziya Gökalp'in 1915 yılında yayımlanmış olan "Vazife" başlıklı şiirinin nakarat kısmından alınmıştır. Gökalp'in savaş yıllarında yazdığı bu şiirin nakarati daha önce de tenkitlere hedef olmuştur.²⁴ Haldun Taner bu anlayışın ferdin nasıl aleyhinde sonuçlar verecek ve dolayısıyla toplumu da bozacak bir felsefe olduğunu acı bir komedi hâline sokmuştur.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa valiliği sırasında Fasülyacıyan Efendi'nin kumpanyasında bir Molière oyununun (George Dandin) sahnelenmesiyle başlayan Sersem Kocanın Kurnaz Karısı (1969, 1971) tiyatro tarihimizden birkaç kesitle, yazarın nasıl bir tiyatromuz olmalıdır sorusuna cevabıdır.

Eşeğin Gölgesi (1965) şüphesiz ki Haldun Taner'in abese dayanarak inşa ettiği en etkili siyasî eleştiridir. Masalımsı isimler aslında anlamlıdır ve çok yakın tarihlere göndermeler yapmaktadır. Bu oyun sadece iç siyasetle de ilgili değildir. İki budala çırağın kiralanan eşeğin gölgesinden kiracının faydalanılıp faydalanılamayacağı tartışmasından başlayan gürültü, niteliğini kaybedip neredeyse milletler arası boyuta yükselir. Bu eserde, çıkarı gürültüyü arttırmak olan basın da payını alır, davayı bir türlü sonuca bağlamayarak sürüncemede bırakan adalet cihazı da. Toplumunu denetlemesi gereken kurumların görevlerini yapmamaları çıkarıcılara fırsat sağlamakta, masum budalalar eziyet çekmektedirler. 1964'teki temsilinde savcılığın yasakladığı eser, yer yer tekrarlarla ağırlaşmasına rağmen, abesin nasıl ciddiye alınarak bütün kurumları boşuna uğraştırdığını gösteren usta işi bir siyasî taşlamadır. Eserlerinde zaman zaman masallaştırmaya başvuran yazar özellikle Eşeğin Gölgesi'nde masal tekerlemelerini kullanır ve onların benzerlerini üretir.

Tarık Buğra (1918-1994) ilk adı Peşte 56 olan Ayakta Durmak İstiyorum (1966)'da 1956 yılında Rus işgaline karşı girişilen ve kanlı bir şekilde bastırılan Macar millî hareketini işler. Akümülatörlü Radyo (1988) Çehov tarzı bir aile oyunudur. Meşhur Naşit'in hayatından mülhem İbiş'in Rüyası (1982)'ni, aynı adı taşıyan romanından oyunlaştırmıştır.

Sabahattin Kudret Aksal (1920-1993), şair, küçük hikâye ve tiyatro yazarı olarak edebiyatımızda seçkin bir yere sahiptir. Felsefe eğitimi gören yazarın bütün eserlerinde insan-çevre ve kâinat münasebetlerini araştırmaya yönelik bir tutum görülür. Aslında yazar bütün eserlerinde ortak duygu ve düşünceleri ile aynı tutumunu devam ettirir. Onun edebiyatımızda her şeyden önce bir tiyatro yazarı olarak yerini almış olduğu kesindir.

Yazar bir şair olarak dil ile ifadeyi ön planda tutmuş ve bunu bütün eserleriyle ilgili açıklamalarında tekrarlamıştır. Ionesco havası taşıyan eserlerinde felsefî düşünce ağır basar, soyuta ve genele doğru kayar. Sabahattin Kudret'in dile verdiği önem, Yahya Kemal'in tiyatro sanatını bir dil ayini sayan görüşüne benzer.

Yazar hikâyelerindeki gibi başkalarının duygu ve düşünceleriyle ilgili yorumlara dayanır ve karamsarlığı da aktarır: Evin Üstündeki Bulut (1948)'ta, Şakacı (1958). Bir Odada Üç Ayna (1952), Tersine Dönen Şemsiye (1958) 'de aile fertleri arasındaki iletişimsizliği ve ailenin âdeta kişiler için birer tutsaklık çemberi oluşturduğunu gösteren oyunlarıdır.

Kahvede Şenlik Var (1966) yazarın tiyatro edebiyatı tarihimizde müstesna bir yeri olan, klasikler arasına girmiş eseridir. Birbirlerini tanımadıkları, pek de birbirlerine uymadıkları halde evlenmeleri gerektiği için evlenecek olan bir çifti işler. Garson onlara mutsuz bir geleceğin kendilerini beklediğini söylerken, aslında gerçeği söylemiş olsa da, bu çok yalnız çift anlaştıkları için değil, anlaşmak için evleneceklerdir. Birbirine yabancı olanlar, evlilik bağıyla da bağlansalar, aralarındaki iletişimsizlik daima sürecektir. Bu karamsar bakış tarzı, komedi ile verilmiştir.

Sabahattin Kudret Aksal bu oyunundan itibaren sembolik anlamlar taşıyan oyunlar yazar. Kral Üşümesi'nde (1970) ülkesini baskı altında idare eden Kral, tek düşünen şahıstır. Hiç

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

kimsenin düşünmediği, bir yeniliğin ortaya çıkamadığı, tek gücün hakimiyeti, canlılığı yok eder. Zira düşüncenin de gelişmesi için karşıtlıklara ihtiyaç vardır. Kiral sonunda üşümeye başlar ve yirmi dokuz yıldır oturduğu tahtını bırakmak isterse de düzenin bekçileri değişikliğe razı olmazlar ve kral ölüme mahkûm edilir. Kendi kurduğu düzen, Kral'ı yutar.

Oyun tek gücün hayatı dondurma tehlikesine işaret ettiği gibi, tek gücün aynı zamanda kendi kendisini de yok ettiğini belirtir. Nice feci ve çok tehlikeli durumlara gülen insanların bir anlamda hicvi olan oyun, yer yer ürpertici bir ironiye dönüşerek, tıpkı Kral gibi okuyucuyu/seyirciyi de üşütür.

Düzenin bozulmasına hiç kimsenin tahammülü yoktur. Düzenin devamı için, o düzeni kurmuş olan bile yok edilir. Uzaktan uzağa Sartre'ın Siyaset Çarkı'nı hatırlatan bu eserde, Sartre'dan farklı olarak ülke dışı baskı bulunmaz.

Bay Hiç (1981), Sonsuzluk Kitabevi (1981), Önemli Adam (1983) yalnız kişilerin, sadece kendileri için hayal ettikleri çevreyle bağlarını ele alır. Kendilerini anlamayan insanlarla konuşmanın boşluğu, bu oyunlarda işlenir. Sabahattin Kudret Aksal, hikâye ve şiirlerinde olduğu gibi oyunlarında da insanın gerçekleşmeyen duyguları ve tepkilerini dile getirir. Tiyatro eserini edebiyat ürünü olarak görmesi ve dile verdiği önem onun nesiller boyu tekrar tekrar ele alınarak değerlendirilmesine imkân verecektir.

Necati Cumalı (d. 1921) konularını büyük ölçüde köyden, orta tabaka insanından aldığı oyunları yazmıştır. Şair-yazarın bir kısım oyunlarını " lirik oyunlar" olarak nitelendirmek mümkündür. Boş Beşik ve Yürüyen Geceyi Dinle bu tür oyunlarındanıdır.

Boş Beşik'te (1949) -eserin ikinci defa yazılışı (1968)- geleneklerin gücü karşısında kadının kaderi sadece mutsuzluktur ana fikri bulunur. Boş Beşik ve Ak Kuş adlı bir halk hikâyesinden (ve Bebek türküsünden) konusunu alan eserde, geleneklerin hapisanesinde tabiat tek teselli olur. Eserde çarpıcı bir şekilde vurgulanan bir nokta da şudur: Kadın, geleneklerin hem tutsağı hem de gardiyanıdır. Böylece iki taraflı olarak gelenekler bütünüyle kadının mutsuzluk sebebinin oluşturur.

Mine'de (1959) kasabanın çevre şartlarında uyumsuz görünen kadının namusuna dil uzatılışı, Derya Güllü'nde (1963) yaşlı kocasından kurtulmak için cinayeti göze alan Meryem, Susuz Yaz'da (1964) namus intikamını kanla temizleyen kadın, Ezik Otlar (1969)'da hayatlarını başka yerlerde kazanmak için yerinden yurdundan ayrılanların ıstırabını (ağabeyi ölen, sevdiği adam hapse düşen Gülsüm'ün acılarını) anlatan yazar, kadınların hangi şartlarda yaşarlarsa yaşasınlar mutlu olamayacaklarına inanmış gibidir. Nalınlar (1960)'da sevdiği erkeğe kaçmayı başaran ve ailesine bu kaçışın kendi isteğiyle olduğunu nalınlarını düzgün bir şekilde arkasında bırakarak anlatan Seher, belki de bir başka tutsaklığa geçmektedir. Hiç değilse bu eserde Seher, aileler arası düşmanlığı ve engelleri aşabilmektedir. Bu sade yapıllı oyunlar sık sık oynanmıştır.

Masalar (1967), Bakanı Bekliyoruz (1972), Tehlikeli Güvercin (1967) bürokratların iç yüzlerini gösteren siyasî nitelikteki oyunlardır.

Kaynana Ciğeri (1954), Tehlikeli Güvercin, Yeni Çıkan Şarkılar (1967), Zorla İspanyol (1969)'da şahıs adları kullanmayan yazar soyutlamaya gitmiştir.

Köyü, köy ve kasaba insanını ve aralarındaki ihtilâfları, mesleği dolayısıyla tanıyan Necati

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Cumalı, halk kültürünü de bilir ve folklor malzemesiyle eserlerini zenginleştirir. Eserlerinin mekânı genellikle Batı Anadolu, Urla bölgesidir.

Yazarın öteki oyunları Vur Emri (1966), Aşk Duvarı (1968), Gömü (1972), Kristof Kolomb'un Yumurtası, (1953) Yürüyen Geceyi Dinle, İş Karar Vermekte, Yaralı Geyik (1980), Vatan Vatan Diye Diye (1990), Devetabanı (1992)'dir.

Orhan Asena (1922-2000) bütün edebiyat çalışmalarını tiyatro yazarlığına hasretmiştir. Son eserlerinde çocuk oyunlarına yönelmiştir.

Orhan Asena'nın oyunlarının hâkim cephesi; insanların gücü ele geçirene kadarki tavırları ve güç kavramından anladıklarına dair çeşitlemeler diye nitelenebilir. Fertlerin dar çevrede hakimiyet kurma gayreti, genişleyerek politik güç ve iktidar ihtirasına ulaşır. Yazarın günlük politikayı insanın ezeli hakim olma ihtirasıyla yorumlaması onu tarihî konulara ve döneminin önemli ihtilâl hareketlerini ele almaya yöneltmiştir.

Bu bakımdan onun Gilgameş'i ile Allende'si, Hürrem Sultan'ı veya tek perdelik oyunlarındaki kahramanları arasında, hareket noktaları bakımından bir fark yoktur. Bazı eserleri bir sohbetin tarihe nakledilmiş rahat anlatımları izlenimini vermekle birlikte, Orhan Asena bunları başarıyla işlemiş, bir kısmı ülkemizdeki politik çalkantılarla denk düştüğü için eserlerin konuları, işlenişlerindeki gevşekliği unutturmuştur.

İnsan, erdemleri ve zayıflıklarıyla bir bütündür. Erdemleri koruma mücadelesi, insanların zayıf taraflarını da ortaya çıkarabilir. Asena'nın Gilgameş'inde de Korku'sunda da aynı özellik bulunur. Asena'nın eserleri konuları bakımından iki kümede inceleyebilir:

I. Kadın konusunu ele alanlar: Yazar kadın erkek ilişkilerinden hareketle, aile konusunu da işleyen oyunlarından sonra, cahil ve ekonomik gücü olmadığı için toplumda elden ele dolaşmaya ve ıstırap çekmeye mahkûm kadını anlatır. Aile münasebetlerinde, tarafların daima gözle görülmeyen bir cephesi vardır. Özellikle Yalan adlı oyununda yalanın hayatımızdaki yerine dikkati çeker. Kadın erkek ilişkilerinde yalanın yeri, kadının çaresizliği Asena'nın çeşitli eserlerinde işlenmiştir: Gecenin Sonu, Kocaoğlan, Fadik Kız, Bir Kadın Üzerine Çeşitlemeler (El Kapısı, Geçkin Kız, İkili Yaşam, Ana) Kapılar, Korkunç Oyun.

Fadik Kız (1966), kadının sömürülüşünün anlatıldığı önemli eserlerdendir. Köylü bir kız olan Fadik sevdiği ile kaçır. Bu kaçıışı daha önce annesi de yaşamıştır ve destekler. Zira baba, kızını zengin birine vererek eve bir kuma getirmek istemektedir. Annenin bunu önlemesinin tek yolu, kızının kaçmasına yardım ederek onu evden uzaklaştırmaktır.

Fadik Kız sevdiği Ali ile kaçsa da, bir türlü evlenemez, çünkü nüfus kâğıdı yoktur. Ali'nin gönlü geçince Fadik el değiştirmeye başlar. Çalışmak için girdiği yerlerde de hep ondan kadın olarak yararlanmak isteyenlerle karşılaşır. Sonunda Fadik geneleve düşer. Fadik'i orada gören Ali, onu öldürür. Herkesin kendince haklı sebepleri vardır ama hepsinin bedelini ödeyen Fadik Kız'dır. Bu eser kadının mevcut kader çizgisini aşmasının imkânsızlığını gösteren ve daha sonraları benzerleri de yazılan bir oyundur.

II. İktidar arzusu ve mücadelesini işleyen oyunlar: Yazar iktidar tutkusunu tarihî kahramanların hayatlarından, yaşadığımız günlerin olaylarından almaktadır. Bu iktidar ve güç tutkusunun kahramanları hem erkekler hem de kadınlardır. Aslında yazar kendisine büyük bir şöhret kazandıran eseri Gilgameş ile bu konuyu işlemeye başlamıştır. Her ne

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

kadar bu eserinde, Gilgameş, insanlara yararlı olmak için tanrılarla mücadeleyi göze alırsa da bu davranış bile en azından tanrılarla eşitlikte yarışma anlamı taşır. Tanrılar ve İnsanlar ile Gilgameş Orhan Asena'nın sanat hayatındaki dönüm noktasıdır. Orhan Asena Tanrılar ve İnsanlar adlı eserinde, otorite ile itaat, ölümsüzlük arzusu ile, ölümlü oluşun çaresizliğini işlemiştir. Onun eserinde de destanda olduğu gibi, başlangıca hareket, sona ise düşünce ve teslimiyet hakimdir.

Orhan Asena, sonraları Osmanlı tarihiyle ilgilenmiş ve Kanunî Sultan Süleyman dörtlemesinde [İlk Yıllar-Roksalan (1985), Hürrem Sultan (1960), Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe-Şehzade Bayazıt (1982), Sığıntı] olduğu gibi iktidar tutkusunu aynı çevrenin, aynı ailenin fertleri arasında da teker teker ele almıştır. Kanunî Sultan Süleyman Dörtlemesi adıyla toplamışsa da, oyunların asıl fıskırdığı şahsiyet Hürrem Sultan'dır. İlk Yıllar-Roksalan'da Hürrem'in amacına ulaşmak için neler yapabileceği ve kendisini yetiştirenleri de geride bırakan ihtiraslı karakteri iyi belirtilmiştir.

Alemdar Mustafa Paşa -Tohum ve Toprak- (1964)'ta, 28 Temmuz 1808'de İstanbul'a gelen Alemdar Paşa II. Mahmut'u tahta çıkarırsa da, İstanbul'un toprağı Alemdar Paşa'yı sağ bırakmayacaktır.

Yazar ihtilâlcileri ilk defa Korku (1956)'da ele almıştır. Ancak eserde soyut planda kalan ihtilâlcinin kofluğu inandırıcı olmamıştır. Gilgameş'te ihtilâlcî, destan kahramanıyla birleşmiştir. Yazar bu tipi tarihî oyunlarında [Simavnalı Şeyh Bedreddin ve Atçalı Kel Mehmet (1970-71)] ve günümüzdeki örneklerle -Şili'de seçimle iktidara gelen solun sembolü Allende'yi öncesi ve sonrasıyla- anlatmıştır. Mutlak idealist ile bir devrimin çevresinde yer alanların birbirinden farklı, hatta çelişen amaçlarının kendi karakterlerine bağlı olarak anlatıldığı Şili'de Av (1975), Bir Başkana Ağıt (Allende), Ölü Kentin Nabzı (1978)'ni yazar, Şili Üçlemesi genel başlığı altında yayımlamıştır (1992).²⁵

Orhan Asena Gilgameş'ten sonra tanrı/kaderin yerini almış olan zalim/despota karşı baş kaldıran kişilerden mülhem oyunlar yazmış ve insanın gücünü -sonu çaresizlikle hüsrarla bitse de-, mutlak değerler uğruna mücadelenin, vazgeçilemez cazibesini işlemiştir. Gilgameş, bunların hâlâ en iyilerindedir.²⁶

Yurttaş A, Yurttaş B, Yurttaş C adlı birer perdelik oyunlarında yazar yurttaşları değişik ortamlarda farklı uygulamalar karşısındaki tepkileriyle işlemiştir. Bunlar Tanrılar ve İnsanlar'dan itibaren yazarın, fert olarak insanın, karşısındaki aşılmaz görünen güçlerle mücadelesini veya onlar karşısında sınışını dile getirir.

Yıldız Yargılanması (1990) yazarın Mithat Paşa'nın Abdülaziz'i öldürtmekle suçlanarak Taif'e sürüldüğü mahkemeyi işlediği bir eserdir. Bu eser Güngör Dilmen'in Devlet ve İnsan adıyla yazdığı ve Mithat Paşa'nın sürgündeki günlerini ve öldürülmesini anlatan oyunuyla birlikte basılmıştır. İki eser birbirini tamamlamaktadır.

Asena, ahat, konuşur gibi yazar, fakat eserlerinin dramatik yapısını kurmakta aksar. Tek perdelik oyunlarında daha yoğun ve daha başarılıdır.

Adalet Ağaoğlu (d. 1929) Aile ve kadın meselelerine, sadece psikolojik bir olay değil, bir eğitim konusu olarak bakan sosyal taşlama oyunları yazmıştır. Evcilik Oyunu (1964), Çatıdaki Çatlak' (1969), Tombala, Çıkış (1970), Bir Kahraman'ın Ölümü (1973), Kozalar (1971) Üç Oyun (1973) gibi yazarın birer perdelik oyunları çok yoğundur.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Turgut Özakman (d. 1930) ilk oyunu Pembe Evin Kaderi (1951)'nden itibaren, nesiller arasındaki çatışmalarla değişen Türkiye'yi eserlerinde ele almıştır. Ocak (1963), Paramparça (1963), Kanaviçe (1960), Töre (1986) kadın, kadın-erkek ve aile ilişkilerini işler. Fehim Paşa Konağı (1980), Resimli Osmanlı Tarihi (1983) konusunu tarihten alan oyunlarıdır.

Güneşte On Kişi (1955), Duvarların Ötesi (1965), Babamla Birlikte (1970), Ben Mimar Sinan (1988), Ah Şu Gençler (1990) yazarın öteki eserlerindedir.

Güngör Dilmen (d. 1930) Tekirdağ'da doğmuş, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Klasik Diller Filolojisi bölümünü bitirmiş, tiyatro eğitimi için Amerika'ya gitmiştir (1960-61). Klasik tiyatroyu çok iyi bilen Dilmen sadece tiyatro alanında çalışmıştır. İlk eseri, Ayak Parmakları (1960) abes (uyumsuz) tiyatronun bir ürünüdür. Avcı Karkap (1960) avcı ile avın ilişkisini ele alan sembolik bir eserdir.

Canlı Maymun Lokantası (1963) etkili bir dramatik yapı ve şiirli bir üslûpla iki ayrı dünyayı - kapitalist, maddeci, sömürgeci ile fakir, maneviyatçı, sömürülen- Amerikalı petrol kralı ve karısı ile Çinli şairin şahsında canlandırılır. Bu ikisinin arasında kalanlar seslerini ancak pes perdeden duyurabilirler. İnsafsız madde beyni yok etmekte hiç bir engel tanımaz. Çok ince şiirli diliyle Güngör Dilmen'in en başarılı eserlerindedir Canlı Maymun Lokantası. Bu bir perdelik eserde tek bir kelime bile fazla değildir. Birbirini anladığını sanan ve hiç anlamayan uzak dünyaların insanları bir lokantadadırlar. Sonra herkes yoluna gidecektir. Yenenin niteliği önemli değildir. Para ile ne alınabilirse o yenir. Derinlik, eski ve ruh karşıtı olan yüzeyle, yani, maddeyle çatışmaz, ona teslim olur.

Midas'ın Kulakları (1965)'nda mitolojiden alınan konu, sosyal tenkit bakımından başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Bilginlerin boş konuşmaları, halkın dedikodusu, Midas'ın gururu etrafında yönetici-halk ilişkisi de başarıyla yansıtılmıştır.

Güngör Dilmen Akadın Yayını'nda, Orta Doğu mitolojisiyle geleneksel halk hikâyelerinin motiflerinden yararlanarak klasik tiyatronun tanrı-insan mücadelesini işlemiş ve insanın kendi kaderiyle başbaşa kaldığını ve kendinden başka yücelteceği veya suçlayacağı kimse olmadığını belirtmiştir. Efsanelerden yola çıkan bu oyun işlenişle modern dünyanın ve insanın çıkmazlarını göstermekte ve insanı yüceltmektedir.

Kurban (1967) Klasik tiyatronun Medea hikâyesinin çok başarılı şekilde Anadolu kadınına uyarlanmasıdır. "Taş kesildi sevinç" eserin son cümlesidir. Bu cümle oyunu Anadolu'daki nice taş kesilme efsanelerine de bağlar.

Deli Dumrul (1979)'da Dede Korkut'taki aynı adlı hikâyeye başarılı bir şekilde işlenmiştir.

Ak Tanrılar (1983)'da İspanyolların Amerika'yı zaptederek yerlilerin inançlarından yararlanarak onları yok edişleri anlatılmıştır. Hasan Sabbah (1983) Hasan Sabbah'ın anarşiyi düzen hâline getirerek en yakınlarını bile ortadan kaldırması, yazıldığı günlerin sosyal ve siyasî olaylarını çağrıştıracak şekilde anlatılmıştır.

Ben Anadolu (1984)'da pagan dönemin bereket tanrıçası Kibele'den itibaren Anadolu'da tanrıçalar, Bizans imparatoriçeleri, Nilüfer Hatun, birkaç sultan Nasrettin Hoca'nın karısı, Nigar binti Osman, Halide Edib ve tiyatro oyuncusu olarak Anadolu kadınları arka araya kendilerini tanıtır. Türk kadınının cephedeki Mehmetçiğin hikâyesini anlatan, Halide

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Edib'in, sadece esir Yunanlıya acıyan yönüyle verilmesi, yazarın tarihî gerçeklere bakışındaki şahsiliği gösterir.²⁷

Devlet ve İnsan (1990) Mithat Paşa'yı devlet ve insan kavramları açısından yorumlayan ve Taif'te öldürülmesini anlatan bir oyundur.

Yazarın öteki oyunları Aşkımız Aksaray'ın En Büyük Yangını (1988) ve Hakimiyet-i Milliye Aşevi'dir.

Güngör Dilmen'in çok sağlam bir tiyatro bilgisi vardır. Şiirli dili ile de tiyatro edebiyatımızın önde gelen yazarlarındanıdır.

Turan Oflazoğlu (d. 1932), çocukluğunda Bünyan'da kendi yaptığı şekillerle Karagöz oynatmış, felsefe eğitimi görmüştür.

Konusunu köyden alanlar, tarihî oyunlar ve- insanın içindeki hem zalim, hem de mazlûmu ortaya çıkaran ve değişik yorumlara elverişli- sembolik oyunlar olarak eserleri üç kümede toplanabilir.

Turan Oflazoğlu -Elif Ana'nın şahsında temel insanlık değerlerinin bozulmadan korunması uğruna sembolleşen annenin çabasını-, köy kadınının bitmez çilesini Elif Ana (1979)'da tragedya boyutunda işler. Keziban' (1967)'da insanoğlunun en güçlü eğilimlerinden intikam arzusunun, kan davasının kadın tarafından nasıl devam ettirildiği anlatılır.

Allah'ın Dediği Olur (1967)'da ise köy hayatının romaneski ve neşesi ile karşılaşırız. Bu iki eser bir anlamda birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Keziban'da koroyu teşkil eden kadınların söylediği "gönlüm neşeli bir ezgi ister" cümlesi Allah'ın Dediği Olur'daki komediye hazırlıktır. Oflazoğlu kendi üslûbuna aktardığı atasözü ve deyimler ile mahallî havayı verir.

Turan Oflazoğlu geleneğimizin bilmediği tragedya türündeki eserlerinde, tarihimizden aldığı konuları işlemektedir. Bunlara eserlerine ses ve ışık gösterisi metinlerini (Sultanahmet (1981), Atatürk, 1987), (Topkapı, 1992, Mütarekeden Büyük Taarruza, 1994) adlı eserlerin eklenmesiyle Oflazoğlu'nun bir bakıma tarihimizi Bilge Kağan'dan itibaren bir bütün olarak ele aldığı anlaşılır.²⁸

Oflazoğlu bu hükümdarları sadece sarayları içinde ele almaz, halk ile de karşılaştırır. Onlar cihan hükümdarı olarak Hıristiyan Batı ile de karşı karşıyadırlar. Bizans Düştü-Fatih (1981)'te Bizanslılar Fatih'i kolayca alt edip, Türkleri geldikleri Orta Asya'ya göndereceklerini hayal ederler.

Oflazoğlu'nun konusunu Osmanlı tarihinden alan ilk oyunu Deli İbrahim (1967)'dir. Onu IV. Murat (1972), Genç Osman (1979) ve Kösem Sultan (1982) takip eder. Kösem Sultan, her üç oyunda da güçlü bir şahsiyettir, fakat üç oyun bir arada ele alındığında, onun çevresindekilerle münasebetinden son derece girift, inişli çıkışlı bir ruh yapısı ortaya çıkar.

Cem Sultan'da, iktidarı almak için isyan eden Cem Sultan iktidarı elinden kaçırdıktan sonra gurbette devlet adamlığının ne olduğunu öğrenecektir.

Oyun kahramanı şair padişahlar, şairleri ve sanatçıları korurlar. Oflazoğlu Kanunî'nin adını ebediyen yaşatacak olan Süleymaniye'nin yapılışını Sinan oyununda eksen almıştır.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Okuyucu bu muhteşem sanat eserinin içine giren bütün öteki güzel sanatları -hat, camcılık, oymacılık- da inşaatın devamı süresince tanır; bir medeniyetin bütünlüğünü, mabedin taş taş yükselişi ile görür gibi olur. Oflazoğlu eserlerinde Divan edebiyatımızın yanı sıra halk edebiyatından da bol bol yararlanır. Onlara eserinin içinde yeni işlevler yükler. Yine Bir Gülnihal (1998) Dede Efendi'nin dramıdır. Abdülmecid'in tercihi Batı müziğidir. Genç Osman oyununda eseri çevreleyen Yunus, Kösem Sultan'da, Deli İbrahim'de de sesini duyurur. III. Selim'de Kabakçı'nın yanındakiler halk türküleri söylerler.

İyi ile kötünün savaştığı bu oyunlarda devlet ile şahsî çıkarın çatışma hâlinde olduğu belirtilir. Zaman zaman güçlü olan ferdin kaderi, aynı zamanda toplumun kaderi hâline de gelir.

Sokrates Savunuyor'da "Ancak oynayabildiğimiz şeyi kavrarız/kafayla, yürekle." diyen Oflazoğlu, eserlerine bazı durumların parodisi sayılabilecek sahneler eklemiş ve bunları ya eserinin temel kişileri (Deli İbrahim, 4. Murat gibi) veya ortaoyuncu ve meddahlar dile getirmiştir. Turan Oflazoğlu'nun eserlerinde geleneksel seyirlik sanatımız zaman zaman koronun yerini tutar.

Her insanın içinde mahkûm ve gardiyan vardır an fikrini işleyen Gardiyan'da Gardiyan, bir çeşit "kader" hâline girmektedir.

Dörtbaşımamur Şahin Çakır Pençe'de insanın "şahin" ve "mazzlûm" cephelerini iki ayrı kişilikte toplayan yazar eserine bir ortaoyunu havasında başlar ve insanın doymazlığı ile ezilmişliğini bir komedi havasında yansıtır. Eserin başlangıcı orta oyunu havasını yansıttığı kadar yazarın tiyatro hakkındaki düşüncelerini, eser-seyirci ilişkisini de açıklar.

Turan Oflazoğlu'nun Kanunî Süleyman -Hem Kanunî Hem Muhteşem adlı tragedyası, Kanunî'nin hayatındaki en trajik olayı dile getirmekte ve hükümdar- babanın ikilemini ortaya koymaktadır. Kanunî'yi büyük bir hükümdar yapan, ülkesinde adaleti hâkim kılmasıdır. Böylesine âdil olmak arzusu Kanunî'nin oğlu Mustafa'yı feda etmesini gerektirecek ve ona derinden yaralı bir baba çehresi kazandıracaktır. Görevini yerine getiren devlet adamı bundan sonra beşerî ıstırapı daha yakından tanıyan bir tragedya kahramanı olacaktır.

Korkut Ata oyununda da ölümü ancak sanatla yeneceğini anlayan Korkut, topuzun içini oyarak onu kopuz yapar ve iki tel ile kendisinin ve Oğuz'un hikâyelerini anlatır, gelecekte bu tellere yenilerinin ekleneceğini umar. Yazarın başarısının temelinde, çatışan güçleri birbirine eşit olarak göstermesi yatar. IV. Murat güçlü bir hükümdar olur fakat onu güçlü kılan bir zaman kendisi kadar güçlü olan zorbalık ve anarşidir. Bizans Düştü-Fatih'te Fatih Bizans'ı küçültmez. Onun büyüklüğü hasmının büyüklüğünden gelir. Slogan tiyatrosuna karşı olan Turan Oflazoğlu, tiyatronun malzemesini nereden alırsa alsın, hayatı anlattığını ve bundan dolayı tarihî oyunlarının da güncel olduğunu belirtmektedir ki bu görüşü bütün oyunlarına da sinmiştir.²⁹

Behçet Necatigil'in radyo oyunu olarak nitelendirmesi dolayısıyla henüz edebiyat tarihimizde yer almamış olan, dramatik eserleri de tiyatro eserleri arasında zikredilmelidir.

Behçet Necatigil radyo oyununun esasını "Konuş ki seni göreyim" diye özetler ve radyo oyunlarını, "şiiirlerinin agrandismanı" sayar. Üç Turunçlar adlı oyununda gerçekle masal benzerliğini açıklayıcı şekilde göstermiştir. "Yıldızlara Bakmak"ta günlük hayatın gürültülü

yaşayışı içinde güzelliklere göz kapamanın ne büyük hata olduğunu insana kuvvetle hatırlatır. Çoğunda en yakınlarıyla bile iletişim zorluğu çeken insanları işlemiştir. "Pencere" adlı oyununda Behçet Necatigil yaşlı anneye bakmak zorunda olan kızının ve damadının duygularını, konuşamayan, ölümün eşiğindeki yaşlı kadının ve hayatın başında her şeyi masum bir merakla araştıran çocukların tavırlarını büyük bir başarıyla dile getirmiştir.

Ertuğrul Faciası (1995) oyunu uzun okyanus yolculuğuna dayanamayacağı bilindiği hâlde, Japonya'ya gönderilen Ertuğrul gemisinin dönüş yolunda batışıyla ilgilidir. Bu faciada hastalanarak ölenlerden biri de genç bir yazar olan Ali Ruhi'dir. Gemi mürettebatının, akıbetlerine bile bile göreve gidişlerinin işlendiği bu oyununda yazar, emir-görev-gerçek anlayışını ele alır.

1970-1995 arasında tiyatro yazarlığı müstakil bir meslek hâline gelmiştir. Yazarlar dünya tiyatrosunu tanıyarak, bir kısmı tiyatro okullarında okuyarak ve zengin bir tiyatro birikiminden yararlanarak eserlerini vermektedirler.

Son yıllarda tiyatro eserleri arka arkaya sahnelerimizde oynanmakta olan Mehmet Baydur (1951-2001), edebiyatın her türünde bolca eser vermiş olan Murathan Mungan (1955-2001) gibi yazarlar, kendilerinden söz ettirmiş şahıslarıdır. Murathan Mungan'ın güçlü bir gerilim yaratma becerisi ve mahallî malzemeyi şiirli bir dille vermesine karşılık, Mehmet Baydur'un eserlerinin sağlam bir yapısı ve etkili söyleyişi yoktur. İki yazarın ortak noktası eserlerindeki karanlığın hakimiyetidir.

Hikâye ve Roman

Tanzimat sonrası romanı öğretme amacı ve sanat açısından olmak üzere iki yolda ilerlemiştir. Halit Ziya Uşaklıgil'i romanımızın "pîri" sayan yazarlarımız romanı sanat olarak görmüşlerdir.³⁰ Türk edebiyatında hikâyeciliğimizin gelişmesinde Ömer Seyfettin özel bir yer taşır ve Millî Mücadele'nin henüz başında ölmesine rağmen, bugün de Türk edebiyatının vazgeçilmeyen ve çok okunan hikâyecilerindendir.³¹ Yazarlarımızın çoğu - Haldun Taner, Tomris Uyar gibi, muteber istisnalara rağmen- küçük hikâyeden romana geçmişlerdir.

Bütün roman türlerinin başlangıcı Tanzimat sonrası edebiyatımızda bulunmaktadır, bazı yazarlar hayattadır ve eserlerini vermeye devam ederler.³²

İkinci Meşrutiyet'te hikâyede Ömer Seyfettin ve Refik Halit, romanda Halide Edib (Salih) ve Yakup Kadri yepyeni seslerdir. Türkçülük akımının yer yer realist, yer yer ütöpik eserlerini Müfide Ferit Tek, Aka Gündüz yazar.

Anadolu'ya geçen ve bütün Millî Mücadele boyunca Anadolu'da kalan Halide Edib başta olmak üzere Millî Mücadele'yi kalemleriyle destekleyen yazarlar, Cumhuriyet döneminin de ilk yazarları olurlar. Cumhuriyet dönemine ulaşıldığında roman ve hikâyemizde epeyce bir birikim bulunmaktadır.

Cumhuriyet döneminde çok önemli bir yeri olan Ziya Gökalp, sosyolojik gücüyle değerlendirdiği roman hakkında şöyle der: "Mademki Türk halkı bugün romandan başka bir şey okumuyor ve mademki çok kitap okumak da medeniliğin miyarıdır, bugünün

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

mürebpleri de romancılar olmak iktiza eder. Ah romancılar, ah romancılar! Bugün siz elinizdeki kuvveti biraz bilseydiniz, az zamanda memleketin ahlâkını değiştirebilirdiniz.”³³

Okullaşmanın yeterli olmadığı dönemlerde bir eğitim aracı işlevini yerine getirmiş olmakla birlikte, sanat eserlerinde aranan faydacı zihniyet, o sanata zararlı olmaktadır.

Yahya Kemal Beyatlı'nın "Üç Tepe" adlı yazısında belirttiği gibi, edebiyatçılarımız önce Çamlıca'dan sonra Tepebaşı'ndan bakmışlardır, artık sıra ülkeye Metristepe'den bakmaya gelmiştir.³⁴

Cumhuriyet'in ilk döneminde İstanbullu yazarlar Anadolu'dadırlar. Gördükleri, yaşadıkları, bildiklerinden çok başkadır. Onlar 1912 Balkan Savaşı'ndan itibaren İstanbul'a "taşradan" gelen büyük göç dalgalarıyla karşılaşmış olmakla birlikte -bu malzeme henüz pek az edebî eserde işlenmiştir- İstanbullu yazarın Anadolu ile karşılaşması çok daha vurucu bir etki uyandırmıştır. Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması halk ile aydınının, tek bir ülkü, vatanın kurtarılması amacıyla birleşmeleri sayesinde mümkün olmuştur. Mütareke'nin amansız şartlarını, Millî Mücadele'nin çetin günlerini yaşamış, içinde gelecek umudunu daima taze tutmuş, elemi, kederi kendisine yasaklayarak canlı, iyimser bir edebiyatı besleyen edebiyatçıların, edebiyatı, ülkücü ve faydacı açıdan görmeleri tabiidir. Halide Edib Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi dönemin ateş altındaki şahitleri olan yazarlar, gözlem ürünü eserleriyle, bugün de yerlerini korumaktadırlar.

Cumhuriyet Döneminin İlk Romancıları: Halide Edib Adivar (1882-1964) adını II. Meşrutiyet'te duyurmuştur, hayatının ve sanatının ikinci devresini Millî Mücadele'de yaşar.³⁵ Halide Edib üzerinde ilk uyarıcı etkiyi, birçok aydınımızda olduğu gibi Balkan Savaşı yapmıştır.³⁶ Batı'ya olan inancın ve güvenin ilk sarsılışı Balkan Savaşı'nda Batı'nın Türk ve Müslüman topluma karşı tutumudur. Balkan Savaşı'na kadar yazdığı roman ve hikâyelerde daha ziyade kadın ve aile konusunu işleyen, Batı'nın kültür değerlerine hayran olan Halide Edib; Balkan Savaşı'nda İstanbul'a dolan muhacirleri gördükten sonra büyük bir değişme geçirir. Batılı büyük devletlerin; Türkler ve Müslümanlar söz konusu olduğunda vahşete cevaz verdiklerini ve gerçek bir insanlık anlayışına sahip olmadıklarını anlar.

Halide Edib İzmir'in işgalinden (15 Mayıs 1919) sonra düzenlenen mitinglerde (Fatih, Üsküdar, Sultanahmet) konuşur ve Sultanahmet mitinginde efsaneleşir. Nutkunda Halide Edib, Hıristiyan Batı dünyasının Osmanlıyı yok etmeye karar verdiğini belirtir. "Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuzdur" diyerek ve halkı "bayrağımıza, ecdâdımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz" diye yemine çağırır.

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'ya giden Halide Edib ve eşi Dr. Adnan (Adivar), bundan böyle Millî Mücadele'de faal olarak yer alır. Sakarya Savaşı ve Büyük Taarruz'da onbaşı rütbesiyle cephededir. Yunanlıların yaptığı zulümleri tespit eden Tedkik-i Mezalim Komisyonu raporları, Genel Kurmay tarafından yayımlanır.³⁷

Adivar'ın röportaj-hikâyelerinin kahramanları Millî Mücadele'ye katılan halkın portrelerinden oluşur. Onun bu tür hikâyeleri hem yazarları hem de idarecileri büyülemiştir. Dergâh dergisinde yayımlanan "Şebben'in Kara Hüseyini" adlı hikâye dolayısıyla Yahya Kemal, bu "yerli rengi" taşıyan hikâyenin uyandırdığı gerçeklik ve canlılığa hayranlığını belirtir.³⁸

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Millî Mücadele dönemini veren eserleri, Ateşten Gömlek (İkdam, 1922), Vurun Kahpeye (Akşam, 1923, 1926); İzmir'den Bursa'ya (Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım ile birlikte, 1923), Dağa Çıkan Kurt (hikâyeler, 1922)'tur.

Sakarya Savaşı'nın "destan-romanı" olan Ateşten Gömlek'in adı Yakup Kadri'ye aittir. Bu ateşten gömlek bütün milleti bürümüş olan var olma savaşını ifade ettiği gibi, roman şahıslarının her birinin büründükleri aşk ve kıskançlık duygularının ateşten gömleğini de anlatır.³⁹ Zaman, İzmir'in işgalinden Sakarya zaferine kadar geçen devredir. Yazar zengin, şahsî yaşantı ve gözlemlerine, muhayyile gücünü de katmış, savaşan insanların iç dünyalarını da gözlerimizin önüne sermiştir. Bu eserde Mustafa Kemal Paşa'nın destan kahramanı çehresi, uzaktan ruhlara serptiği kurtuluş umudu olarak çizilir. Her kahraman onda kendi şahsiyetine uygun bir özellik bulur.

Millî Mücadele denilen, o mucizelerin beklendiği fedakârlık dolu günleri Halide Edib ömrü boyunca unutmamış, zaman zaman yazdığı makalelerde ve hikâyelerde de tekrar o günlere dönmüştür.⁴⁰ O günlerin heyecanıyla sığacağı sığacağına yazdığı, insanın kudret ve dayanma gücünün nerelere ulaşabileceğini gösteren hikâyeleri her neslin baş ucu kitabı olmaya lâyıktır. "Dua Tepe"de o büyük savaşın emsalsiz komutanlarını ve Mehmetçliğini destan kahramanları gibi anlatır ve "bunları görebilmek için elli sene ileri gidip bakmak lâzımdır. Çünkü onların kalblerini ve yüzlerini görmek için bizim bulunduğumuz yer kâfi değildir. Onların başları o kadar, bugün göklerde" der.

1923 yılında Akşam gazetesinde tefrika edildikten sonra 1926'da kitap hâlinde basılan ve çok yankılanan Vurun Kahpeye, Kalb Ağrısı (1924) ve Zeyno'nun Oğlu (1928)'ndan sonra Halide Edib, 1926-1935 yılları arasında hatıralarını yazar, konferanslar verir.

Halide Edib'in romancılığının üçüncü devresi Sinekli Bakkal'la başlar.⁴¹ Sinekli Bakkal'da Halide Edib, II. Abdülhamid İstanbulu'nda geniş bir alanı dolaşır. Halide Edib iyi bildiği halk seyirlik sanatlarından, özellikle Karagöz ve ortaoyunu tiplerinden bu romanını yazarken yararlanmış. Bu eserden itibaren Halide Edib'in eserlerinde şahısların sayısı artar, mekâna bağlı çevreden doğan farklılıklar bir uyuşma içinde yer alır. Tatarcık (1939) Cumhuriyet döneminin gençlerini tanıtır. Birbirinden farklı yedi genç ve onların seçtikleri eşler, yeni Türkiye'yi inşa edecek olan insanlardır.

II. Dünya Savaşı günlerinde İstanbul'un iş çevrelerini, para ile siyasî nüfuzun birleşmesini, Anadolu'dan gelen, hemen zengin olmaya çalışan görgüsüz ve cahil insanları başarıyla canlandırırken gelecek için umutlarını korumaya devam eder: Sonsuz Panayır (1946), Akile Hanım Sokağı (1957), Döner Ayna (1954).⁴²

Halide Edib zengin hayat tecrübelerinden yararlanarak yazdığı romanlarında en dehşet veren olayları anlatırken bile iyi bir geleceğe inanır, insanlara güven duyar.⁴³ İnsandan umudunu kesmeyen Halide Edib, Tanzimat'tan beri özlemi çekilen kadın tipidir. Yazar olarak şöhretini de bir kadın olmasına borçlu değildir. Evlerin içine girmesi, toplumun bütün fertlerine sevgi ile yaklaşması, en dehşet verici sahneler karşısında bile direncini ve idealizmini kaybetmemesi, eserlerinin özelliklerini oluşturur. Mukayeseci zihniyeti eski kültürümüzün değerleriyle, Batı kültürünün değerlerini kıyaslamasına ve ortak noktaları belirtmesine de imkân verir. Böylece o Türklerin değerlerinin millî olduğu kadar evrensel olduğunu ısrarla savunur.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu⁴⁴ (1889-1974). Kahire doğumlu olan Yakup Kadri küçük

yaşta geldiği Manisa'da Anadolu ile karşılaşmıştır. Gerçekçi Fransız yazarlarından etkilenen yazar, II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan Fecr-i Âti topluluğundadır. Mütareke ilân edildiğinde yurt dışında tedavidedir. Dönünce İkdam gazetesinde çalışır ve Fecr-i Âti'nin taassupla savunduğu "sanat sanat içindir" anlayışını terkederek, birçok arkadaşı gibi memleket edebiyatına katılır. Yakup Kadri kendi sanatındaki bu değişmeyi Kiralık Konak'ın şair kahramanı Hakkı Celis'e söyler.⁴⁵

Sanatkârâne ifadeyi hiç bırakmamakla beraber Yakup Kadri, üslûbunun gücü ile gerçeğin trajedisini birleştirir. O Millî Mücadele'nin bir destan üslûbuyla anlatılmasını istiyordu. Makalelerini ve hikâyelerini Ergenekon adı altında toplaması da bu arzusunun ifadesidir.⁴⁶

Karaosmanoğlu'nun Millî Mücadele döneminde yazılmış olan hikâyeleri konularını Millî Mücadele şartlarından ve insanlarından alır: Millî Mücadele Hikâyeleri Ergenekon III'te yazarın Erenlerin Bağından (1922)'da denediği fakat asıl gücünü gerçek hayatta çekilenleri anlattığında gösteren, içten içe yanan bir mistik ateşin varlığı hissedilir.

Yakup Kadri çöküş döneminin romancısıdır. Her bir romanı çöken Osmanlı Devleti'ni oluşturan bir kurumun yozlaşmasını ele alır. Böylece kurumları yozlaşan bir devletin çöküşü de kaçınılmaz olur: Kiralık Konak (1920) toplumun en küçük birimi olan ailenin -sembolik olarak- Osmanlı Devleti'nin;⁴⁷ Nur Baba (Akşam' tefrika 1921) din kurumundaki; Hüküm Gecesi (1927) siyaset ve basın; Sodom ve Gomore (1928) ise işgal altındaki İstanbul'un yozlaşmasını anlatır. Yakup Kadri köy ve aydındaki bozulmayı da Yaban'da (1932) işler. Karaosmanoğlu'nun devrinin halkına yabancı, onların "yaban" saydıkları aydının kendi kendisinin tenkidi olan Yaban romanıyla da, dönemin aydınlarını uyandıramayarak onların arasında da "yaban" kalmaya mahkûm olmuştur. Buna Bir Sürgün'deki amaçsız ihtilâlcî tipi de eklenebilir. Bu sosyal çöküş, ferdî ahlâk çöküşü ve değerlerin karışmasıyla da ilgilidir. Yakup Kadri'nin geçmiş ile gelecek hülyasını birleştiren, yaşanan zamana ait tenkitlerle dolu Ankara (1934) romanı devri veren önemli eserlerdendir.

Halk ile bağını koparmış aydının, çıkar peşindeki siyasetçilerin ve ülküsünü kaybetme yolundaki insan ve particilerin güçlü tenkidi Panorama (Tefrikası Yeni İstanbul, 1950; 1953/54) romanında yer alır. Son romanı Hep O Şarkı (1956)'dır. Gerek romanlarında, gerek küçük hikâyelerinde üslûpçuluğu görülen Yakup Kadri'nin hayata bakış tarzı trajiktir. Yakup Kadri'nin romanlarında kadınların zayıflığı incelemecilerin dikkatini çekmiştir. Hatta toplumdaki bozulmayı biraz da kadınların taklide yönelmelerinin sonucu olarak görmüş gibidir.⁴⁸ Bu görüşün dönem yazarlarında ortak olduğunu söylemek gerekir. Kadın-aile-toplum üçlüsü bir bakıma toplumdaki gelişme ve yozlaşmadan kadını sorumlu tutmaktadır. Bunu sadece çöken konak romanlarında değil, köy romanlarında da görmek mümkündür.

Anamın Kitabı (1957), Vatan Yolunda (1958), Gençlik ve Edebiyat Hatıraları (1969), Zoraki Diplomat (1955), Politikada 45 Yıl (1968) adlı hatıraları, seçkin edebiyatçının yaşadığı dönemi ve eserlerini de açıklar. Atatürk için yazdığı monografi (Atatürk, 1946) önderin tahlilî olarak özelliklerini ortaya koyan çok önemli ve aşılmamış bir eserdir. Sunuş yazısında "Atatürk, kendisini unutmayanlar için, tükenmez bir enerji ve optimizma kaynağıdır ve onu unutturmamak hepimize kutsal bir vatan borcudur." der.⁴⁹ Çok sayıda makalesi, mensur şiirleri ve oyunları bulunan yazar, Proust'tan Swanların Semtinden'i çevirmiştir.

Reşat Nuri Güntekin (1889-1956) Cumhuriyet devrinin ilk romanı, devrinin en sevilen ve

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

etkisiyle başka hiç bir esere benzemeyen Çalığışu'nun (Vakit, 1922)⁵⁰ yazarıdır ve çok sayıda roman, hikâye ve deneme yazmıştır. Anadolu ve Anadolu insanının derinliğini, yalnızlığını, halk hikâyesi yapısındaki romanlarıyla nakleder. Köylü, çiftçi, küçük memur ve aydın günlük geçim derindeyken, bunların kaderiyle meşgul olan öğretmen, doktor, asker gibi meslek mensubu aydınlar hem onlar gibi geçim derindedirler, hem de onların hayatında kurtarıcı rol oynarlar. Onların hikâyeleri yazar için Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki imkânsızlıkları ve idealizmi anlatma vasıtası olur.

Çalığışu nesiller boyu öğretmenlik mesleğini yüce kılarak genç kızlara örnek olmuş, ülkü aşılamıştır. Bu eserin asıl mahiyetinden farklı bir yorumdur, ama Çalığışu tam Millî Mücadele yıllarında yayımlanmıştır. Yunan işgali altındaki İzmir ve civarındaki durum ile savaş dolayısıyla okulu askerî hastahane hâline getirilen Feride'nin hastabakıcı olarak askerî doktorun yanında çalışması, Anadolu'nun perişan hâlini anlatması, esere bir güncellik eklemiş ve çok hassaslaşmış olan o dönemin okuyucularını etkilemiştir. Reşat Nuri'nin babası askerî doktordur. Çocukluğundan itibaren Anadolu'yu adım adım dolaşmıştır ve bu ona öteki yazarlardan çok farklı bir tecrübe kazandırmıştır. Genellikle basit bir aşk hikâyesi içindeki yorumlarında kuvvetli tenkitçi kişiliği ile görülür. Eserlerindeki kuvvetli tenkit, tesirli bir ironi ile dile getirildiğinden, kişilerin duygularını zedeleyen, onları inciten kaba alaylara dönmez. Bu yüzden o, güçlü bir sosyal tenkitçi olduğu kadar sevilen aşk romanları yazarı olarak da kabul edilir.

Reşat Nuri, romanlarındaki vakaları içiçe geçen çerçevelere oturtur. Bu teknik, birbirinden çok farklı zevk ve kültür düzeyindeki okuyucuları cezbetmesini sağlar.

Yeşil Gece (1928) ideolojik bir romandır.⁵¹ Eserin medreseden yetiştiği için o zihniyeti çok iyi bilen kahramanı Şahin'in softa zihniyetiyle mücadelesi çok çarpıcı sahnelerle anlatılmıştır.

Bu eseri sadece İslâmiyet'e karşı sayarak onu okumayı bile reddedenler, aslında din ile dini kendi amaçlarına uydurmak isteyenleri karıştıranlardır. Bir din eğer birtakım softaların elinde, onların şahsî yorumlarından ibaret sayılırsa, elbette Yeşil Gece de daha önce benzer ithamları paylaşmış olan Halide Edib'in Vurun Kahpeye'si de dine karşı eserlerdir. Bu iki eser İslâmiyete değil, İslâmiyet'i kendi çıkarları için mahiyeti dışında yorumlayanlara karşıdır.

Ahlâk ile malî sıkıntılar arasında dengelerini koruma çabasındaki memurların çileleri, yazarın diğer romanlarında da ele alınmıştır. Acımak (Hayat'taki tefrika 1927, 1928) ve Yaprak Dökümü (1930) bunların başında gelir. Yaprak Dökümü'nde Batılılaşmanın yanlış anlaşılmasının ve ayrıntılar dikkate alınmadan genel ahlâk kurallarına göre verilen kesin kararların ailede meydana getirdiği çöküşü anlatan Reşat Nuri, Ali Rıza'nın şahsında mutlak doğruların iflâsını haber verir.

Güntekin, gelenek ile modern hayatın çatışmasını Eski Hastalık'ta (1938) Anadolu dekorunda gösterir; Dudaktan Kalbe, Kızılıcık Dalları, Son Sığınak'ta sanatçı romanı örnekleri sayılabilir.

Reşat Nuri temiz dili, mizah dergilerinde keskinleşen alaycı ifadesi, seçtiği konular, canlandırdığı tipler ve ironik anlatım tekniğiyle her seviyeden okuyucunun kendisinde bir şeyler bulduğu ve vazgeçemediği yazar olmuştur.

Anadolu'daki gezilerinin izlenimlerini derleyen Anadolu Notları (1936) onun bir denemeci olarak da üstün yanını ortaya koyar. Bu kitaptaki nice parça okuyucuyu yeni baştan düşündürecek yeni bakış açıları getirmektedir. Güntekin'in okuyucusu gerçeğin birçok köşeleriyle karşılaşır. Reşat Nuri'nin romanlarında canlandırdığı kişilerini asla feda etmekten yana olmaması, onun bu insanları değişik cepheleriyle tanımış olmasından kaynaklanır.

Reşat Nuri'nin 1923'ten sonra yayımlanan hikâye kitapları Tanrı Misafiri (1927), Sönmüş Yıldızlar (1928), Leylâ ile Mecnun (1928) ve Olağan İşler (1930)'dir. Bu hikâyeler hemen hemen daima bir olay etrafında gelişir ve sonuçtan mutlaka bir hisse çıkarılır. Kısacık bir hikâyede yazarın aile içi ilişkileri, eğitim anlayışımızı, hayvan sevgisini, çevre konularını bir darbe uyandıracak sertlikle verdiği görülür.

Refik Halit Karay (1888-1965)⁵² gazetelerde çevirici olarak yazı hayatına başlamış, mizah dergilerinde yazmış ve bu yazılar yüzünden iki defa sürülmüştür. Anadolu'daki (1913-1918) sürgünlüğü sırasında Memleket Hikâyeleri'ni (1918) yazan Refik Halit, Millî Mücadele aleyhindeki yazıları dolayısıyla "Yüzellilikler"le yurt dışına sürüldüğünde Beyrut, Halep dolaylarında yaşadı ve buram buram memleket hasreti kokan hikâyeler yazdı: Bir İçim Su (1939), Gurbet Hikâyeleri (1940). Yabancılar arasında yaşarken edinilen yabancılaşma duygusunu ve anadilini kullanma hasretini Refik Halit büyük bir başarıyla hikâyelerinde dile getirmiştir. Çok rahat yazılmış, bu hikâyelerinde Refik Halit, derinden derine okuyucusuna işleyen ironik/mizahî bir üslûbu da Maupassant'ın tekniğiyle birlikte kullanır. İstanbullu olan yazar temiz bir İstanbul şivesini ve anlatımını eserlerinde yaygınlaştırmış, mahallî sözler ve gerçekçilikte vazgeçilmez olduğu sanılan çirkin ifadelerden daima uzak kalmıştır. Çok haşin sahneleri anlatan, vahşi duyguları sezdiren hikâyelerinde hiç bir adiliğin yeri yoktur. Keza "Ben temiz realizmi severim. Maupassant'ı ele alalım. Kullandığı kelimelerle insana tikslenme vermez.

Sadece tiksinden intibabını alırsınız⁵³" derken de nice gerçekçi yazarımızı eleştirir. Yazarın "temiz" kelimesini sıkça kullanması da dikkat çekicidir.

Refik Halit Karay 1938'de yurda döndükten sonra, gazetelerde romana ağırlık vererek yazmaya devam etmiş, aşk ve macera türü romanları ile sevilmiştir: İstanbul'un İçyüzü (1920), İstanbul'un Bir Yüzü, 1939), Yezidin Kızı (1939), Çete (1939), Sürgün (1941), Anahtar (1947), Bu Bizim Hayatımız (1950), Nilgün dizisi (1950-1952) vb.

Edebiyatımızda özellikle küçük hikâyeleri ile önemli bir yeri olan Refik Halit Karay'ın mizah yüklü pek çok deneme ve gazete yazısı [Guguklu Saat (1925), Bir İçim Su (1931), Bir Avuç Saçma (1939) vb. ve hatıraları da(Minelbap İlelmihrap (1946), Bir Ömür Boyunca (1990)] bulunmaktadır. Eserleri daima güzel kadınların büyüüne kapılan erkeklerin sürüklendikleri esrarlı bir macera havası içinde yürür. Dünyayı beş duyusu ile idrak etmekten hoşlanan ve sonsuz bir yaşama sevincine sahip olan yazar II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yazarlarımızı andırır. Damak zevkine onun kadar düşkün başka yazarımız yoktur denebilir. 1990 sonrasındaki romanımızda Refik Halit'in egzotik ülkelerde, tarih öncesinde geçen ve olağanüstü unsurlar bulunan romanlarının nice unsurlarıyla karşılaşmaktayız. Refik Halit Karay'ın esrarlı çöl ve Arap ülkelerinden söz eden hikâyeleri Yedi Meşale'nin tek hikâyecisi Kenan Hulusi Koray'ın Bir Yudum Su gibi Arap, çöl âleminde geçen hikâyelerini etkilemiş olmalıdır.

Peyami Safa (1899-1961): Kalemimi iki ana vadide kullanmış olan Peyami Safa bir

gazeteci olarak kuvvetli bir polemikçidir. Roman sanatını ciddiye alan Peyami Safa, hayatını kazanmak için yazmış olduğu romanları, Server Bedii imzasıyla yayımlarken aslında kendi romancılığını tasnif etmiştir. İlk romanı Sözde Kızlar'dan (1922) itibaren toplumun çeşitli yaralarını deşen, insan psikolojisini derinlemesine tahlile girişen Peyami Safa, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının getirdiği yeni şartların toplumun yerleşik değerlerini nasıl alt üst ettiğini ele alır. Eserlerinde yoğun bir sosyal tenkit bulunan yazar, güçlü bir gözlemci ve anlatıcıdır. Eserlerindeki gençler iki ayrı dünya arasında kalmış, bir çıkış arayan sıkıntılı, hasta veya saplantılı kişilerdir. Yazarın en önemli eserlerinden Madmazel Noraliya'nın Koltuğu (1949), birine tamamen siyah, ötekine beyazın hakim olduğu iki bölümden oluşur. Parapsikolojiye meraklı yazar, birinci bölümde hasta ve huzursuz kahramanını binbir olay içinde tanıttıktan sonra, ikinci bölümde bir anda beyaz rengin hakimiyetindeki pansiyonda huzura kavuşturur ve bütün dertlerinden bir anda sıyrılan esrarlı bir olay yaşatır.

Tanzimat'tan itibaren medeniyet değişmesi buhranını yaşayan toplumumuzda birçok yazarımız tarafından işlenen doğu batı çatışması veya sentezi konusu, ülke meseleleri üzerinde düşünen her yazar gibi Peyami Safa'nın da işlediği başlıca temalardandır. Fatih-Harbiye (1931) adlı küçük romanında, daha adından başlayarak görülen bu özellik, Bir Tereddüdün Romanı, (1933), Biz İnsanlar (Cumhuriyet gazetesi 1939), Matmazel Noraliya'nın Koltuğu (1949), Yalnızız (1951), adlı romanlarında daha derinleşerek, daha kalabalık ve geniş bir panoramada ele alınır. Romancının psikolojiye olan merakı onun zamanla parapsikolojiyle de ilgilenmesine yol açmış, özellikle Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ve Yalnızız romanlarında haşin gerçekler, bunalımlı insanlar, gergin sosyal atmosfere zaman zaman mistik bir hava ve esrarlı bir gerilim de katmıştır. Peyami Safa'nın eserlerindeki kadın kahramanlar genellikle birbirlerinin modeli gibidirler. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu (1930) otobiyografik romanıdır.

Romancılığımıza getirdiği anlatım teknikleri onu edebiyatımızın önemli yazarlarından biri kılmıştır. Çatışma bütün mekânlar ve herkes arasındadır. Kişiler kendi içlerinde de bölünmüşlüğü yaşarlar. Duyuş tarzı bakımından son derece huzursuz bir modern dönem kişisi olan yazar, kendi dünya görüşünü de kahramanlarına yansıtmıştır.

Türk İnkılâbına Bakışlar (1938) adlı inkılâpları ele alan kitabı başta olmak üzere Peyami Safa'nın birçok fikir yazısı ve polemikleri bulunmaktadır.⁵⁴

Mithat Cemal Kuntay (1885-1958) tek şiir kitabı Türk'ün Şehnamesi'nden (1945) ve kendi hayat tecrübelerine dayanan Üç İstanbul (1938) adlı, tek romanını yazmıştır. İstibdat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen günlerin İstanbul'daki yankılarını da anlattığı Üç İstanbul (1938)'da, sosyal çürüme ile insanların çürümesi arasındaki bağları ortaya koyar. Eserin 1976'daki yeni baskısı birçok tartışmaya da yol açmıştır.

Abdülhak Şinasi Hisar (1888-1963) İstanbul'da doğan, Dergâh mecmuasında (1921) şiirle edebiyata başlayan yazar, tenkit ve incelemeler yazmıştır. Fahim Bey ve Biz (1941) adlı romanıyla 1942'de CHP roman yarışmasında üçüncülük alan yazarın öteki romanları Çamlıca'daki Eniştemiz (1944) ve Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği (1952)'dir. Bu eserlerinde bir üslûpçu olarak görünen Abdülhak Şinasi Hisar bütünüyle dünde yaşayan bir yazardır. Bugün onun için birçok adilliklerin, kadir bilmezliklerin toplamıdır. Geçmişe ait güzellikleri bugüne taşımak için de edebiyatı kullanır. Maziye bakarken yazar sadece kaybolan mekân ve kişileri değil, kendisinden artık çok uzakta kalan çocukluğunu ve gençliğini de özlemektedir.

"Boğaziçi medeniyeti" ifadesini edebiyatımıza sokan Abdülhak Şinasi Hisar, vaktiyle kullanılmış olan tesbihler, yorganlar gibi nice eşyaya dikkatimizi çeker. Bu bakımdan denemelerinde teker teker anlattığı hatıraları, romanlarını açıklama veya onlara bağlanmaları bakımından önemlidir: Boğaziçi Mehtapları (1941), Boğaziçi Yalıları (1954), Geçmiş Zaman Köşkleri (1956); Geçmiş Zaman Fıkraları (1958), İstanbul ve Pierre Loti (1958).⁵⁵ Abdülhak Şinasi Hisar, üstat saydığı Yahya Kemal ile birlikte, yeni ile büyülenen nesillere, eskinin güzelliklerini feda etmemeyi ve tattırmayı başaran yazarlarımızdandır.⁵⁶

Memleket edebiyatı akımı sadece güçlü sanatçılardan ibaret değildir. Aynı güçte olmayan yazarların, etkileri belirli bir süreye inhisar eden eserleri de vardır. Bugün hemen hemen unutulmuş olan bu yazarlar, dönemlerinde okuyucularını heyecanlandırmış veya onlara çok gözyaşı döktürmüştür. Aka Gündüz (1886-1958) hitabet üslûbuyla yazdığı tezli romanlarında millî heyecanlara ve sosyal tenkide ağırlık verir, günümüzde de tartışılan kadın koruma evleri gibi kurumlardan söz eder. Dikmen Yıldızı (1928), Bir Şöförün Gizli Defteri (1928), İki Süngü Arasında (1929), Tank-Tango (1928) vb.⁵⁷ Mahmut Yesarî (1895-1945)'nin ilk romanı Çoban Yıldızı (1925)'dir. Gözleme verdiği önem dolayısıyla Çulluk (1927) romanını yazmadan önce reji fabrikasında bir hafta işçi olarak çalışmıştır. Bağrıyanık Ömer (1930), Tipi Dindi (1933) öteki romanlarındandır.⁵⁸ Makedonya ve Romanya'dan Anadolu'ya, Yemen'e ulaşan geniş bir coğrafyada yaşanan coşkun aşklarla beslenen macera romanları yazan Esat Mahmut Karakurt (1902-1977)'da devrin çok okunan yazarlarındandır.

Bu tür romanların -çoğunlukla kadın yazarlar tarafından yazılması da dikkat çekicidir- başlangıçtaki işlevleri, okuma alışkanlığı kazandırmalarıdır. Kadın okuyucuları hedefleyen bu eserlerin, okuyucuları üzerindeki etkilerinin incelenmesi edebiyat dışı bir alanı, sosyolojiyi ilgilendirmektedir. 1960'lardan sonra artan çeviri ürünler karşısında hemen hemen silinmişlerdir.

Popüler romanın mizahî bölümünde yer alan isimlerin başında gelen Hüseyin Rahmi Gürpınar⁵⁹ yetişmesinde, çocukluğundan itibaren duyduğu masalların etkili olduğunu belirtir. Gürpınar "avam için edebiyatı" savunur ve edebiyatın sadece edebiyatçılar arası geçerli bir şifre olmasına karşı çıkar; eserleri ile halkın gülerken bir şeyler öğrenmesini amaç edinir. Hüseyin Rahmi, bu tarafı ile realist, anlatım ve yapı bakımından geleneksel meddah üslûbunun daha yeni bir devamıdır. Para ve cinsiyetin insan ve toplum hayatındaki önemini modalar, savaşın ortaya çıkardığı açgözlülük ve sefalet, batıl inançlar vasıtasıyla anlatır. Konaklardan kenar mahallelere kadar İstanbul'da yaşayan hemen bütün tipler eserlerinde yer alır. Savaşların sokaklara döktüğü kimsesiz sokak çocuklarının maruz kaldığı tehlikeleri ilk anlatan yazarlarımızdandır.⁶⁰ Batıl inançlarla, cehalet ve sahtelikle alay, Hüseyin Rahmi'nin mizahının temelini teşkil eder.

Romanlarının çözümlü yapısına karşılık, Hüseyin Rahmi'nin hikâyeleri çok derli toplu ve tesirlidir. Kadınlar Vaizi (1920), Namusla Açlık Meselesi (1933), Katil Puse (1933), İki Hödüğün Seyahati (1933), Tünelden İlk Çıkış (1934), Gönül Ticareti (1939), Melek Sanmıştım Şeytanı (1943), Eti Senin Kemiği Benim (1963).

Yazar, Ben Deli miyim? (1924, Son Telgraf)'in ahlâka aykırılığı iddiası ile mahkemeye verilir. Bu muhakeme edebiyat eserlerindeki anlatıcı ile romancının görüşleri hakkında uzun tartışmalara yol açar.⁶¹

Ercüment Ekrem Talu (1888-1956) savaş günlerinin cephe gerisini, fakir semtleri,

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

karaborsacıları ve kişileri doğruluktan sapmaya sevkeden çevre şartlarını tenkitçi bir tavırla işler (Gün Batarken (1922) Kan ve İman (1924). Yanlış anlaşılabilir, şekilde taklitten ibaret Batılılaşmanın ve bundan doğan kırınglıkların anlatıldığı eserleri (Sabir Efendi'nin Gelini (Dersaadet'de 1920; 1922) ve Meşhedî tiplmesiyle ünlenmiştir: Meşhedî ile Devr-i Âlem (1927) ve Meşhedî Arslan Peşinde (1934).

Sermet Muhtar Alus (1887-1952) eski Osmanlı tipleri, âdetleri ve Batılılaşma çabalarını anlatırken, devri de tenkit eder. Canlı, şahsî izlenimlerle yüklü sohbet üslûbunu devam ettiren Sermet Muhtar İstanbul folkloruyla da ilgili pek çok bilgi verir. Kıvrıcık Paşa (1933), Pembe Maşlahlı Hanım (1933).

Osman Cemal Kaygılı (1890-1945) hikâyelerini topladığı Eşkiya Güzeli (1925), uzun hikâyesi Sandalım Geliyor Varda (1938) adlı eserlerinin yanı sıra asıl şöhretini Çingeneler (1939) ve Aygır Fatma (1944) romanlarıyla yapmıştır. Dağınık, sohbet üslûbu, İstanbul'un arka mahallelerinin renkli folklorunu da verir.

Bu yazarların hepsinin, Hüseyin Rahmi de dahil, eserleri İstanbul'da devam eden folklor özellikleri ve dil malzemesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

Hüseyin Rahmi'nin özensiz anlatımı, naturalizmini ve keskin sosyal hicvini devam ettiren bir yazar da Selâhaddin Enis Atabeyoğlu (1892-1942)'dur. Eserlerinde Hüseyin Rahmi'nin mizahından eser bulunmayan bu yazarın en meşhur romanı Zâniyeler (1923)'dir. Salâhaddin Enis "içtimaiyattaki nokta-i nazarımız mütegalibe düşmanlığıdır" diyerek Zaniyeler'de gördükleri gibi olmayanları, soysuzlaşmış İstanbul sosyetesinin tatlı hayatını teşhir eder. Hikâyeleri Bataklık Çiçeği (1924)'nde derlenmiştir.

Köy Edebiyatı

Atatürk'ün İzmir'de toplanan İktisat Kongresi (1923)'nde artık kılıcın yerini sabanın alması gerektiğini belirtmesi ve "köylü efendimizdir" demesi ülkenin kalkınmasında gözlerin yeni bir hedefe çevrildiğinin ifadesidir. Eğitim, sağlık ve tarım hizmetlerinin ülkenin her tarafına götürülmesi için büyük gayret sarfedilmiştir. Hatıralarını yazan öğretmenler sayesinde, öğretmenlerin faaliyetleriyle ilgili bilgimiz varsa da sıtma, frengi, trahom, verem gibi insanımızı kemiren nice hastalıkla edilen mücadelenin hikâyeleri hâlâ yazılmamıştır. Bu mücadelelerin kazanılmasıdır ki nüfusun artmasına yol açmış, hattâ "10. Yıl Marşı"nda bu nokta dile getirilmiştir.

Halide Edib, Yakup Kadri, Falih Rıfki'nin belirttikleri gibi, Yunanlıların çekilirken sistemli bir şekilde "bir daha üzerinde ot bitmesin"⁶² dercesine yakıp yıktıkları, bereketli toprakların yeniden yaşanır hâle gelmesi için çalışan insanların hikâyeleri de henüz yazılmamıştır. 1925'te Faruk Nafiz Çamlıbel'in yazdığı Canavar oyununun etkisi yıllarca devam etmiştir. Eğitimin köylülere ulaşması, köylü gençlerin yetişmesini, bunların arasında eli kalem tutanların kendi köyleriyle ilgili eserler yazmalarını sağlamıştır; özellikle roman ve hikâyeden oluşan bir yığın tutan bu eserler 1950 sonrası edebiyatımızda "köy edebiyatı" adıyla anılmaktadır.⁶³

Sadri Ertem (1900-1943) gençleri bu alanda yetiştiren bir gazetecidir. Çıkrıklar Durunca (1931) adlı romanı Osmanlı Devleti'ni çökerten sebepler, kapitülasyonlar üzerinde durur ve yazarın "misyon" sahibi olması gerektiğine olan inancı ile yazdığı ilk işçi romanlarından. Küçük hikâyelerinde de aynı temlere temas eder: Bacayı İndir Bacayı Kaldır (1933).

Reşat Enis Aygen (1909-1984)'in eserleri de üslûp değil, konu bakımından ilgi uyandırmıştır Toprak Kokusu (1944)'nda I. Dünya Savaşı ağa/köylü konularını ele alır; Adana dolaylarından ilk söz edenlerden biridir. Toprak reformu, siyasî çekişmeler, işçi ve köy konuları başta olmak üzere döneminin bütün meseleleri bu romanlarda büyük bir karamsarlıkla anlatılmıştır.

Edebiyat ve sanatın “bir nevi propaganda” olduğunu belirten ve “sanatın bir tek ve sarîh maksadı vardır: İnsanları daha iyiye, daha doğruya, daha güzele yükseltmek, insanlarda bu yükselme arzusunun uyandırmak”⁶⁴ diyen Sabahattin Ali (1907-1948) toplumsal gerçekçilik akımının sanatkar hikâyecisidir. Değirmen (1935), Kağnı (1936), Ses (1937), Yeni Dünya (1943), Sırça Köşk (1947) adlı eserlerinde hikâyelerini toplayan yazarın üç de romanı vardır: Kuyucaklı Yusuf (1937), İçimizdeki Şeytan (1940), Kürk Mantolu Madonna (1943).⁶⁵ Sabahattin Ali toplum şartlarına yenik düşen kadınlara karşı büyük bir acıma duyduğunu hissettirir.

Kadın Yazarlar

Cumhuriyet sonrası hayatımızdaki en önemli konularından biri köy ise, diğeri de kadın konusudur. Edebiyatımızda kadın konusu işlendiği gibi çok sayıda kadın yazar yetişir. “Kadın yazar” ayırımı doğru olmasa da Cumhuriyet sonrası yapılan inkılapların yaygınlaşmasında kadın eğitiminin ve kadın haklarının kazanılması açısından önemlidir.⁶⁶

Kaçınılamayan bir aşkın kaderlerini oluşturduğu insanların acıklı hikâyelerini sade bir yapı ve dille anlattığı Münevver, Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi, vb. romanlarıyla Güzide Sabri (1883-1946) okuyucularına çok gözyaşı döktürmüştür.⁶⁷

Cumhuriyet'ten sonra yazdığı tezli romanı (Pervaneler, 1924) ile Müfide Ferit Tek (1892-1971), yazarlığa şiirle başladıkları halde sonraları, malzemesini çoklukla öğretmenlikle dolaştığı çevrelerden alan romanlarıyla Şükufe Nihal Başar (1896-1973) ve Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984)'nın da adları anılmalıdır. Her iki yazar da kadın sorunları ve Anadolu üzerinde dururlar. Halide Nusret Bir Devrin Romanı (1978) ve Benim Küçük Dostlarım (1977)'da hatıralarını yazmıştır.

Muazzez Tahsin Berkand (1900-1984), Mükerrerem Kâmil Su (1906-1984), Kerime Nadir (1917-1984), Mebrure Sami Koray (1907), Nur Tahsin Salor, Fakihe Odman (d. 1908), Cahit Uçuk (d. 1911), Nezihe Muhittin (d. 1916) dönemin ihtiyacına cevap veren çok sayıda eser yazdıktan sonra unutulmuşlardır.⁶⁸

Türk romanında toplumsal gerçekçilik akımının, sosyalist edebiyatın ilk temsilcilerinden olan Suat Derviş (Baraner) (1905-1972) Yeni Edebiyat (1941) dergisini çıkarmıştır. Birçok romanı kitaplaşmamış olan Suat Derviş'te gerçekçilik ile masala has unsurlar karışıktır. Kara Kitap (1923),⁶⁹ Ankara Mahpusu (1957), Fosforlu Cevriye (1968).

Muhafazakâr bir yazar olarak toplumdaki değişmelere Tanzimat'ın ilânından itibaren muhalif olan ve bunu sadece romanlarında değil, inceleme eserlerinde de gösteren Samiha Ayverdi (1906-1993) -roman olarak en iyi eseri Mesihpaşa İmamı (1944)'dır. İbrahim Efendi Konağı (1964) kendi biyografisiyle yakından ilgili, konağın çöküşünü anlatan bir eserdir.⁷⁰ Ciğerdelen (1947) romanıyla Safiye Erol (1900-1964), Yunus Emre ve Mevlânâ'yı işleyen romanlarıyla Nezihe Araz (d. 1922) - Dertli Dolap'ta (1961), Mevlânâ'nın Romanı (1962)- dönemin romancılarıdır.

Peride Celâl (d. 1915) yazdığı popüler aşk romanlarından sonra yeni anlatım tekniklerini deneyerek romancılığının yeni devresine başlamıştır: Üç Kadının Romanı (1954), Kırkinci Oda (1958), Gecenin Ucundaki Işık (1963), Güz Şarkısı (1966), Evli Bir Kadının Günlüğünden (1971), Üç Yirmidört Saat (1977), Kurtlar (1990). Hikâyeleri: Jaguar (1978), Pay Kavgası (1985), Bir Hanımefendinin Ölümü (1981), Mektup (1994).

Hikâyeciler

19. yüzyılın son yıllarında ve 20. yüzyılın başında doğan ve roman yazmış olsalar da kendilerini hikâyeci olarak kabul ettirmiş olan yazarlarımızın doğum tarihleri arasında büyük farklar vardır.⁷¹ 1895 doğumlu Fahri Celâl 1923'te yazarlığının son basamağına ulaşmıştır. Buna karşılık 1883 doğumlu Memduh Şevket Esendal, eserlerini daha sonra verecektir. Aşağıdaki sıralamada doğum tarihleri esas tutulmuştur.

1900 Öncesi Doğan Hikâyeciler

Memduh Şevket Esendal (1883-1952) Ayaşlı ve Kiracıları'nda (Vakit gazetesi, 1934) zengin Ayaşlı İbrahim Efendi'nin evindeki bir odada oturan banka memuru kiracının ağzından, öteki odalarda oturanları ve birbirleriyle münasebetlerini anlatır. Esendal asıl ününü küçük hikâyeleriyle yapmıştır. Hikâyeler (2 c. 1946). Esendal'ın eserleri hiç bir ideolojik görüşü yansıtmaz. O hikâyelerinde sıradan insanların en basit hareketlerini, davranışlarını anlatırken insan ilişkilerinin ne kadar çetrefil olduğunu, uyum sağlamanın her zaman mümkün olmadığını da sezdirir. "Ben, insanlara yaşamak için ümit, kuvvet ve neşe veren yazılardan hoşlanırım. İnsanları yoğunmuş mutfak paçavrasına çeviren ve yeise düşüren yazılardan hoşlanmam. Zaten tam bir refah içinde, huzur içinde yaşamıyoruz. Bir de karanlık, kötü şeylerden bahsederlerse bize, onları okursak. Bu, insanları bir havana koyup ezmeye benzer... Halbuki insanların içinde bir umut olmalı. Yaşama umudu, neşe vermeli insana okudukları." demektedir.⁷²

Halikarnas Balıkcısı (1886-1973) (Cevat Şakir Kabaağaçlı)⁷³ zengin hayat macerasının ve büyük bir kültür birikiminin sahibi ve eserlerinde bir bakıma Yahya Kemal'in gerçekleşmesini denediği Akdenizli edebiyatını oluşturan bir şahsiyettir. Üslûbuna sık sık çeşitli nidalar hâlinde yansıyan coşkun mizacı Mavi Sürgün (1971) diye adlandırdığı Bodrum'a sürülüşünün arttırdığı deniz tutkusunu işlemiş ve deniz insanı ile toprağı işleyenleri karşılaştırmıştır. Aganta Burina Burinata (1946), Ötelerin Çocuğu (1956), Uluç Reis (1962), Deniz Gurbetçileri (1969) gibi romanlarında deniz tutkunu insanlar, tutkulu ve coşkun bir üslûpla anlatılmıştır. Hikâyeleri Ege Kıyılarından (1939), Merhaba Akdeniz (1947), Ege'nin Dibi (1952), Yaşasın Deniz (1954), Gülen Ada (1957), Ege'den (1972), Gençlik Denizlerinde (1973) adlı kitaplarında toplanmıştır.

Hakkı Kâmil Beşe (1889-1982), F. Celâlettin (1895-1975) (Fahri Celâl Göktulga) yazdıklarıyla gerçek hayattan sahneler anlatmışlardır.

Nahit Sırrı Örik (1895-1960) hatıraları, roman ve hikâyeleri ile tanınmıştır.⁷⁴ Eve Düşen Yıldırım (1934), Kiskanmak (Tan, 1937; 1946), Sultan Hamit Düşerken (1947) adlı romanları aile çevresinde geçer, özellikle zayıf erkek kahramanların güçlü kadınlar tarafından tüketilmesine dayanır. Arka planda sosyal eleştiri yer alır. Kadınlar Arasında (1941) adlı kitabında ailesindeki kadınları tasvir etmiştir. Hikâyelerinde (Kırmızı ve Siyah, 1929; Sanatkârlar, 1932, Eski Resimler, 1933) çok iyi bildiği İstanbul'u ve özlemlerine kavuşamamış küskün insanların hayal kırıklıklarını, çoğunlukla aile çevresinde geçen

olaylarla anlatmıştır.

Nahit Sırrı Selim İleri'nin Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver (1997) adlı romanında bir roman kahramanı olarak okuyucu karşısına çıkmıştır.

1900 Sonrası Doğan Hikâyeciler

Kenan Hulusi Koray (1906-1943) Yedi Meşale'nin tek hikâyecisidir. Başlangıçta çölde geçen tutkulu, masalımsı aşk hikâyeleri (Bir Yudum Su, 1929) ile ün kazanmıştır. En güzel hikâyeleri Poe'nunkilerini andıran korku hikâyeleridir (Bahar Hikâyeleri,1939). Bir yanı ile Sadri Ertem'e bağlı, bir yanıyla da Sait Faik'i müjdeleyen Kenan Hulusi, askerliğini yaparken tifüsten ölmüştür.

Sait Faik Abasıyanık (1906-1954) en seçkin hikâyecilerimizdendir. İmzası 1929 yılından itibaren görülen Sait Faik⁷⁵ edebiyat görüşünü şöyle açıklar: "Cemiyetimizde ahlâk telakkileri değişiyor. Bugün eskiler diye adlandırılan yaşlı muharrirler, hayata, cemiyete yukarıdan bakarlardı. Hâlâ da öyledirler. Hayata karışmıyorlar, yalnız tepeden seslenerek cemiyeti düzeltmek sevdasındalar. Bize gelince: cemiyeti düzeltmek hususunda hiç bir iddiamız yok. Biz cemiyette, insanlarımızla birlikte, aynı hayatı yaşamak istiyoruz."⁷⁶

Sait Faik'in anlattığı şahıslar hiç de güzel, cazip değildirler. Ama onların hepsi bütün kusurlarıyla sevimlidirler, tıpkı hayat gibi.

Ziya Osman Saba (1910-1957)'nin genellikle hatıralarına dayanan hikâyelerinden oluşan kitapları Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi (1952) ve Değişen İstanbul (1959)'dur. Ziya Osman Saba'nın edebiyatımızda eserlerinin dışında, pek söz edilmeyen iki önemli katkısı vardır: arkadaşı ve dostu Cahit Sıtkı Tarancı'nın kendisine yazdığı mektupları onun ölümünden sonra arkadaşı adına yayımlaması [Ziya'ya Mektuplar (1957)] ve Kıımlı yazar Cengiz Dağcı'nın ilk romanını gözden geçirmesi. Böylece Cengiz Dağcı okuyucusunun karşısına temiz bir Türkçe ile çıkmış ve okuyucu tarafından sevilerek eserleri Türk edebiyatı içinde yerini almıştır.

Değişmeler karşısında geçmişi hatırlama, hatıraları yeniden yorumlama Ziya Osman Saba da olduğu gibi birçok yazarımızda da görülür. Bu tür eserler bir yandan geçmiş zamanı tanıtırken, bir yandan da bir tür aydın tavrını belirleyen tenkitler taşır.

Mahmut Özay (1908-1981), Samet Ağaoğlu (1909-1982), Hababam Sınıfı (1957) yazarı Rifat Ilgaz⁷⁷ (1911-1993); Orhan Hançerlioğlu (1916-1991) dikkat çeken hikâyecilerdendir. Samet Ağaoğlu bir kısmı babasından gelen zengin hatıralarını da kitaplaştırmıştır: Kuvayı Milliye Ruhu (1944), Babamın Arkadaşları (1958).

Haldun Taner (1916-1986) 1945 yılından itibaren başladığı yazı hayatında hikâye, deneme ve tiyatro alanlarında eser vermiştir. Haldun Taner'in hikâyeleri, Yaşasın Demokrasi (1949), Tuş (1951), Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu (1953), Ayışığında "Çalışkur" (1954), On İkiye Bir Var, Sancho'nun Sabah Yürüyüşü (1969), Yalıda Sabah (1983)'da toplanmıştır. Hikâyelerini gözlemlerinden ve çevresindeki olaylardan çıkardığını söyleyen yazar, sosyal ve siyasî tenkitleri usta bir ironi ile vermiştir. Eserlerinde canlandırdığı kişiler genellikle İstanbul ile gecekonduarında yaşarlar. Bazı hikâyeleri Almanya'daki işçileri ele alır. İstanbullu olan yazar gecekonduarda oluşan alt kültürlerin ve oralara ulaşamayan devlet otoritesinin getirdiği boşluklara, çevre konularına dikkat çekmiştir.

Konularını günlük hayattan, tarihten, hatıralardan alan Haldun Taner bazı hikâyelerinde kurduğu fantastik dünya ile güçlü tenkitler yapar. Eserlerinde amacına uygun şekilde dil ile oynayabilen, güçlü ironisi ile emsalsiz bir hikâye yazardır. Arada kalmışlığın gerçeklerle yüz yüze gelmekten kaçınmanın bir sembolü olarak kullandığı "Devekuşu"nu sadece kurduğu tiyatroya ad olarak vermemiş, yıllarca "Devekuşuna Mektuplar" sütununda denemelerini yazmıştır. Haldun Taner'in seçtiği bu ad bile onun hitap ettiği okuyucunun da kusurlarını bildiğini hissettirir.

1946-1980 dönemi

1946 yılı Türkiye'de çoğulcu demokrasiye geçişin başlangıcını da teşkil eder, edebiyatımızın sonraki yıllarında görülen çok seslilik başlar. II. Dünya Savaşı'nın bitişi Avrupa'da yerleşik değerlerle yeni bir hesaplaşmayı getirmiştir. Artık Avrupa kültürüne daha rahat açılan yazarlarımız bu esintileri Türkiye'ye de taşırlar.

1940'lı yıllarda edebiyat dergilerinin edebiyatın gelişmesi ve yayılmasındaki etkileri büyüktür. Çoğu 1900-1919 arası doğmuş olan yazarlar, bu dönemin yazar kadrosunu oluştururlar.

1950'lerin küçük hikâyeciliğini hazırlayan en önemli faaliyetlerden biri Salim Şengil'in çıkardığı (d. 1916) Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nin (1947-1957) hikâyecilere sağladığı geniş imkândır.

1920 Öncesi Doğumlular

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962)⁷⁸ şiir, roman, hikâye, deneme, inceleme türlerinde eser vermiş büyük bir yazardır. O, kendi ifadesiyle "asrın kapısında" doğmuş ve şahsiyetini bulmasında büyük rolü olan Yahya Kemal'le karşılaşmıştır. Onun derslerinde, yaşanan günlerin acıları ve ebedî değerler uğruna verilen mücadele, edebiyatın ölmez eserleriyle birleşmiştir. Tanpınar ömrü boyunca Türk tarihine, mutlak değerler silsilesinin tezahürü olarak bakmış, Türk milletinin millî ve evrensel değerlerini farkederek eserlerinde işlemiştir. Geniş kültürü, edebiyatın yanı sıra resim, heykel, müzik gibi sanat eserlerini tanınması ve zengin hayal gücünü hiç bir zaman gerçeğin şartlarını unutturacak kadar fantezilerinin emrine vermemesi, sanatının anahtarını teşkil eder.

Romanları Huzur (1949) ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü (Yeni İstanbul'da tefrika 1954; 1962), Sahnenin Dışındakiler (Yeni İstanbul'da 1950; 1973)'dir. Mahur Beste (Ülkü'de tefrika 1944) ile müsveddelerinden derlenen Aydaki Kadın⁷⁹ adlı romanları yarım kalmıştır.

Mahur Beste'si onun romancılığının önemli bir cephesini verir. Eserin sonuna eklediği "Behçet Beyefendi'ye Mektup" Tanpınar'ın hem çalışma şeklini hem de roman anlayışını ortaya koyar: "Siz kâinatın etrafınızda dönmesini istiyorsunuz. Düşünmüyorsunuz ki hayat sizi mahrekinin dışına atmış. Hayat kimsenin etrafında dönmez, herkesle beraber yürür."⁸⁰ Batı tekniklerini iyi inceleyen Tanpınar Proust, Huxley ve Joyce üzerinde durmuştur. Huzur romanında onların tekniğini kullandığı görülür.

Mahur Beste, Huzur ve Sahnenin Dışındakiler için bir hareket noktası olmuştur. Huzur ve Sahnenin Dışındakiler'de ayrıntılarla işlenen kişilerin derinlikleri ve Türke has değerler, evrensel boyutlarıyla ortaya konmuştur. Mehmet Kaplan'ın "Bir şairin romanı", Fethi Naci'nin "Türkçenin en güzel aşk romanı"⁸¹ diye nitelendirdikleri Huzur, genellikle ihtiva

ettiği fikirler açısından ele alınmıştır.

Tanpınar'ın kendisinden birçok çizgi taşıyan Mümtaz'da ortaya koyduğu aydın sorumluluğu, romanımızda Yakup Kadri'den sonra yeniden belirmiştir ve yıllar sonra Tanpınar'ın etkisi sadece yazma tarzında değil, aydın kavramına bağlı olarak seçkinlerin, kültürlülerin dünyasını yazma şeklinde nice yazarı etkileyecektir. Tanpınar hayatta iken kadrinin bilinmemesinden çok yakınmış olmakla birlikte, yaptığına doğruluğuna inanarak yolunda devam etmiş bir yazardır.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü Tanpınar'ın büyük ve bir eşi daha olmayan, ironik anlatımın her tonlamasını kullandığı, Osmanlı döneminin olduğu kadar, Cumhuriyet'in ilk dönemlerini de bürokrasiden, modalara kadar her kurumunu derinden eleştirdiği romanıdır.⁸² Eserde Huzur'da olduğu gibi yaşayan kişilerden hareket etmesi bu romanlara birer "anahtar roman" niteliği de vermektedir.

Sayısı az olmakla birlikte [Abdullah Efendi'nin Rüyaları (1943) ve Yaz Yağmuru (1955)] Tanpınar'ın hikâyeleri görünene görünmeyen ardını araştıran, kimisi fantastik niteliktedir.⁸³

Tanpınar asla tekdüzeliğe düşmeyerek her zaman kendikendine kalmayı başarmış bir yazardır. Bu özelliği mektuplarında da görülür.⁸⁴

Kemal Tahir (1910-1973) konusunu köyden alanlar ve tarih dönemlerinden alanlar olmak üzere iki kümeye ayrılabilir çok sayıda eserin sahibidir. Göl İnsanları (1955)'nda topladığı hikâyelerindeki güçlü tasvirler, etkili anlatım romanlarında gevşemiştir. İncelemeciler Kemal Tahir'in köy ve köylüyü sadece hapishanede tanıdığı için duyduklarını yazmakla yetindiğini belirtirler. Gerçekten de yazarın her türlü sapıklık ve kötülükle dolu kahramanlarının ne köylüyü ne de insanı temsil ettikleri söylenebilir.

Kemal Tahir'in Osmanlı'nın kuruluşunu anlattığı Devlet Ana (1967) dışında, konusunu tarihten aldığı eserleri yakın tarihimize ilgilidir. Esir Şehrin İnsanları (1956), Esir Şehrin Mahpusu (1962),

Yorgun Savaşçı (1965), Kurt Kanunu (1969), Yol Ayrımı (1971). Bunlardan Köy Enstitülerinin kurulmasını hem politikacılar hem köylüler arasında ele alan Bozkırdaki Çekirdek (1967) adlı eseri her iki bölüme de girebilecek niteliktedir.

Kemal Tahir kahramanlarını hiç sevmeyen yazarlardandır. Onun köyü anlamayı esas tuttuğu söylenirse de Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki hâliyle tasvir ettiği köy ve köylüden tiksindiği hissedilir. Kemal Tahir tasvir ettiği insanın sadece hayvanî ihtiyaçlarını görür ve anlatırken, onları insan kılan özelliklerini farketmez. Herkes para, mevki, çıkar ve cinsî arzularını tatmin peşindedir. Din, yüksek mevki, yetki sadece iğrençlikleri örten bir paravandır. Cahil köylü de bunlarla aldatılır.

Orhan Kemal (1914-1970) Baba Evi (1949) ve Avare Yıllar (1950) ve Cemile (1952) onun kendi hayatından alınmış romanlarından sonra yakından tanıdığı Adana çevresindeki tarım köylüsü ve dokuma fabrikalarında çalışan işçilerin, büyük şehre gelenlerin, gecekonduya yerleşerek, büyük şehir yaşayışına uyma çabalarını anlatır. Küçük hikâyelerinin yoğunluğunu taşımayan bu eserlerde, halk hikâyeciliği geleneğinin anlatım özellikleri bulunur. Murtaza (1952), Bereketli Topraklar Üzerinde (1954) ünlü eserlerindedir.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Anlattığı insanlar iyice ezilmiş, kurtuluş umutları kalmamış, zavallı kişilerdir. Orhan Kemal kahramanlarını konuştururken şive taklitlerine başvurur. Çocuk işçilerin zayıf bedenlerinin gücünü aşan sorumlulukları anlatan hikâyelerin edebiyatımızdaki yeri çok özeldir. Eserlerinde anlattığı vasıfsız işçilerin, özellikle gurbetteki istismarları ve insanlık dışı bir yaşayışa mahkûm edilerek sömürülmeleri, Almanya'ya giden işçi hikâyelerine örnek olmuş gibidir.

Aziz Nesin (1915-1995) Sabahattin Ali ile birlikte Markopaşa gazetesini çıkarmış, gazetenin kapatılması üzerine onu Malûmpaşa, Merhumpaşa gazeteleri takip etmiştir. Çeşitli mahkûmiyetleri dolayısıyla takma adlar kullanmıştır. Aziz Nesin'in uluslararası çeşitli ödülleri vardır.

Mizahın etkisi fazla gevezeliğe kaçmadan vurucu bir darbe etkisi uyandırmayla sağlanır. Bundan dolayı da mizahın asıl uyarıcı etkisi kısa fıkralarda, skeçlerde veya kısa hikâyede bulunur. Mizahî hikâyelerinde [Geriyeye Kalan (1948), İt Kuyruğu (1955), Yedek Parça (1955), Fil Hamdi (1956), Damda Deli Var (1956), Koltuk (1957), Kazan Töreni (1957), Ölmüş Eşek (1957), Mahallenin Kismeti (1956), Ah Biz Eşekler (1960), Biz Adam Olmayız (1962), vb.] olan başarısını Aziz Nesin'in gevşek yapılı, bol tekrara dayanan romanlarında bulmak mümkün değildir. 46 cilt içinde yer alan hikâye ve romanlarından on biri romandır.

Tarık Buğra (1918-1994) hikâyelerini Oğlumuz (1949), Yarın Diye Bir Şey Yoktur (1952), İki Uyku Arasında (1954)'da toplamıştır. Romanlarında geniş bir coğrafyada ve tarihte dolaşmakla birlikte, onun asıl başarısı çok iyi tanıdığı kasaba hayatını ve insanını anlatırken görülür.⁸⁵

Küçük Ağa, Dönemeçte, Yağmur Beklerken ve Osmançık şüphesiz ki Tarık Buğra'nın Türk edebiyatında yerini sağlamış eserleridir. Küçük Ağa Millî Mücadele'yi o güne kadar yazılanlardan daha farklı bir kapsam ve bakış açısından almasıyla dikkati çekmiş, değeri teslim edilmiştir. Eserin kahramanlarını çocukluğunda ve babasının yanında tanıdığını belirten Tarık Buğra, iyi tanıdığı kasaba hayatı içinde Millî Mücadele'nin en güç anlarında kişileri, kendi benliklerini bulma ve yollarını seçme sürecinde ele almıştır. Seçme ile başlayan sorumluluk duygusunun kişilerde yarattığı hesaplaşma eserin en güzel sayfalarını teşkil eder.

Fethi Naci'nin "eylem içinde bilinçlenerek görüşlerinin tam karşıtı olan görüşlere ulaşmak"⁸⁶ dediği bu psikolojik gelişme, usta romancı tarafından büyük bir başarıyla yansıtılmıştır.

Tiyatro tarihimizle ilgili olan İbiş'in Rüyası⁸⁷ "sanatçı romanı" özelliği taşımaktadır.

Yağmur Beklerken Serbest Fırka'nın birkaç aylık kısa ömrünü, bir kasaba hayatında sebep olduğu çalkantılarla anlatırken, köylünün asıl bekleyişinin yağmur olduğunu hem ayrı hem de birbirini tamamlayan iki hikâye gibi sunar. Susuzluk ve yeni bir parti kurulması kasabanın hayatını alt üst eder. Fethi Naci aynı konuyu başarısız bir şekilde işleyen Kemal Tahir'le yaptığı karşılaştırmada haklı olarak "Kemal Tahir'de bulamadığımızı Tarık Buğra'da buluyoruz: Siyasal, toplumsal gerçekliklere tam bir romancı yaklaşımı" demektedir.⁸⁸ Öteki romanları Gençliğim Eyvah (1979), Dünyanın En Pis Sokağı (1989).

Anadolu'yu, halk-devlet ilişkisini meslekleri dolayısıyla yakından tanıyan Bekir Sıtkı Kunt, Umran Nazif Yiğiter (1915-1964), İlhan Tarus (1907, 1967), Kemal Bilbaşar (1910-1983) gibi yazarların eserleri, edebiyat dışı ölçülerle de değerlendirmeyi gerektirmektedir. Kemal

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Bilbaşar hikâyeleri ve özellikle Cemo (1966) romanı ile büyük yankılar uyandırmıştır. "Çancının Karısı" (1953) adlı hikâyesinden yola çıkarak yazdığı Cemo ve onun devamı Memo (2 c., 1968-69) Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Şeyh Sait isyanı sırasında Doğu Anadolu'da ağa-köylü, ağa-memur ilişkilerini güzel ve hazin bir aşk hikâyesiyle verir. Kemal Bilbaşar masal ve destan dilini kullanarak halka ulaşmayı amaçlamıştır.

Samim Kocagöz (1916-1993)'ün⁸⁹ konularını toprak meselelerinden, köy ve kasaba ve tarihî olaylardan alan, çok sayıda hikâye ve romanları bulunmaktadır. Yazar toplumun sarsıntılı dönemlerini romanlaştırmaya özen göstermiş, Kalpaklılar (1962) ve Doludizgin (1963) Millî Mücadele Yılan Hikâyesi ve Bir Çift Öküz'de çok partili dönemi, Onbinlerin Dönüşü'nde II. Dünya Savaşı yılları İstanbulu'nda öğrenci ve aydın çevrelerini, İzmir'in İçinde (1973), 27 Mayıs 1960, Tartışma (1976)'da 12 Mart 1971; Mor Ötesi (1986)'nde 12 Eylül 1980'i ele almıştır. İyi tanıdığı toprak insanının, çiftçinin makineleşme karşısındaki durumuna da yer veren yazarın anlatımı kurudur.

Mahmut Makal'ın Bizim Köy (1950)'ü Köy Enstitülerini bitirmiş birçok yazarı, "köy edebiyatı" adıyla anılan⁹⁰ kalıp fikirlerin ardından köylünün anlatıldığı eserler yazmaya sevketmiştir. Bunların yerine daha sonra büyük şehirlere göç, işçiler ve gecekondu edebiyatı almıştır.

1950'den sonra tarihî romanların da sayısı artar. Turhan Tan (1885-1939), Refik Ahmet Sevengil, (1903-1970), Reşat Ekrem Koçu (1905-1975), Hasan İzzettin Dinamo'nun (1909-1989), Mithat Sertoğlu (1910-1989), Rağıp Yeşim (1910-1971), Feridun Fazıl Tülbentçi (1912-1982) bu alanın önde gelenleridir. 1950 hatta 1960'larda tefrika romanlarla bu gelenek, gazetelerde devam ediyordu. Bunların basit, sade anlatımları, okuyucuların tarih sevgisinin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Kızıl Tuğ (1927) yazarı Abdullah Ziya Kozanoğlu (1906-1966) daha çok çocuk ve gençlik romancısı sayılmış, Türk tarihini ilk dönemlerinden başlayarak kahramanlık hikâyeleri, biyografik romanlarla anlatmıştır.

Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975) önce şiirle başlamış (Yolların Sonu, 1946) İslâmiyet öncesi Türk tarihiyle ilgilenmiş ve pek çok baskı yapan romanlar yazmıştır. Bozkurtların Ölümü (1946) Bozkurtlar Diriliyor (1949), Deli Kurt (1958), Ruh Adam (1973)'da Türklerin tarih alanına çıktıkları andan itibaren savundukları beşerî değerler anlatılmıştır.⁹¹ Tarih öğrenimi görmüş olan yazar çeşitli dergiler çıkararak özellikle İslâmiyet öncesi Türk tarihini tanıtmaya çalışmış ve birçok incelemeler yapmıştır.

1920 Doğumlular

1920 doğumlular 1950'den sonra eser vermeye başlamışlardır. Gazoz Ağacı (1954) ve Yaralı Hayvan (1956)'daki hikâyeleriyle Sait Faik'i hatırlatan Sabahattin Kudret Aksal (1920-1993)'i ondan ayrılan temel fark Sait Faik'in avareliğinde mutlu Aksal'ın kahramanlarının ise kendilerini bir çember içinde mahkûm görmeleridir.

Korkunç Yıllar (1956), Yurdunu Kaybeden Adam'ı (1957), Onlar da İnsandı (1958) gibi romanlarında Kırmızı yazar Cengiz Dağcı (d. 1920)⁹² kendi izlenimlerinden II. Dünya Savaşı günlerini anlatmış, Kırmızı Türklerin kaderleriyle bir milletin hayatında feda edilemeyecek değerlerini dile getirmiş ve Kırım mekânını bin bir ayrıntısıyla edebiyatımıza sokmuştur.

Yalnız Kadın (1955), Değişik Gözle (1956), Susuz Yaz (1962), Ay Büyürken Uyuyamam

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

(1969)'ın yazarı Necati Cumalı (1921-2001) Makedonya 1900''da muhacir olmadan önceki Rumeli hatıralarını işlemiştir. Yoğun ve sağlam kuruluşlu hikâyeleri vardır.

Yaşar Kemal (d. 1922) (Kemal Sadık Göğçeli) zengin folklor birikimini kullanarak yazdığı romanlarla yurt içinde ve dışında büyük bir şöhret kazanmıştır. İnce Memed (1955)'e gördüğü rağbet dolayısıyla, halk hikâyeciliği geleneğindeki gibi yeni ciltler eklemiştir. İnce Memed'in sonraki ciltlerinde, siyasî hayatımızdaki "düzen değişmelidir" sloganını eşkiyanın gerçekleştireceği telkini başlar. Yaşar Kemal'in eserlerinde tarafsız okuyucuyu asıl zapteden kısımlar, onun severek anlattığı halk kültürü unsurlarıdır. Etrafında büyük bir propaganda yığını bulunan Yaşar Kemal de benzeri bazı yazarlar gibi ayrıntılı değerlendirmelerden henüz uzaktır.⁹³ Dağın Öte Yüzü üçlemesi, Üç Anadolu Efsanesi (1967), Ağrıdağı Efsanesi (1970), Binboğalar Efsanesi (1971), Demirciler Çarşısı Cinayeti (1974) eserlerinden bazılarıdır.

Hikâyelerinde soyutlamaya ağırlık veren Vüsat O. Bener (d. 1922); Aylak Adam (1959) ve Anayurt Oteli (1973) adlı iki romanında da yalnızlık ve bunalımların hikâyesini anlatan Yusuf Atılgan (1921-1989) özellikle üslûbu dolayısıyla beğenilen yazarlardır.

Sait Faik, Halikarnas Balıkçısı gibi denizden nafakasını çıkaran insanları hikâyelerinde anlatan Zeyyat Selimoğlu (1922-2000); Sait Faik'in devamı olan ve hatıralarından hız alan Önce Ekmekler Bozuldu (1944) ve Aşksız İnsanlar (1949)'ın yazarı Oktay Akbal (d. 1923); yıllıkıkları anlatan Abbas Sayar (1923-1999) (Yılıkı Atı (1970), Çelo (1972), Can Şenliği (1974)) da dikkati çeker.

Attilâ İlhan (d. 1925) Sokaktaki Adam (1953)'da kendi gençlik tecrübelerini işlemiştir. Zenciler Birbirine Benzemez (1957)'den sonra tarihi sorguladığı Kurtlar Sofrası (1963/64) ile siyasî niteliği ağır basan romanlar yazmıştır. Aynanın İçindekiler (1973-74)'de Türkiye'nin son elli yılını aydın ve asker kahramanlarıyla anlatan Atilla İlhan-millet olmak için tarih bilincini şart koştuğu için-bütün romanlarında kendi yorumuyla bu bilinci okuyucusuna aşılama çalışmış, cinselliğin her türünü işlemiştir.

Nezihe Meriç (d. 1925) kadınların yalnızlıklarını anlatan eserlerinde kullandığı şiirli dil ve bilinçaltını yoklayan yapısıyla ilk eserinden itibaren dikkati çekmiştir. Bozbulanık (1953), Topal Koşma (1956), Menekşeli Bilinç (1965), Dumanaltı (1979), Bir Kara Derin Kuyu (1989) adlı hikâye kitapları bulunan Nezihe Meriç'in bir de Korsan Çıkmazı (1961) adlı romanı vardır.

Köy romanlarıyla ünlü Talip Apaydın, Mehmet Başaran (d. 1926) ve öğretmen Yusuf Ziya Bahadınlı (d. 1927) tanıdıkları köyü anlatırlar. İlk romanı Yılanların Öcü (1959) ile ünlü Fakir Baykurt (1929-1999) romancılığını aynı çizgide devam ettirmiş, köylünün kader saydığı yoksulluktan kurtulması için mücadeleci tiplere ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Bu konuda en olumlu eleştirileri alan Kaplumbağalar olmuştur.

Harput şehrinin savaşlar, yabancı sermaye, misyonerlerin yerli halk üzerindeki bölücü etkileriyle çöküşünü anlattığı Yukarı Şehir (1986), Toprak Kurşun Geçirmez (1988), Yüz Uzun Yıl (1993) ile Şemsettin Ünlü (d. 1928) edebiyatımızda henüz hakkettikleri ilgiyi görmemiş yazarlardandır.

Bürokrasi tecrübelerinin eserlerinde geniş yer aldığı, iletişimsiz insanların sembolik olarak anlatıldığı eserleriyle Hikmet Erhan Bener (d. 1929) dikkati çeken isimlerdir.

Adalet Ağaoğlu (d. 1929), 1970 sonrası büyük bir ün kazanmış yazarlardandır. Adalet Ağaoğlu geniş kültürü ile romanda yeni yollar ve anlatım şekilleri denemiştir. İlk romanı olan Ölmeye Yatmak (1973) bir saat içinde intihar amacıyla bir otel odasına kapanan bir doçent hanımın hatırlayışlarıyla, geniş bir zamanı içine alan, iç içe geçmiş zamanları işler. Bu roman Bir Düşün Gecesi (1979) ve Hayır (1987) ile de bağlantılıdır. Bu üç roman Dar Zamanlar Üçlemesi (1994) adıyla basılmıştır. Adalet Ağaoğlu, toplumdaki değişmelerden, kişilerin sınıf değiştirmesinden söz eder. Ortak kişilerle birbirine bağlanan bu eserlerde kişilerin değişme süreçleri de takip edilebilir.

Modern anlatım teknikleri, romanların çok değişik yorumlanma ve değerlendirmelerine yol açmaktadır. Adalet Ağaoğlu eserlerinde yeni anlatım tekniklerini uyguladığı gibi günümüz romanının önde gelen özelliklerinden olan cinsellik konusunu da her eserinde dozu artan bir şekilde işlemektedir.

Hattâ Ruh Üşümesi (1991)'nde bu konuda ayrı bir kadın söylemi ve lugatı yaratma çabasında bulunmuştur.

Adalet Ağaoğlu hikâyelerini Yüksek Gerilim (1974), Hadi Gidelim (1982)'de toplamıştır. Yazarın hatıra-roman veya "anlatı" diye nitelendirdiği eserleri Göç Temizliği (1985), Geçerken (1986), Gece Hayatım (1991)'dir.

1930 Doğumlular

Bir iki istisnanın dışında 1930'lu yıllarda doğanlar 1960 sonrası şöhretlerini kazanırlar. Üzerlerinde biraz daha geniş durulacak olanlar dışında dikkate çekenler şunlardır: Muzaffer Buyrukçu (d. 1930), Bilge Karasu (1930-1995), öğretmen ve sendikacı Dursun Akçam (d. 1930); Kötümserliği isyanla aşmaya çalışan hikâyeleriyle Leyla Erbil (d. 1931); ilgi ile karşılanan Yanık Saraylar (1965)'la Sevim Burak (1931-1983); hikâyelerinde Sait Faik, Memduh Şevket Esendal gibi sıradan insanların yaşayışlarını anlatan Tarık Dursun K. (d. 1931); Kilit (1971) romanıyla Selçuklulardan başlayarak yakın tarihe kadar uzun bir dönemi romanlaştıran M. Necati Sepetçioğlu (d. 1932), Ayhan Bozfirat (1932-1981); Kıbrıs'ta yaşadığı savaş ortamını anlattığı Mücahitler (1971) Girne'den Yol Bağladık (1976) gibi romanlarıyla Türkiye'de ünlenen Özker Yaşın (d. 1932); gerçeküstü, bilim-kurgu, kara mizahtan bol yararlanan Orhan Duru (d. 1933); dil konusunda titiz Tahsin Yücel (d. 1933); çarpıcı hayat sahnelerini yansıtır. Mizah yazılarıyla Muzaffer İzgü (d. 1933), Reşo Ağa (1968)'sıyla Bekir Yıldız (1933-1998); kadınların iç dünyalarını yansıtan Selçuk Baran (1933-1999); Demirtaş Ceyhun (d. 1934), Tektaş Ağaoğlu (d. 1934), Mübeccel İzmirli (1934-1982); Meral Çelen (d. 1934); Güner Ener (d. 1935); Nurten Karas; çevreye yabancılaşma temini başarıyla işleyen Demir Özlü (d. 1935); duyarlılıkla yazılmış çoğu köy konusunu işleyen hikâyeleriyle Şevket Bulut (1936-1996); tarihî ve siyasî yorumlarla köy romanları da yazmış olan Erol Toy (d. 1936), karamsar bir dünyanın yansıtıcısı Ferit Edgü (d. 1936); kadın konusunu ve biyografisine bağlanan hapisane izlenimleri ve hastalık psikolojisini yansıtan Tutkulu Perçem (1962), Tante Rosa (1968), Barış Adlı Çocuk (1976) adlı hikâye kitapları Yürümek (1970), Yenişehir'de Bir Öğle Vakti (1973), Şafak (1975) adlı eserleriyle Sevgi Soysal (Nutku, Sabuncu 1936-1976); Alleben Öyküleri (1991) ile Ülkü Tamer (d. 1937); zikzaklar çizen dünya görüşüyle Afet Muhteremoğlu (İlgaz); köy edebiyatını devam ettiren Osman Şahin (d. 1938); son romanı Emir Beyin Kızları (1998) dahil Türkiye'nin geçirdiği anarşik olaylara katılanları aileleri ve geçmişleriyle ele alan bir çeşit belgesel romanları ve güzel hikâyeleriyle Ayla Kutlu (d. 1938); Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra, Osmanlı topraklarında kalan soydaşlarımızın akıbetlerini [Tutsak

(1973), Azap Toprakları (1969), Çiçekler Büyür] ve Türkiye'nin yaşadığı siyasî çalkantıları (Sancı) işlemiş olan Emine Işınsoy (d. 1938).

Oğuz Atay (1934-1977) yeni bir roman tekniğini ilk defa uyguladığı Tutunamayanlar (1972) romanıyla büyük ilgi uyandırmıştır. Onun etkisi romanımızda Ahmet Hamdi Tanpınar'ınkiyle birlikte yükselen bir çizgi oluşturmaktadır. Yazarın kötümser havası Tehlikeli Oyunlar (1973) adlı romanı ve hikâyelerine de (Korkuyu Beklerken-1975) hâkimdir.

Füruzan (d. 1935) Parasız Yatılı (1971), Kuşatma (1972), Benim Sinemalarım (1973), Gecenin Öteki Yüzü (1983), Gül Mevsimidir (1985) hikâyelerini topladığı kitaplardır. 47'liler (1974) bir öğretmen ailenin iki kızıyla birlikte hayatlarını anlatan eserin bir kısmı, belli bir açıdan 12 Mart'a yol açan olaylara ayrılmıştır. Berlin'in Nar Çiçeği (1988) Almanya'daki bir işçi ailesinin, yaşlı bir Alman kadınıyla kurduğu dostluğu anlatmaktadır. Almanya'daki aile, komşuluk ilişkilerinin II. Dünya Savaşı günlerinden itibaren anıldığı, sevginin kurtarıcılığını gösteren bu güzel roman, hak etmediği bir suskunlukla karşılanmıştır.

Füruzan hikâyelerinde genellikle kırık hayatlardan söz ederken göçmenler, kadın ve çocuklar üzerinde durur. Hatıralar ve çağrışımlar bu hikâyelerde geniş yer tutar. Yazarın Türk işçileriyle yaptığı röportajlardan oluşan Yeni Konuklar (1977) adlı eseri hikâyecinin keskin gözlem ve canlandırma gücünü gösteren ve doğrudan anlatım yöntemiyle işçileri ve onların maruz bırakıldıkları haksızlıkları büyük bir başarıyla anlattığı eseridir. Bizim Rumeli (1994, daha sonra Balkan Yolcusu 1996 adıyla yayımlanmıştır) adlı bir gezi-röportaj kitabı da vardır. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra bütün dünyada görülen değişimler ve Bosna Hersek'teki savaş Balkanlar'da bir zamanlar Osmanlı idaresinde yaşanabilen karışık yapının nasıl yok edilmekte olduğunu da göstermektedir. Bu gerçeğin kavranması yazarlarımızı yeniden Osmanlı kavramı üzerinde düşünmeye sevketmektedir. Nitekim kitabının ilk bölümüne Füruzan da "Osmanlı'nın Renkliliğinden, Renksizliğe Geçme Çabaları" başlığını koymuştur. Değişen dünya ile ilgilenirken kendi mazimiz üzerinde düşünme mecburiyeti yazarlarımızı son yıllarda tarihle de ilgilenmek zorunda bırakmıştır.⁹⁴

1940 Doğumlular

Çok karamsar bir dünya görüşünü yansıtan Rasim Özdenören (1940); tarihî romanlar yazan M. Mehmed Özdemir (d. 1940); kaybolan İstanbul'a hayıflanan Melisa Gürpınar (d. 1941); Geyikler, Annem ve Almanya (1981)'sıyla Nursel Duruel (d. 1941) 1940'lı yazarlarımızdandır. Hikâyeleriyle edebiyatımızda önemli bir yer edinen ve Virginia Wolf'u Türkçeye en iyi aktaran Tomris Uyar (d. 1941); köyden büyük şehre gelişin doğurduğu sıkıntıları işleyen Aysel Özakin (d. 1942); günlük, küçük mutlulukları, parçalanmış aileleri anlatan eserleriyle Sevinç Çokum da (d. 1943) Türkiye sınırlarının dışındaki Türklerle ilgilenir. Tezer Özlü (1943-1986); Yaseminler Tüter mi Hâlâ (1984)'nin havasına bir daha ulaşamayan Alev Alatlı (d. 1944); polisiye roman tekniğiyle bu tür eserleri alaya alan Bir Cinayet Romanı (1989) ve kadın cinselliğini on plana çıkararak eserleriyle Pınar Kür (d. 1943); kadının aile içi ilişkilerini hikâyeleştiren Sabahat Emir (d. 1943); kamburluğunu eserlerinin malzemesi kılan Necati Tosuner (d. 1944); postmodern romanın en çarpıcı örneklerinden biri olan Yeni Yalan Zamanlar (1994)'in yazarı İnci Aral; fantezist hikâyelerinin cazibesini, sonu gelmez tekrarlarla azaltan Nazlı Eray (d. 1945); gerçeği kabule rağmen, hayalden vazgeçmeyişiyle dikkati çeken Mustafa Kutlu (d. 1947); sürrealist bir anlatımla anarşistleri sempatik kılan Burhan Günel (d. 1947); Kadınlar da Vardır (1983), Lanetliler (1985) gibi hikâyelerindeki derinliği romanlarına yansıtamayan Erendiz Atasü (d.

1947); mutsuz kadınları anlatan yaşanmışlık tadı taşıyan, titiz diliyle Feyza Hepçilingirler (1948); savaş ve anarşinin izlerini -melodram havasında yansıtan- yer yer psikolojik hesaplaşmalarıyla Mehmet Eroğlu (d. 1948); mizah yazarlarından Sulhi Dölek (d. 1948); Hulki Aktunç (d. 1949), Necati Güngör (d. 1949) ve usta bir hikâyeci olduğu kadar, vefalı bir okuyucu olarak da bir çeşit kültür arkeolojisini denediği romanlarıyla Selim İleri (d. 1949).

İstanbullu bir yazar olan Selim İleri yetiştiği dönemin İstanbullularının özlemi içinde yaşar. İstanbul'u çoktan unutulmuş, hayatımızın dışına atılan bir ayrıntıdan hareketle anar ve anlatır: "Çok defa sonuna kadar duyup sonlarını da öğrendiğim romanların, çoktan bitmiş öykülerin kişilerini yeni bir hayatta yaşatabileceğim kuruntusuna kapıldım. Bu söze dökemeyeceğim, ayrıca kimsenin tahmin edemeyeceği kadar heyecan verirdi."⁹⁵ diyen Selim İleri'nin dikkati "aşk kırgını kadını" tanıma arzusuna yönelmiştir. Bütün eserlerinde kırgınlıklar, yalnızlıklar ve ayrıntılara dikkat yer alır. Yazarın son romanları Geçmiş, Bir Daha Geri Gelmeyecek Zamanlar: Dört, Solmaz Hanım, Kimsesiz Okurlar İçin (2000), Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak (2001)'tir.

1950 Doğumlular

Hemen her eseri büyük yankılar uyandıran Ahmet Altan (d. 1950); Fransa'da yaşayan ve eserlerinin bir kısmını önce Fransızca yazan İstanbul tutkunu Nedim Gürsel (d. 1951); Mahir Öztaş (d. 1951); Feride Çiçekoğlu (d. 1951); kadının kaderini işleyen ve çocuklar için eserler yazan Ayşe Kilimci (d. 1954); Körfez Üstü Yıldız Gezer (1986) adlı hikâye kitabından sonraki romanlarında hatıralarındaki kimliklerini devam ettirmek isteyenlerin uğradıkları hayal kırıklıklarını işleyen, Kore Savaşı kahramanlarıyla roman dünyasını genişleten Ahmet Yurdakul (d. 1954); şiir, hikâye, roman ve tiyatrodaki çok velut olan Murathan Mungan (d. 1955); geniş bir coğrafyada dolaşan ve gençleri hedef alan kitaplarıyla Buket Uzuner (d. 1955); Kadırga'da Son Horon (1987)'la Semra Özdamar (d. 1956); ilk romanı Sevgili Arsız Ölüm (1983)'de çocuğun kopuk kopuk izlenimlerini onun gözleriyle görerek anlatan ve unsurların bütünleşmesini okuyucuya bırakan fakat kazandığı yeri sonraki kitaplarında koruyamayan Latife Tekin (d. 1957); özentili ve süslü bir dil kullanan Nazan Bekiroğlu (d. 1957); yazarlık serüvenini anlatan hikâye ve romanlarıyla dikkati çeken Mario Levi (d. 1957); İsmail (1999), Son Yeniçeriler, (2000) gibi tarihî romanlarıyla Reha Çamuroğlu (1958).

1950 doğumlular arasında Orhan Pamuk (d. 1952) ilk eseri Cevdet Bey ve Oğulları (1982)'ndan itibaren büyük bir şöhret kazanan ve her eseri yurt içinde ve dışında çok tartışılan bir sanatçıdır. Sessiz Ev (1983), Beyaz Kale (1985), Kara Kitap (1990), Yeni Hayat (1994) ve Benim Adım Kırmızı (1998) adlı eserlerindeki yabancı okur için yazılmışlık amacı ne olursa olsun, Orhan Pamuk son yıllarda eseri etrafında geniş bir okuyucu kitlesini toplayan, eserinden eser olarak söz ettiren kültürlü, yazmasını bilen bir romancıdır.

1960 Doğumlular

1960 doğumlulardan dikkati çeken bir yazar İhsan Oktay Anar (d. 1960)'dır, ilk eseri karışık bir rüyayı andıran Puslu Kıtalar Atlası (1995)'dir. Kitab-ül Hiyel (1966) ve Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri (1998) öteki kitaplarıdır.

Sadık Yalsızuçanlar (d. 1962); Kürşat Başar (d. 1963) adları duyulmuştur. Polisiye roman yazarlığı yeni bir canlılık kazanmıştır.

Deneme

Fikirden fanteziye kadar geniş bir konu alanı olan deneme türü süreli yayımlar sayesinde çok gelişen bir türdür. Edebiyatçılarımızın büyük bir kısmı bu alanda kalemlerini denemişlerdir. Aralarından Ataç gibi bu türün büyük ustası çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hemen hemen bütün yazarlarımızın denemelerini görüyoruz: Ahmet Rasim (1864-1932), Ruşen Eşref Ünaydın (1892-1959), Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), İsmail Habib Sevük (1892-1954), Malik Aksel (1901-1987), Hasan Ali Yücel (1897-1961). Ahmet Haşim (1887-1933) deneme türünün en meşhur adlarındandır. Haşim, şiirinde o kadar uzaklaşmaya çalıştığı günlük meseleleri nesrinde dile getirmiştir. Zengin kültürü, parlak zekâsı ile o, fıkralarında fanteziyi arar. Gurabahâne-i Laklakan (1928), Bize Göre (1928) ve Frankfurt Seyahatnâmesi (1933)'nde toplamıştır. Hemen her denemesinde zıtlıkların birleşmesinden çıkan şimşekler ışığında okuyucu her alelâdenin hârikulâdeye dönüştüğünü görür. O her şeyi, "hayalinin havuzunda" seyrederek ve seyrettirir.

Nurullah Ataç (1898-1957) kendisini "günde yirmi dört saat edebiyatçı olan" diye niteleyen bir denemeci ve tenkitçidir. Yahya Kemal'i ve öğrencilerini tanımış (1922) ve ilk eserlerini Dergâh'ta yayımlamıştır. Fransızca, edebiyat ve sanat tarihi öğretmenliği yapmış olan Ataç'ın çok başarılı bir öğretmenlik hayatı olduğu, öğrencilerinin onun hakkında yazdıkları hatıralardan anlaşılmaktadır. Türk Dil Kurumu'nda Yönetim Kurulu Üyesi olarak çalışan ve Türk Dili dergisini yöneten (1951-1957) Ataç'ın bu dergide "Dergiler Arasında" başlığıyla yazdığı denemeleri kitap hâlinde yayınlanmıştır (1980).

Ataç'ın denemeleri kadar önemli bir başka çalışma alanı çevirilerdir, pek çok dünya yazarından seçme eserleri Türkçeye kazandırmıştır.

Ataç dil konusundaki tutumu ve değerlendirmelerinde kendi zevkini hâkim kılan izlenimci tavrı dolayısıyla hem çok beğenilmiş hem de çok yerilmiştir. Divan, halk ve Avrupa edebiyatını iyi bilmesi, onun hükümlerinde sağlam bir zemin oluşturmuştur. Eskiye iyi bilmesi, yeniyi sürekli takip etmesi ve beğendiklerini açıkça söylemekten çekinmemesi ona -ister yazdıklarını beğensinler, ister beğenmesinler- geniş bir okuyucu kitlesi kazandırmıştır. Bir yazarın ilk denemeleri hakkındaki görüşlerini bile yazmaktan çekinmemiş ve böylece genç yazarları teşvik etmiş, uyarmıştır. Ataç hakkındaki yazılar gözden geçirildiği zaman onun değerlendirilmesinde tek bir tavrının esas alındığı görülür. Elbette dil konusundaki tutumu çok yankı uyandırmış, "dil devriminin" öncüsü sayılmıştır. Bu konuda benzer bir tavrı benimsemiş ve uygulamış olan Ömer Seyfettin'i pek anmaması yadırgatıcı görülebilirse de Ataç, daha önceleri dil sadeleşmesi konusunu anlamadığını söyler. Bunun bir sebebi Ataç'ın yazdıklarında tarihî gelişimi dikkate almamasıdır. Onun zengin kültür birikimiyle bütün dünya edebiyatını, divan ve halk geleneklerimizi bir arada anması, insanlığın ortak davranışlarının, değerlerinin edebiyata yansımalarını ortaya çıkarır. Ataç hayranları onun hemen daima şikâyet ettiği bir tavrı benimsemiş ve toptan ve kesin hükümlere yönelmişlerdir.

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) Beş Şehir (1946)'de tarih, toprak ve kültür içinde oluşup bugüne ulaşan insanı, günlük yaşayışı, geçmişe bakışı ve geleceğe uzanışıyla, bazı şehirlerin ekseninde anlatır. Bu şehirler Anadolu'nun yurt edinilmesindeki safhaları da belirleyen tarihin her an kendisini hissettirdiği Ankara, Erzurum, Konya, Bursa, İstanbul'dur. Yazar eserinde bu şehirleri kültürümüzün aynaları hâline getirir. Tanpınar'ın öteki denemeleri Yaşadığım Gibi (1970)'dedir.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Abdülhak Şinasi Hisar geçmiş zaman hatıralarını, eşya tasvirleriyle tespit eder. Suut Kemal Yetkin (1903-1980) denemelerinde özellikle edebiyat konularını işlemiştir.

Yeni Sabah gazetesindeki fıkraları henüz kitaplaşmamış olan Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968) hakkı bilinmemiş deneme yazarlarımızdandır. O bu denemeleriyle kültür hayatımızı, zaman zaman biraz alaycı bir dille yansıtmıştır.

Ahmet Muhip Dıranas, Sabahattin Eyuboğlu (1908-1973) da deneme yazmıştır. Haldun Taner (1915-1986)'in Devekuşu'na Mektupları abesin ironisini yakalar.

Salâh Birsell (1919-1999), gerek şiirlerinde gerek denemelerinde çok özel, kendisinden başka hiç kimseye benzemeyen bir sanatçıdır. Çok renkli ve canlı, geniş bir kültürden süzölmüş olan nesri, her an yeni ve tazedir. Kendisini yazılarında sakladığını söyleyen, ironinin her türünü ve tonunu başarıyla kullanan yazar, nice basmakalıptan yararlandığı halde asla basmakalıp izlenimi uyandırmaz. Ancak kelimeleri, deyimleri sürekli olarak yenilemesinin bir noktadan sonra okuyucuyu yorduğu da unutulmamalıdır.

Fikir yazıları ve edebiyat tarihi çalışmalarıyla tanınan Mehmet Kaplan (1915-1986) Alain'in "yazarak düşünmek" metodunu benimsemiştir. Bu tür yazılarında fikir ile duyguyu da birleştirir.

Fethi Naci (Kalpakçioğlu) (d. 1927) kendisini bütünüyle edebiyat incelemelerine veren "Toplumcu sanatın teorisini kurmaya savaşılan, bilimsel yöntemle çalışılan" günümüz eleştirmeci ve denemecilerindendir. Günlük şeklinde dergilerde yazdığı deneme/eleştirilerinde edebiyatı günü gününe takip ederek, seçmelerini ve yorumlarını/izlenimlerini okuyucularına aktaran Fethi Naci Nurullah Ataç'ı andırmaktadır.

Deneme türünün öteki adları şunlardır: Vedat Günyol (d. 1912), Oktay Rifat (1914-1988), Orhan Burian (1915-1953), Melih Cevdet Anday (d. 1915); Bedri Rahmi Eyuboğlu; Vedat Türkali (d. 1919); Oktay Akbal (d. 1923), Attilâ İlhan (d. 1925), Nermi Uygur (d. 1925); Memet Fuat (d. 1926), Asım Bezirci (1927-1993), Bilge Karasu (1930-1995), Orhan Okay (d. 1931), Turan Oflazoğlu (1932), Orhan Duru (d. 1933), Ahmet Oktay (d. 1933), Onat Kutlar (1936-1995), Oğuz Demiralp, Ahmet Turan Alkan, Mustafa Kutlu (d. 1947), Selim İleri (d. 1949). Günümüzde edebiyat dergilerinde ve gazetelerde pek çok deneme yazılmaktadır.

Roman ve hikâye başta olmak üzere edebiyatımızdaki özellikler şu maddelerde toplanabilir:

1. Başlangıçta İstanbul dışı ve Ankara ile savaş bölgeleri; burada yaşayan köylüler ve onlarla karşılaşan İstanbullu görevliler ve aydınlar işlenir. Millî Mücadele ve inkılâpların anlatılması. İstanbul'dan Anadolu'ya bakış daha sonra ele alınır.
2. Eskiye ve İstanbul'a karşı, yeni değerlerin ve Ankara'nın yüceltilmesi. Son yıllarda bu bakış tarzında değişme olmuş ve yazarlar gözlerini yine İstanbul'a çevirmişlerdir.
3. Zaferle sonuçlanan mücadele ve vatanın kurtulması, yeni zaferlerin kazanılacağı umudunu verir. Bundan doğan iyimserlikle tabiat, yoksulluk ve cehaletle mücadele hedeflenir. Yine de romanımızda kötümser bir şekilde fakirlik tabloları yer alır. İhmal edilen, unutulmuş köy. İdeolojik bakış açılarıyla romanlar ve hikâyeler yazılmıştır. Bunları Anadolu'dan büyük şehirlere, özellikle İstanbul'a göçün ortaya çıkardığı

gecekondu bölgelerinin anlatılması ve işçi romanları takip etmiştir.

4. Maziyle hesaplaşma bugüne kadar sürmekle beraber, 1930'dan sonra mazi ile barışılmış, hatıraların güzelliği dile getirilmeye, Osmanlı'ya karşı daha müsamahalı bakılmaya başlanmıştır.
 5. Aşk romanları, savaş sonrasının getirdiği ahlâk çöküntüsünü özellikle İstanbul mekânında işlemiştir. Son yıllarda cinselliğin her türü bol miktarda işlenmektedir.
 6. Psikolojik eserler ve sıradan insanların hikâyeleri bugün de devam etmektedir.
 7. Kadın başlangıçtan itibaren yazarların konusu olmakla birlikte, kadın yazarların sayısının artmasıyla konu, çeşitli cephelerden işlenmiştir. 1970 sonrası kadın konusu artık sadece aile ve çalışma hayatında değil, cinsellik açısından da ele alınmaktadır.
 8. Medeniyet değiştirme konusu bir aydın romanı oluşturmaktadır. Aydın halk farkı, memur romanları diyebileceğimiz eserlerde Anadolu gerçeğine yeni bir gözle bakılmasına yol açmıştır. Aydına bakış farklılaşmaktadır.
 9. II. Dünya Savaşı'nın izleri ve izlenimleri, gençlik üzerindeki etkisi ve Türkiye dışındaki bazı olayların işlenmesini demokratikleşme süreci takip eder. Siyasî partilerin kurulması, ihtilâller, romanların konusu olurken, siyasî görüşlere göre romanlar yazılmaktadır. İhtilâl ve askerî müdahaleler (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül) özellikle son yirmi yılın hikâye ve romanlarında çoktur. Yazarların büyük bir kısmı konularını kendi tecrübelerinden almaktadırlar. Son yıllarda romancı olmayanlar da bu tür eserler yazmaktadır.
 10. Tarihî romanlar başlangıçtaki işlevlerinin dışına çıkmıştır. Günümüzde bu tür eserlerin gördüğü ilginin sonucu olarak hiç bir sağlam tarih bilgisine dayanmayan eserler tarih gerçekleri olarak sunulmaktadır. Tarihî romanlarda yeni bakış açıları doğmuştur.
 11. Sosyal değişimler ve propaganda nitelikli romanlar köylü, iş-işveren ilişkileri ile devam etmiş Almanya'daki işçilerin maceraları ayrı bir küme oluşturacak kadar artmıştır.
- 1960 sonrası Almanya'daki Türklerin maceralarını işleyen eserler, parçalanmış aileler, geleneksel gurbet temi şehirleşme, sanayileşme ve yabancı ülkelere ekmeğini arama çabasının getirdiği bin bir sıkıntı ile yoğrulur. Özellikle arkada kalan kadınlar ve çocukların hikâyeleri yazarlara yeni bir alan oluşturur. Almanya'dan sonra başka ülkelere gidenler de ele alınır.
- Almanca öğrenen, Alman okullarında okuyan ikinci ve üçüncü nesiller yazdıkları eserlerle hem Alman hem de Türk edebiyatında kendilerine yer edinmektedirler.
12. Günümüzde "İslâmî içerikli roman" türü diye bir nitelendirme mevcut.⁹⁶ Bu küme içinde başlangıç Hekimoğlu İsmail'dir (asıl adı: Ömer Okçu, d. 1932). Minyeli Abdullah (40 b.1989) Maznun (1970, 14.b. 1988) adlı romanlarının dışında İslâmî konuları işleyen denemeleri de bulunmaktadır. Son yıllarda sayısı artan dinî amaçlı yayınlar ve bu tür eserleri basan yayınevleri çoğalmıştır. Bu eserler edebiyattan ziyade sosyolojik bir önem taşımaktadır.⁹⁷
 13. Yazarlarımız eğitim ve kültür düzeyleri bakımından farklılık göstermektedirler. Başlangıçta Halide Edib'in dışındaki İstanbullu yazarlar, genellikle Fransız edebiyatıyla yetişmişlerdir. Bu yazarlar realist, naturalist ve romantik yazarların etkisindedir. Yakup Kadri, Peyami Safa, Abdülhak Şinasi ve Ahmet Hamdi Tanpınar'da Dostoyevski'nin yanı sıra Proust, Joyce ve Huxley'den gelen bilinçaltı

roman akımı etkilidir. 1935 sonrası doğanların yabancı dilleri iyi öğrenmeleri ve dünyaya açılabilmesi, bütün akımların sıcağı sıcağına ülkemizde de uygulanmasına yol açmıştır. Önceki etkiler Wolf, Kafka ve D. H. Lawrence'ye, Umberto Eco da eklenmiştir. Başlangıçtan itibaren söz konusu edilen temaların hepsini bir arada, günlük hayatın karmaşıklığını verme amacıyla "Postmodern" yöntemle anlatma son yıllarda yaygınlaşmıştır.

14. Her dönemde belirli isimler etrafında kıyamet kopmuştur. Bunların büyük bir kısmı edebiyatla doğrudan doğruya ilgisi olmayan sebeplerle kamuoyunda duyulmuştur. Bazı isimler ise sürekli olarak gündemde yine benzer sebeplerle canlı tutulabilmiştir.
 15. Değerlendirmeler edebiyat dışı yapılmış, yazarlarımız toplumun bölünmesine yol açacak taraflar oluşturmuşlardır. Sağ, sol, dinci, Türkçü ayırımları, yazarlarla ilgili sıhhatli değerlendirmeleri engellediği gibi bazı durumlarda onların yok sayılmalarına yol açmıştır. Bu gibi kümelendirmeler ancak edebiyat değeri olmayanlar için yapılabilir.
 16. Tiyatromuzda yerli yazarların sayısı artmıştır. Yarına kalacak önemli drama yazarlarımız vardır.
 17. Tenkit de ise edebiyat tarihi açısından incelemeler ile çağdaş yeni değerlendirme yöntemleri ayrı yollarda ilerlemektedir.
- Tenkit alanında süregiden inanılmaz taassup, bazı konular etrafında tabular örüyor. O kadar sık tekrarlanan özgür düşünce sözde kalıyor.
18. Cumhuriyet'in ilk dönem yazarlarının büyük bir kısmının eserleri bugün okunmaz olmuştur. Bunda dilimizin hızlı değişmesinin etkisi olduğu gibi, kültür eserlerini tanımak ve tatmak için önce dile sahip olma gerçeğinin çocuklara ve gençlere telkin edilmemesi ve öğretilmemesi de etkilidir. Büyük bir kısmı yazara, sanata ve okuyucuya karşı hiç bir saygısı olmadığı anlaşılan sadeleştirmelerle okuyucuya sunulan eserler veya özetleri, genç okuyucuları da haklı olarak uzaklaştırmaktadır. Bunun doğrudan doğruya bir eğitim konusu olduğu açıktır. Zira hiç bir edebiyat eseri dil malzemesine sahip olmadan tadılamaz. Ancak son yıllarda bu yozlaşmaya karşı çıkan yayınevlerinin, eserlerin asıllarını yayımlama çabalarını saygıyla anmak gerekir.
 19. Edebiyatın gelişmesinde yayımcılığın ve dergiciliğin de etkisi çoktur. Türkiye'de farklı nitelikte yayımcılar vardır. Okuyucunun küçük yaşlarda hazırlanması ihtiyacının ortaya çıkardığı çocuk edebiyatı da biraz başı boş olmakla birlikte yayılmaktadır.

Roman ve hikâyemizin yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi çok geniş bir yelpazeye dağıldığı görülmektedir. Bu geniş yelpazede her türlü aşırılık yer aldığı gibi, öğreticilik vasfı da güçlü bir şekilde devam etmektedir. Bunların büyük bir kısmının yarına kalmayacak, edebî değerden yoksun olduklarını söylemek mümkündür. Ancak bunların sosyolojik ve psikolojik açıdan taşıdıkları önemi de görmezlikten gelmek doğru değildir.

Prof. Dr. İnci ENGİNÜN

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 18 Sayfa: 107-145

Dipnotlar:

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

1. Yahya Kemal Beyatlı, Edebiyata Dair, 1971, s. 11-16.
2. Âşık geleneği günümüzde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri Güldeste, hzl. Feysi Halıcı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
3. "Üç Tepe", Eğil Dağlar, 1966, s. 294-299. İlk neşri Dergâh, 15 Nisan 1921.
4. Ahmet Haşim, Bütün Şiirleri, hzl. İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987. Ahmet Haşim, Bütün Eserleri 2-4, hzl. İnci Enginün, Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, 1991.
5. Milliyet, 2517, 12 Şubat 1933.
6. Arif Yılmaz, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu Hayatı ve Şiir Sanatı, AKDITYK, Atatürk Kültür Merkezi Yay. 2000.
7. Karanfil ve Pranga Ahmet Arif'in Şiiri Üzerine Eleştirel Bir Çalışma, Metis Eleştiri, 1990.
8. Asım Bezirci, İkinci Yeni Olayı, 1974.
9. İkinci Yeni Antolojisi, Kasım 1969, s. 41.
10. Pazar Postası, 29, Haziran 1958.
11. Pazar Postası, 24 Şubat 1957.
12. "İkinci Eski Çıkmazı", Dönem, Mart 1964.
13. Şair şiirlerinin tamamını Gün Doğmadan (Diriliş Yayınları, 2000) adı altında toplamıştır. Sezai Karakoç hakkındaki değerlendirmeleri de içine alan çok geniş bir inceleme için bk. Turan Karataş, Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç, Kaknüs Yayınları, 1998.
14. Ahmet Oktay, "Şiirimizde Yeni Arayış", Milliyet, 19 Ocak 1988.
15. Vasfi Rıza Zobu, O Günden Bugüne, Milliyet Yayınları 1977, Vasfi Rıza Zobu, Uzun Hikayenin Sonu, 1990, Gülriz Süruri, Kıldan İnce Kılıçtan Keskince, Milliyet Yayınları, 1978, Haldun Dormen, Sürc-ü Lisan Ettikse, Gelişim yayınları 1977, Muhsin Ertuğrul, Benden Sonra Tufan Olmasın!, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 1989. Macide Tanır, Ali Poyrazoğlu, Nedret Güvenç de hatıralarını yayımlamışlardır.
16. Aziz Nesin (1915-1995)'in tiyatro oyunları hikâyeleriyle benzer özellikleri taşır. Aziz Nesin'in yer yer kaba bir mizahta kalan eserleri şunlardır: Çiçü (1970), Hakkımı Ver Hakkı (1970), Hadi Öldürsene Canikom (1970), Tut Elimden Rovni (1970), Yaşar, Ne Yaşar Ne Yaşamaz (1972), Ah Biz Eşekler (Sermet Çağan'la birlikte).
Halk temâşâsından yararlanan Aziz Nesin Milliyet gazetesinin düzenlediği Karagöz Oyunları yarışmasında Üç Karagöz Oyunu (Karagöz'ün Kaptanlığı, Karagöz'ün Berberliği, Karagöz'ün Antrenörlüğü) adlı oyunları Karacan Armağanı'nı kazanmıştır. Romandan oyunlaştırılan Yaşar Ne Yaşamaz Sabahattin Ali'nin "Kafa Kâğıdı" adlı hikâyesine dayanmaktadır.
17. Öteki oyunları: Topuzlu, Uzak Dünyalar, (1972), Yabancılar (1975, Kim Haklı (1977), Yıldırım Beyazıt, Oyuncakların Dansı, Cennet ve Üç Kişi, Köşekapmaca (1982), Köklerdeki Kurtlar) 1983, Düş Yüklü Bulutlar (1997), Kanlı Kuşku (1999), Tanrıların Oyuncakları (1999).
18. Pusuda (1961), Karaların Memetleri (1961), Sahildeki Kanepe (1961), Ormanda (1964), Sultan Gelin (1965), Kırlangıçlar (1966), Palabıyık (1967), Gültepe Oyunları (1968), Mangoma Maskeleri (1984).
19. Eser hakkında bilgi için bk. S. Noah Cramer, Tarih Sümerle Başlar, Çev. Muazzez İlmiye Çığ, Ankara 1990.
20. Bir dönemin bu meşhur eserinin yazarı olarak Reşat Nuri Güntekin gösterilmiştir. Orhan Burian-Vedat Günyol: Konuşmalar (1945-1950), Sabahattin Eyuboğlu-Vedat Günyol: Çağdaş Türk Edebiyatının Kıyıcığında, Cem/Kültür, 1995, 31.
21. Metin And, Meşrutiyet Tiyatrosu, 1971, s. 272. Metin And yazarın eserlerinin tam listesini vermiştir.
22. Musahipzade Celâl Bütün Oyunları, hzl. Orhan Hançerlioğlu, Milliyet Yayınları 1970, s. 139. Bu kitapta sadece özetler ve eserlerden bazı parçalar bulunmaktadır. Sevda Şener, Musahipzade Celâl ve Tiyatrosu, A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1963.
23. Ayşegül Yüksel, Yapısalcılık ve Bir Uygulama Melih Cevdet Anday Tiyatrosu Üstüne, Yazko Yayınları

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

1981.

24. Cumhuriyet döneminde bu şiirdeki anlayışı demokrasi açısından eleştirenlerden biri de Halide Edib'dir. İnci Enginün, Ziya Gökalp ve Halide Edib", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 1991, s. 77-86.
25. Hülya Nutku, "Orhan Asena'nın Şili Üçlemesi: Şili'de Av, Ölü Kentin Nabzı, Bir Başkana Ağıt", Toplu Oyunları 1, Şili'de Av, Bir Başkana Ağıt, Ölü Kentin Nabzı, Boyut Tiyatro 8, Aralık 1992, s. 35-43; Ali Ekber Diribaş, Değişen Toplumsal Koşullar Karşısında Aydının Tutumu ve İki Model Oyun: Orhan Asena Şili'de Av, Ölü Kentin Nabzı, D. E. Ü. Güzel Sanatlar Fak. Sahne ve Görüntü Sanatçıları Bölümü Tiyatro Anasanat Dalı (Oyunculuk Lisans Tezi. Yard. Doç. Dr. Hülya Nutku'nun yönetiminde), İzmir 1992.
26. Orhan Asena son yıllarda Yunus Emre (1995), Hünkar Hacı Bektaş (1995) gibi mistik edebiyat konularını ele almaktadır. Bu kısa eserler, onları tarihî şahsiyetleri ve eserleriyle tanıtmaya amacına yönelmiştir. Yunus Emre hakkındaki oyunların en iyisi Recep Bilginer'inkidir.
27. Son yıllarda Halide Edib Adivar, Millî Mücadele ile ilgili oyunlarda farklı yorumlarla işlenmektedir. Orhan Asena, 16 Mart 1920, (1974), Bilge Erenus, Halide (1985); Kuvâ-yı Millîye Kadınları.
28. İnci Enginün, "Turan Ofazoğlu'nun Tarihe Bakışı", Türklük Araştırmaları Dergisi-Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, 1995, s. 211-219.
29. Yazarın tiyatro görüşleri için bk. Mutlak Avcıları, Ankara, TDK Yayınları, 2001.
30. Halit Ziya kendi eserlerini sadeleştirmiştir ancak onun ustalığını günümüzde kötü bir şekilde dili değiştirilen eserlerinden tadılamaz. Uşaklıgil için bk. Zeynep Kerman, Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar, Atatürk Kültür Merkezi yayımı, Ankara 1995. Ömer Faruk Huyugüzel, Halit Ziya Uşaklıgil, MEB 1995; Zeynep Kerman-Ö. Faruk Huyugüzel, "Halit Ziya Bibliyografyası", Türk Dili 529, Ocak 1996, s. 164-248.
31. Ömer Seyfettin ancak son yıllarda aslına uygun bir külliyat olarak basılmıştır. Ömer Seyfettin, Bütün Eserleri, hzl. Hülya Argunşah, Dergâh Yayınevi, 1999-2000.
32. İlk romanından itibaren (1896) Hüseyin Rahmi Gürpınar gür bir pınardan fıskırarak yazmış, Cumhuriyet döneminde de romanlarına -yapı ve içeriğini değiştirmeden- devam etmiştir.
33. Ziya Gökalp, "Roman", Atatürk Devri Fikir Hayatı II, s. 108. Yazının ilk yayımı: Cumhuriyet, 142, 28 Eylül 1924.
34. Yahya Kemal, "Üç Tepe" Dergâh, I/1, 15 Nisan 1921; Atatürk Devri Fikir Hayatı II, 1992, s. 541-542. Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal'in bu makalesiyle "yeni bir edebiyatın programını" verdiğini söyler (Yahya Kemal, Dergâh Yayınları, 3 b. 1995, s. 44).
35. Mor Salkımlı Ev (1963) adlı hatıraları Suriye'den dönüşüyle kesilir. Halide Edib'in Mütareke günlerinde, İzmir'in işgali sonrasında ve Anadolu'daki günlerini İzmir'e girene kadar anlattığı eseri Türkün Ateşle İmtihanı (1962) adını taşır. Adivar, hatıralarını önce İngilizce yazmıştır: Memoirs (Mor Salkımlı Ev adıyla 1963) (1926) ve The Turkish Ordeal (Türkün Ateşle İmtihanı adıyla 1962), (1928, 1981) adlı hatıraları ile Amerika'da verdiği konferansları (Turkey Faces West, 1930, 1988), Hindistan'da verdiği konferansları (Conflict of East and West in Turkey, 1935) Türkiye ile ilgilenenlerin başvurduğu birinci derecedeki eserlerdendir. Halide Edib ayrıca Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri (1955) adlı eserinde yabancı ülkelerde verdiği konferanslarına dayanmıştır.
36. Halide Edib Turkey Faces West adlı eserinde Avrupalının çift ölçütlerinden söz ettiği gibi, söylediklerini Avrupa belgelerine dayandırır. bk. İnci Enginün, Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi. M.E.B. 1995, s. 471-506.
37. Bu tarihlerde Halide Edib'in istihbarat görevlerinde de yer aldığı elimize ulaşan bazı mektuplardan anlaşılmaktadır. Dr. Heath W. Lowry, "Halide Edib in Ankara: April 2, 1920-August 16, 1921", Uluslararası Atatürk Kongresi, Açılış Konuşmaları, Bildiriler 21-23 Eylül 1989, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1994, s. 691-710. Murat Bardakçı, Halide Edib'in Cavit Beye yazdığı mektuplardan dördünün klışesini Halide Edib'in resimleriyle ve mektupları kısmen kısaltarak ve sadeleştirerek yayınlamıştır. "Halide Onbaşı'nın Gizli Mektupları" Hürriyet gazetesinin ilâvesi olan "Yeni Super Show", 15 Ağustos 1993, s. 6-8. İ. Enginün, Araştırmalar ve Belgeler, s. 493-511.
38. Bu konuda bir yorum da İsmet İnönü'ye aittir. Türkün Ateşle İmtihanı, Çan Yayınları 1962, s. 251. Yakup Kadri de "Halide Edib Hanımefendi'ye" başlıklı makalesinde "Elverir ki Halide Hanım, Handan'ı ibda ettikten sonra Şebben'le alâkadar olacak kadar ruh ve hassasiyet mülâyemetine mâlik bulunalım ve çatlak tabanlı bir köylü kadınından en mefkûrevî bir müptelâ enmuzeci çıkarmasını bilecek kadar

maharet ve cesaret sahibi olalım” der. İkdam, 9011, 17 Nisan 1922. Millî Mücadele döneminde Anadolu’da köylerde, savaş alanında Yunanlıların vahşice ve sistemli olarak yok ettikleri yerlerde dolaşan ve Tedkik-i Mezalim Komisyonu raporlarını hazırlayan Halide Edib, izlenimlerini bu eserlerine aktarmış ve büyük bir ilgi uyandırmıştır. Ateşten Gömlek’in 1923’te filmi çekilir, 1924’te İngilizceye bizzat yazarı tarafından çevrilir (İnci Enginün, "Ateşten Gömlek Romanının İngilizce Çevirileri, Mukayeseli Edebiyat, Dergâh Yayınları 1992, 59-6).

39. Müfide Ferit Tek’in Almandan Otto Spies tarafından çevrilen, -ne yazık ki Türkçesi elimize ancak Almandan Pınar Besen’in yaptığı basılmamış çevirisiyle ulaşan- Affolunmayan Günah (1933) adlı romanında da benzer bir hikâye anlatılmak istenmiştir. Cemil Demircioğlu, Müfide Ferit Tek ve Romanlarındaki Milliyetçilik, Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi 1998, s. 61.
40. “Anadolu’da Bahar-Tazelenen Hayat”; Kubbede Kalan Hoş Sada, Atlas Kitabevi 1974, s. 241-245; Otuz Üç Yıl Sonra”, İnci Enginün, Halide Edib Adıvar, Kültür Bakanlığı, 1989, s. 231-233.
41. Sinekli Bakkal’ı Halide Edib önce İngilizce olarak yazmıştır (The Clown and His Daughter). Eser genelde çok beğenilmiş ve hakkında birçok değerlendirme yazılmıştır. Bu yazıların listesi için bk. İnci Enginün, Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi, s. 579.
42. Kitaplarına girmemiş olan hikâye ve denemeleri derlenmiştir: Kubbede Kalan Hoş Sada Nasrettin Hoca ve Shakespeare (Gazeteci Shake) hüviyetleriyle madde ve ruhun karşılaştırıldığı oyunu Maske ve Ruh (1936)’tur.
43. Halide Edib Adıvar’ın geniş biyografisi ve bütün eserlerinin incelenmesi için bk. İnci Enginün, Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi, M.E.B. 1995 (Eserin ilk baskısı 1978). Kısa bir tanıtma ve eserlerinden seçmeler için İnci Enginün, Halide Edib Adıvar, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. b. 1989.
44. Yakup Kadri’yi edebiyat tarihi çerçevesinde anlatan en önemli inceleme Hasan Âli Yücel’e aittir: Edebiyat Tarihinden, 1957: Niyazi Akı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser-Fikir-Üslûp, İstanbul 1960; Şerif Aktaş, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987. Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Marmara Üniversitesi Yayınları, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları 1989 (Bu eserde Yakup Kadri hakkında incelemeler bulunmaktadır).
45. Kiralık Konak, 6. b. 1974, s. 155.
46. Ergenekon destanının yorumlanmasıyla ilgili birçok yazı vardır. Bir örnek olarak bk. Şevket Süreyya, “Ergenekon”, Kadro, 13, İkinci Kânun 1933, 9. s. 5-9.
47. Memduh Şevket Esenal’ın ne yazık ki Meslek gazetesinde tefrika edilirken yarım kalmış olan Miras adlı romanında da görülür.
48. Berna Moran, "Alafranga Züppeden Alafranga Haine", Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim Yayınları 1983; Fethi Naci, 100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınevi, 1981, s. 54.
49. Atatürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 8.
50. Çalıkuşu ile ilgili değerlendirmeler ve eserin kaynakları hakkında bk. Birol Emil, Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası, c. 1, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984; Birol Emil, Reşat Nuri Güntekin, s. 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989; Olcay Öner, Reşat Nuri Güntekin (1983), Ahmet Oktay, Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı, s. 709 v. d.; Fethi Naci, Reşat Nuri’nin Romancılığı, Oğlak Yayınları, 1995.
51. Zola’nın Hakikat’ı ile karşılaştırılmış olan Yeşil Gece’deki bu benzerlikten Reşat Nuri de söz eder ve romanını bir polemik romanı olarak niteler (M. Baydar: Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, 1960, s. 89-90).
52. Şerif Aktaş, Refik Halit Karay, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 1986.
53. Ahmet Oktay bu noktaya dikkat çekerken Refik Halit’in "temiz dil" dediği anlayışın Yahya Kemal’in "beyaz lisan"ına benzerliğini belirtir (Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950, Kültür Bakanlığı Yay. 1990, s. 967. "Beyaz lisan" ifadesinin Yahya Kemal’den önce "İstanbul Türkçesi", "konuşulan Türkçe", "tabii lisan" ibareleriyle birlikte Ömer Seyfettin tarafından kullanıldığını hatırlamak yerinde olur (İnci Enginün, "Ömer Seyfettin’in Dil Konusundaki Görüşleri", "Ömer Seyfettin, Yahya Kemal ve Yakup Kadri’nin Dil ve Edebiyat Görüşleri", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 2 b. 1991, s. 285-306.).
54. Mehmet Tekin geniş olarak Peyami Safa’yı incelemiştir: Roman Sanatı ve Romanın Unsurları, Konya 1989; Peyami Safa’nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma, Konya 1990.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Peyami Safa'yı romancı olarak ve tarafsızca değerlendirebilen son dönemin araştırmacıları içinde Ahmet Oktay'ın adını anmak gerekir. Ahmet Oktay, Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı, s 1233-34.

55. Abdülhak Şinasi Hisar için bk. Sermet Sami Uysal, Abdülhak Şinasi Hisar, 1961; Yakup Kadri Karaosmanoğlu: Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, Bilgi Yayınevi 1969; Abdullah Uçman, "Abdülhak Şinasi Hisar ve Eserleri Üzerine", Fahim Bey ve Biz, Ötüken Yayınevi 1978, N. Gürbilek, "Parçalanmış Zamanın Akışında", Defter, 1, Ekim-Kasım 1987.; S. Oğuzertem, "Modern Edebiyat ve A. Ş. Hisar", Defter, 18, Ocak-Haziran 1992. Necmettin Türinay, Abdülhak Şinasi Hisar, M.E.B. 1993, Ahmet Oktay, Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı.
56. Yazarın öteki kitapları: Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde (1955), Yahya Kemal'e Veda (1959), Ahmet Haşim, Şiiri ve Hayatı (1963).
57. Sema Uğurcan, "Aka Gündüz", Türk Dili, 427, Temmuz 1987, s. 33-44; Abide Doğan, Aka Gündüz, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989. Aka Gündüz Cumhuriyet'in istediği inkılâpları gerçekleştirecek gençleri (doktor/araştırmacı, öğretmen, iş kadını/iş adamı) okul oyunlarında işlemiştir.
58. Mahmut Yesari hakkında geniş bir inceleme için bk. Şevket Toker, Mahmut Yesari'nin Romanları, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1996.
59. Önder Göçgün, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990 (Yazar hakkındaki ayrıntılı bibliyografya bu eserde bulunmaktadır.); Önder Göçgün, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarındaki Şahıslar Kadrosu, 1987; Abdullah Tanrıku, Hüseyin Rahmi Gürpınar, İstanbul 1974; Refik Ahmet Sevengil, Hüseyin Rahmi Gürpınar, 1944; Mehmet Kaplan; "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Aslı Tipler", Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1, 1976, s. 459-475. Şevket Toker, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Alafranga Tipler, Ege Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1990.
60. Alev Sınar, Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872-1950), Alfa Yayınları, 1997.
61. Hüseyin Rahmi, "Hakimlere, Karilerime, Efkâr-ı Umumiyye", Son Telgraf, 99, 23 Eylül 1340/1924 (nakleden Ö. Göçgün, s. 54). Muzaffer Gökman; Hüseyin Rahmi Gürpınar, Açıklamalı Bibliyografya, Devlet Kitapları, 1966.
62. Türkün Ateşle İmtihanı, Çan Yayınları 1962, s. 392.
63. Ramazan Kaplan, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988 (Eserin sonunda incelenen metinleri gösteren zengin bir kaynakça bulunmaktadır).
64. Ahmet Oktay'dan nakil, M. Reşit: "S. Ali ile Bir Konuşma", Varlık, 65, 15 Mart 1936.
65. Mustafa Kutlu, Sabahattin Ali, 1972; Asım Bezirci, Sabahattin Ali, Amaç Yayıncılık, 1987; Ramazan Korkmaz, Sabahattin, Ali İnsan ve Eser, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları 1997. Fethi Naci, "Modern Bir Tradgedya", On Türk Romanı, 1971; 40 Yılda 40 Roman, Oğlak Yayınları 1994, s. 100-111.
66. Tezer Taşkiran, Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Hakları, 1973; İnci Enginün, "Türk Kadın Yazarları", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 2. b. Dergâh Yayınevi 1991, s. 268-281. Millî Mücadele'de Türk Kadını (Dr. Müjgân Cunbur, Cahide Özdemir ile birlikte) Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara 1983, "Halide Edib", s. 62-79; "Edebiyatımıza Akisleriyle Millî Mücadele'de Türk Kadını", s. 80-133.
67. Nazan Bekiroğlu, "Edebiyatımızda Güzide Sabri İmajı", Dergâh, 24-26, Şubat-Nisan 1993, s. 8. vd.
68. Dönemin kadın yazarları için bk. Murat Uraz, Kadın Şair ve Muharrirlerimiz, 1941
69. Zehra Toskay'ın yeni harflerle yayınladığı kitabın başında Suat Derviş hakkında bir değerlendirmesi yer almaktadır (Oğlak Yayınları 1996, s. 11-16).
70. İstanbul'da büyük ailenin parçalanmasını inceleyen bir çalışma için bk. Nüket Esen, Türk Romanında Aile, 3. b. 1997. İstanbul'da sermayenin el değiştirmesi ve Anadolu'dan gelen köylünün eski İstanbul ailelerinin işlerine ve evlerine sahip çıkmalarını ve ince bir zevke ulaşmış nice malzemeye karşı hoyrat tutumlarını anlatan bir kitap, Yılmaz Karakoyunlu'nun Salkım Hanımın Taneleri" (1989)'dir. (Sedat Simavi roman yarışmasını kazanmış olmasına rağmen, pek roman niteliği taşımayan, ancak sosyoloji açısından önemli bir eserdir).
71. Tahir Alangu, Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman 1919-1930, c. 1. 2. b. İstanbul 1968.
72. Alangu, 100 Ünlü Türk Eseri, s. 1071 (Varlık, Haziran 1952'den nakil). İsmail Çetişli'nin bir incelemesi vardır: İsmail Çetişli, Memduh Şevket Esendal, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

73. Halikarnas Balıkcısı hakkında bk. İlnur Hatice Önal, Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir Kabaağaçlı Hayatı-Kişiliği-Eserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
74. Oğlak Yayınları yazarın eserlerini dilinde herhangi bir değişikliğe gitmeden yayınlamaktadırlar. M. Kayahan Özgül'ün "Şevkefzâ'dan Sûzıdılârâ'ya Bir Gezinti" (Yıldız Olmak Kolay mı?, 1996, s. 7-13) başlıklı incelemesi.
75. Tahir Alangu, Sait Faik İçin. Bir Biyografi ve Basında Çıkmış Yazılardan Seçmeler, Yeditepe Yayınları, 1956; Hilmi Yücebaş, Bütün Cepheleriyle Sait Faik, 1964; Tahir Alangu, Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman, 1930-1940, c. 2, İstanbul 1965, s. 102-137; Mustafa Kutlu, Sait Faik'in Hikâye Dünyası, 1968; Fethi Naci: Bir Hikâyeci: Sait Faik-Bir Romancı: Yaşar Kemal, Gerçek Yayınevi, 1990. Eserlerinin bibliyografyası için bk. Sami N. Özerdim, "Sait Faik Abasıyanık Bibliyografyası," Bütün Eserleri 15-16: Birtakım İnsanlar. Şimdi Sevişme Vakti, Varlık Yayınları, Aralık 1965, s.277-333. Bu bibliyografyadan sonra yapılan incelemeler için bk. Ahmet Miskioğlu Sait Faik Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Yapıtları Değerlendirmeler, Şiirler, 1979 (Genişletilmiş 2. b. Altın Kitaplar 1991).
76. Akşam 1949 ankete cevap bk. Tahir Alangu, Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman, 2/110-111.
77. Asım Bezirci, Rifat Ilgaz, 1988.
78. Tanpınar'ın biyografisi ve eserlerinin listesi için bk. Ö. F. Akün, "Ahmet Hamdi Tanpınar", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XII, 1963. s. 1-32. Turan Alptekin, Bir Kültür Bir İnsan-Ahmet Hamdi Tanpınar ve Edebiyatımıza Bakışlar, Nakışlar Yayınevi, 1975.
79. Büyük bir emek mahsulü olan bu derlemeyi Dr. Güler Güven yapmış ve karmakarışık sayfaları okuyup düzenleyerek yeniden inşa etmiştir. Bu zahmetli çalışmayı nasıl yaptığını anlatan bölüm için bk. "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Son Romanı", Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları 3, 1979, Center for Middle Eastern Studies of Harvard University Cambridge, s. 135143. Eser bu dergide çıktıktan sonra kitap olarak basılmıştır. Aydaki Kadın, Adam Yayınları, 1987.
80. Mahur Beste, 3. b. 1995, s. 175.
81. Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, Türk Edebiyatı Üzerinde Makaleler, Dergâh Yayınları 1976; Fethi Naci, Edebiyat Yazıları, Gerçek Yayınları, s. 80; Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınevi 1981, s. 75.
82. Turan Alptekin, Bir Kültür Bir İnsan-Ahmet Hamdi Tanpınar ve Edebiyatımıza Bakışlar (Nakışlar Yayınevi, 1975, s. 32-37.) adlı kitabında "Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün sevimli kahramanı Hayri İrdal hakkında, yine romanın kahramanlarından Halit Ayarcı'nın ağızından Doktor Ramiz'e hitaben kaleme alınmış" bir mektubu yayımlamıştır. Bu mektupla ilgili olarak Turan Alptekin'in yazdıkları bana biraz müphem gelmekte. Tanpınar birçok denemeler yapan, eserini çok değiştiren bir yazar. Onun için bu mektubun kitabın bir başka versiyonuna ait olabileceğini sanıyorum. Bu mektupla ilgili olarak Berna Moran Tanpınar'ın bu mektubu iyi ki romanına koymadığını söyler. Zira o zaman romanın yorumu büsbütün zorlaşacaktı. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim Yayınları, 1983, s. 311-312.
83. Hikâyeler, Dergâh Yayınevi, 1983. Tanpınar'ın hikâyeleri üzerinde yapılmış bir inceleme: Sarah Moment Atış, Semantic Structuring in The Modern Turkish Short Story An Analysis of The Dreams of Abdullah Efendi and Other Short Stories by Ahmet Hamdi Tanpınar, Leiden E. J. Brill 1983.
84. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Mektupları, hzl. Zeynep Kerman, 1974; Bedrettin Tuncel'e Mektupları, hzl. Alpay Kabacalı, Yapı Kredi Yayınları, 1995; Tanpınar'dan Hasan-Âli Yücel'e Mektuplar, (hzl. Canan Yücel Eronat), Yapı Kredi Yayınları, 1996.
85. Hüseyin Tuncer, Tarık Buğra, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 1988; Sema Uğurcan, "Küçük Ağa'da Zamanın Kullanılmasına Dair Bir Deneme", Türk Dili, 521, Mayıs 1995, s. 544-564; Beşir Ayvazoğlu, Tarık Buğra Güneş Rengi Bir Yiğün Yaprak, 1995; Tarık Buğra'dan Notlar, (hzl. Hatice Bilen Buğra) Ötüken Yay. 1996; Sema Uğurcan, "Tarık Buğra'nın Roman Kahramanları Üzerinde Bir Tasnif Denemesi", Kubbealı Akademi, 1, Ocak 1996, s. 24-31.
86. Fethi Naci, "Küçük Ağa", 40 Yılda 40 Roman, Oğlak Yayınları, 1994, s. 183.
87. Bilge Ercilasun, "İbiş'in Rüyası", Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler, Akçağ Yayınları, 1997, s. 669-677.
88. "Serbest Fırka Karşısında İki Romancı: Kemal Tahir ve Tarık Buğra", Eleştiri Günlüğü, 1986, s. 39.
89. Yazar hakkında bir inceleme için bk. Songül Taş, Samim Kocagöz Yazar-Eser-Üslup, Kültür

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Bakanlığı, Ankara 1998.

90. Ramazan Kaplan, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 857, Ankara 1988; Fethi Naci, Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınevi, 1981, s. 268-269.
91. Sadık Tural: "Tarihî Roman ve Atsız'ın Tarihî Romanları Üzerine Düşünceler", Atsız Armağanı, Ötüken Yayınevi 1976, s. XCIV-CXXX.
92. İsa Kocakaplan, Cengiz Dağcı'nın Dört Romanı, MEB 1992.
93. Yazara karşı büyük hayranlık besleyen Fethi Naci'nin değerlendirmesi için bk. Bir Hikâyeci: Sait Faik Bir Romancı: Yaşar Kemal, Gerçek Yayınevi 1990. Hayranlığına rağmen Fethi Naci Yer Demir Gök Bakır'da kişinin mit yaratma çabasını yanlış bulur (Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınları, 1981, s. 294. Ayrıca Yusufçuk Yusuf'u son büyük romanı sayar. Yusufçuk Yusuf' tan sonra Yaşar Kemal'in romancılık çizgisi artık sürekli bir düşüş göstermeğe başlar" der (s. 298). Yaşar Kemal hakkında bir doktora tezi olarak hazırlandığı anlaşılan bir inceleme yayımlanmıştır: Ramazan Çiftlikçi, Yaşar Kemal Yazar-Eser-Üslup, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
94. Bu konuda Necati Cumalı'nın Makedonya 1900 (1976) ve Nedim Gürsel'in Balkanlar'a Dönüş (1995) adlı eseri de bulunmaktadır.
95. Kırık Deniz Kabukları, s. 6.
96. Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı 1993, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, s. 332.
97. Bilkent Üniversitesi'nde düzenlenen Türk Kadın Roman ve Öykü Yazarları Sempozyumunda, Dilek Doltaş 9 Nisan 1999 tarihinde "Politik İslâmcı Kadın Yazınında Kadın Kimliği" konusunda önemli bir bildiri sunmuştur.

Kaynaklar:

- Ahmet Necdet: Modern Türk Şiiri, Broy Yayınları, İstanbul 1993.
- Akatlı, Fusun: Fusun Akatlı'nın Bir Pencereden, Adam Yayınları, İstanbul 1982.
- Akı, Niyazi: Çağdaş Türk Tiyatrosuna Toplu Bakış 1923-1967, Atatürk Ü. Yay. 1968.
- Akıncı, Gündüz: Türk Romanında Köye Doğru, Ankara 1961.
- Akyüz, Kenan: Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi (1860-1923), İnkılâp Kitabevi 1986 (Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına ait metinler için).
- Alangu, Tahir: 100 Ünlü Türk Eseri, 2 c., Milliyet Yayınları, İstanbul 1974.
- Alangu, Tahir: Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman, 3 c. (2. b.) İstanbul 1968.
- And, Metin: Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu, İş Bankası Yayınları, Ankara 1983.
- And, Metin: Elli Yılın Türk Tiyatrosu, İş Bankası Yayınları, Ankara 1973.
- And, Metin: Türk Tiyatrosunun Evreleri, Turhan Kitabevi, Ankara 1983.
- Atsız, Yağmur: Yeni Türk Edebiyatından Seçmeler "Şiir, Hikâye, Deneme", Sander Yay., İstanbul 1976.
- Aytaç, Gürsel: Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Gündoğan, Ankara 1990. Bakırcıoğlu, N. Ziya: Türk Romanı, Ötüken Yayınları, İstanbul 1983.
- Banarlı, Nihat Sami: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yayınları 1997.
- Baydar, Mustafa: Edebiyatçılarımız Ne Diyor?, Varlık Yayınları, İstanbul 1960.
- Bezirci, Asım: On Şair On Şiir, İstanbul 1971.
- Bilgegil, Kaya: Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, Erzurum 1980.
- Birinci, Necat: Edebiyat Üzerine İncelemeler, Kitabevi, İstanbul 2000.
- Canberk, Eray, Metin Celâl: Çağdaş Türk Edebiyatında 199 Şairden 199 Şiir, Oğlak Yay., İstanbul 1997.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

- Cevdet Kudret: Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, c. II, III.
- Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu 20-21-22 Kasım 1998, (Yayına hzl. Hüseyin Atabaş, Aydın Şimşek, Devrim Dirlikyapan), Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara 1998.
- Dil, Şahinkaya: Çağdaş Türk Şiirinden Örnekler, 1961.
- Dürder, Baha: Roman Anlayışı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971.
- Elçin, Şükrü: Yurt Duyguları (Antoloji), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990.
- Emiroğlu, Öztürk, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Hisar Topluluğu ve Edebî Faaliyetleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Enginün, İnci: Araştırmalar ve Belgeler, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
- Enginün, İnci: Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- Enginün, İnci: Mukayeseli Edebiyat, Dergâh Yayınları, İstanbul 1993.
- Enginün, İnci: Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yayınları İstanbul 3. b. 1998.
- Ercilasun, Bilge: Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 1-2, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- Ertan, Temuçin Faik: Kadrocular ve Kadro Hareketi, Kültür Bakanlığı, 1994.
- Es, Hikmet Feridun: Bugün de Diyorlar ki, 1932.
- Esen, Nüket: Türk Romanında Aile Kurumu 1870-1970, Boğaziçi Üni. Yayınları, İstanbul 3. b. 1997.
- Fethi Naci: 40 Yılda 40 Roman, Oğlak Yayınları, İstanbul 1994.
- Fethi Naci: 100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Fethi Naci: Eleştiri Günlüğü, Özgür Yayınları, İstanbul 1986.
- Fethi Naci: Eleştiride Kırk Yıl Eleştiri Günlüğü: IV/1992-1994, Adam Yayınları, İstanbul 1994. Halıcı, Feyzi: Bizim Şairler, 1952.
- Halıcı, Feyzi: Çağrı'da Yeniler, 1959.
- Geçer, İlhan: Cumhuriyet Döneminde Türk Şiiri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Gümüş, Semih (Derleyen): Türk Yazınından Seçilmiş Kısa Öyküler, Adam Yayınları, İstanbul 1992. Günümüz Türk Hikâyesi Türk Hikâyeciliği Üstüne Düşünceler, Yansıma 6, Haziran 1972.
- Güzel Yazılar Dizisi 1: Oğuzdan Bugüne, (hzl. İ. Parlatır, İ. Enginün, O. Okay, Z. Kerman, Kâzım Yetiş, Necat Birinci), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Güzel Yazılar Dizisi 2-3: Hikâyeler 2 c. (ortak), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Güzel Yazılar Dizisi 4: Kısa Oyunlar, (ortak), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Güzel Yazılar Dizisi 5: Gezi-Hatıra, (ortak), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Güzel Yazılar Dizisi 6: Mektuplar (ortak), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Güzel Yazılar Dizisi 7: Röportajlar, (ortak), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Güzel Yazılar Dizisi 8: Şiirler, (ortak), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Işık, İhsan, Yazarlar Sözlüğü, Risale Yayınları, 1990.
- İleri, Selim (hzl.): Gençlere Türk Romanından Altın Sayfalar, 2 c. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.
- İleri, Selim (hzl.): Modern Türk Edebiyatında 99 Hikâyeciden 99 Hikâye, Oğlak Yayınları, İstanbul 1997.
- Kaplan, Mehmet, Enginün, İ., Emil, B., Birinci, N., Uçman A.: Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, 2 b. 1992.
- Kaplan, Mehmet-Enginün, İ-Kerman, Z-Birinci N-Uçman A.: Atatürk Devri Türk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, 2 b. 1992.
- Kaplan, Mehmet-Enginün, İ-Kerman, Z-Birinci N-Uçman A.: Atatürk Devri Fikir Hayatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, 2 b. 1992.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

- Kaplan, Mehmet: Edebiyatın İçinden, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978.
- Kaplan, Mehmet: Hikâye Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.
- Kaplan, Mehmet: Şiir Tahlilleri I, Dergâh Yayınları, İstanbul 7 b. 1981.
- Kaplan, Mehmet: Şiir Tahlilleri II, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
- Kaplan, Mehmet: Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, Dergâh Yayınları, İstanbul 1976.
- Kaplan, Mehmet: Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987, 2 b. 1994.
- Kaplan, Ramazan: Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy, Kültür ve Turizm B. Yay., Ankara 1998.
- Karakan, Hüseyin: Şiirimizin Cumhuriyeti, Yeniler Antolojisi, 1958.
- Karaosmanoğlu: Yakup Kadri, Edebiyat ve Gençlik Hatıraları, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969.
- Kerman, Zeynep: Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Karpat, Kemal: Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular, Varlık Yayınları 2. b. İstanbul 1971.
- Kurdakul, Şükran: Çağdaş Türk Edebiyatı, 2 c., Broy Yayınları, İstanbul 1986.
- Memet Fuat: Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi, Adam Yayınları, İstanbul 1985.
- Memet Fuat: Türk Edebiyatı, Yıllık 1963-1972.
- Memet Fuat: Türk Yazınından Seçilmiş Denemeler, İstanbul 1993.
- Metin Celâl: Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi, Papirüs Yayınevi, İstanbul 1998.
- Moran, Berna: Türk Romanında Eleştirel Bir Bakış, c. 1 (Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a) 1983 (2. b. 1987), c. 2 (Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a), İletişim Yayınları, İstanbul 1990.
- Mutluay, Rauf: 50 Yılın Türk Edebiyatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973.
- Nayır, Yaşar Nabi: Edebiyatçılarımız Konuşuyor, Varlık Yayınları, İstanbul 1976.
- Necatigil, Behçet: Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü, Varlık Yayınları, İstanbul 4 b.
- Necatigil, Behçet: Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Eklerle 16. basım, Varlık Yayınları, İstanbul 1995.
- Nutku, Özdemir: Yaşayan Tiyatro, Çağdaş Yayınlar, 1979.
- Nutku, Özdemir: Zümrüdüanka'nın Külleri "Tiyatro Yazıları", Yılmaz Yayınları, 1991.
- Oktay, Ahmet: Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Ortaç, Yusuf Ziya: Portreler, Akbaba Yayınları, 1960.
- Öneroy, Olcay: Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984.
- Soysal, İlhami, 20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 3 b. 1988, (1b. 1973).
- Şener, Sevda: Çağdaş Türk Tiyatrosunda İnsan (1923-1972), A. Ü. DTC Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.
- Şener, Sevda: Türk Tiyatrosunda Ahlâk, Ekonomi, Kültür Sorunları, DTC Fakültesi Yay., Ankara 1971.
- Taner, Refika-Bezirci, Asım: Seçme Romanlar (Yazarları, Özetleri, eleştiriler, kaynaklar), Hür Yayınevi, 1973; 3 b. Varlık Yayınevi, İstanbul 1983.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: Yahya Kemal, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2 b. 1982, 3 b. 1995.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: Edebiyat Üzerine Makaleler (hzl. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul, 4. b. 1995 (1. b. 1969).
- Tatarlı, İbrahim-Mollof, Rıza: Hüseyin Rahmi'den Fakir Baykurt'a Marksist Açından Türk Romanı, Habora Kitabevi, 1969.
- Timur, Taner: Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik, Afa Yayınları, 1991.
- Tural, Sadık K., Zamanın Elinden Tutmak, Ötüken Neşriyat İstanbul 1982.
- Tural, Sadık-Kerman Zeynep-Özgül: Hikâyeciliğimizin 100. Yılında Yüz Örnek, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

- Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı IV/Çağdaş Türk Şiiri, 481-482, Ocak-Şubat 1992.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. 1-8, Dergâh Yayınevi, 1977.
- Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı, 1983-1997, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Varlık Yıllığı 1961-1987.
- Yakar, Aytekin: Türk Romanında Millî Mücadele, A. Ü. DTC Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.
- Yalçın, Alemdar: Sosyal ve Siyasî Değişmeler Açısından Cumhuriyet Devri Türk Romanı 1, Ankara (1992). (Kitapta zengin bir roman bibliyografyası bulunmaktadır s. 293-313).
- Yaşın, Mehmet (Haz.): KıbrıslıTürk Şiiri Antolojisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.
- Yavuz, Hilmi: Roman Kavramı ve Türk Romanı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1977.
- Yazar, Mehmet Behçet: Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı, 1938.
- Yücel, Hasan Âli: Edebiyat Tarihimizden, 1957 (2. b. İletişim Yay. 1989).
- Yüksel, Ayşegül, Çağdaş Türk Tiyatrosundan On Yazar, Mitos Boyut, 1997.